

Saamebarometri 2024

Selvitys saamen kielilain piiriin kuuluvien viranomaisten näkemyksistä saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta

Saamebarometri 2024

Selvitys saamen kielilain piiriin kuuluvien viranomaisten näkemyksistä saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta

Kati Eriksen, Laura Arola ja Ante Aikio
Arvil oy

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Oikeusministeriö

CC BY-SA 4.0

ISBN pdf: 978-952-400-186-1

ISSN pdf: 2490-0990

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2025

Saamebarometri 2024

Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2025:9

Teema

Selvityksiä
ja ohjeita

Julkaisija

Oikeusministeriö

Tekijä/t
Kieli

Kati Eriksen, Laura Arola ja Ante Aikio
suomi

Sivumäärä

99

Tiivistelmä

Saamebarometri 2024 keräsi tietoa saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta niistä organisaatioista, jotka tarjoavat saamen kielilain mukaisia palveluja. Barometrin kyselyyn vastasi yhteensä 159 työntekijää tai heidän esihenkilöään. Enemmistö vastaajista arvioi seuraavat asiat organisaatiossaan vähintään kohtalaisiksi: tietämys saamelaisten kielellisistä oikeuksista, oikeuksiin liittyvä ilmapiiri, oikeuksien toteutuminen ja digitaaliset palvelut. Useat organisaatiot ovat kehittäneet saamenkielisiä palveluitaan. Vastaajien mukaan palvelujen haasteet koskevat resursseja sekä asiakkaiden ja työntekijöiden ohjausta saamenkielisissä palveluissa. Merkittävä tulos on, että asiointi saamen kielellä ei ole aina mahdollista lain mukaisesti. Myös kielteisiä kokemuksia ilmapiiristä ja palvelujen toteutumisesta raportoitiin. Sekä asiakkaat että työntekijät kokevat jonkin verran tietämättömyyttä ja ennakkoluuloja saamenkielisyyden vuoksi.

Suosittelun sijaan työryhmä laati toimintamallin saamenkielisiä palveluja tuottaville organisaatioille. Olennaista laadukkaasti toimivassa organisaatiossa ovat seuraavat asiat: kielellisiä oikeuksia koskeva tieto, selkeä vastuunjako, näkyvä palvelupolku, palveluihin kohdennetut resurssit, saamenkielinen materiaali, myönteinen kieli-ilmapiiri sekä toimiva palveluiden edunvalvonta-, palaute- ja kehittämisjärjestelmä.

Asiasanat

saamenkieliset, saamelaiset, saamelaisuus, saamelaiskielet, barometrit, kielelliset oikeudet

ISBN PDF

978-952-400-186-1

ISSN PDF

2490-0990

Julkaisun osoite

<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-186-1>

Samebarometern 2024

Justitieministeriets publikationer, Utredningar och anvisningar 2025:9		Tema	Utredningar och anvisningar
Utgivare	Justitieministeriet		
Författare	Kati Eriksen, Laura Arola och Ante Aikio		
Språk	finska	Sidantal	99

Referat

Samebarometern 2024 samlade in information av de organisationer som tillhandahåller tjänster enligt samiska språklagen. Barometern handlade om hur samernas språkliga rättigheter tillgodoses. Barometerens enkät besvarades av sammanlagt 159 arbetstagare eller deras chefer. Enligt majoriteten av de som svarade är följande åtminstone måttligt bra i organisationen: kunskapen om samers språkliga rättigheter, klimatet kring rättigheterna, tillgodoseendet av rättigheterna och de digitala tjänsterna. Flera organisationer har utvecklat sina tjänster på samiska. De som svarade ansåg att utmaningarna med tjänsterna gäller resurserna samt handledningen av kunder och arbetstagare i tjänster på samiska. Ett betydande resultat är att det inte alltid är möjligt att uträtta ärenden på samiska i enlighet med lagen. Det rapporterades också negativa erfarenheter av klimatet och tillhandahållandet av tjänster. Både kunderna och arbetstagarna upplever i viss mån okunskap och fördomar på grund av samiskspråkigheten.

I stället för rekommendationer utarbetade arbetsgruppen en verksamhetsmodell för organisationer som producerar tjänster på samiska. Det väsentliga i en organisation som fungerar på ett högklassigt sätt är följande: information om de språkliga rättigheterna, tydlig ansvarsfördelning, synlig servicestig, resurser som anvisats för tjänsterna, material på samiska, ett positivt språkklimat samt ett fungerande system för intressebevakning, respons och utveckling av tjänsterna.

Nyckelord samiskspråkiga, samer, samiskhet, samiska språk, barometrar, språkliga rättigheter

ISBN PDF 978-952-400-186-1 **ISSN PDF** 2490-0990

URN-adress <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-186-1>

Sámebaromehter 2024

Vuoigatvuodaministeriija publikašuvnnat, Čilgehusat ja rávvagat 2025:9	Temá	Čilgehusat ja rávvagat
Almustahtti	Vuoigatvuodaministeriija	
Dahkki/-t Giella	Kati Eriksen, Laura Arola ja Ante Aikio Suomagiella	Sivumäärä 99

Čoahkkáigeassu

Sámebaromehter 2024 čökkii dieđu sápmelaččaid gielaláš rivttiid ollahuvvamis dain organisašuvnnain, mat fáallet sápmelaččaide sámi giellalága miel bálvalusaid. Baromehtera jearahallamii vástide oktiibuot 159 bargi dehe sin hoavddat. Eanetlohku vástideddjiin árvvoštalaš čuoovovaš áššiid iežaset organisašuvnnas unnimusat govttolažžan: diehtu sápmelaččaid gielaláš rivttiin, gielaláš rivttiid vuonjas, rivttiid ollahuvvan ja digitálaláš bálvalusat. Mánnggat organisašuvnnat leat ovdánahttan sámebiehtedde bálvalusaideaset. Vástideddjiid mielde bálvalusaid hástalusat gusket resurssat sihke áššehasaid ja bargiid rávvema sámebiehtedde bálvalusain. Mearkkašahtti boadus lea, ahte áššiid dikšun sámebiehtedde ii leat álot vejolaš lága mielde. Maid biehtadahkes muosáhusat vuonjas ja bálvalusaid ollahuvvamis raporterejuvvui. Sihke áššehasat ja bargit muosáhit muhtin muddui diehtemeahttuvuođa ja ovdagáttuid sámebiehteddevuoda geažil.

Ávžžuhusaid sadjái bargjoavku ráhkadii doaibmamálla organisašuvnnaide, mat buvttadit sámebiehtedde bálvalusaid. Mávssolaš buresdoaibmi sámebiehtedde bálvalusaid buvttadeaddji organisašuvnnas leat čuoovovaš áššiid: diehtu gielaláš rivttiin, čielga ovdasvástádusjuohku, oinnolaš bálvalanbálggis, bálvalusaide čuozihuvvon resurssat, sámebiehtedde materiálat, miehtemielaláš vuonja sihke doaibmi bálvalusaid ovdadugohcin-, máhcaht- ja ovdánahttinvuogádat.

Áššesánit sámebiehtedde, sápmelaččat, sápmelašvuohka, sámebiehtedde, baromehterat, gielaláš rivttiid

ISBN PDF 978-952-400-186-1 ISSN PDF 2490-0990

URN-čujuhus <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-186-1>

Sámi Barometer 2024

Publications of the Ministry of Justice, Reports and guidelines 2025:9	Subject	Reports and guidelines
Publisher	Ministry of Justice, Finland	
Author(s)	Kati Eriksen, Laura Arola and Ante Aikio	
Language	Finnish	Pages 99

Abstract

The Sámi Barometer 2024 was conducted to collect information on the realisation of the linguistic rights of the Sámi people from organisations that provide services in accordance with the Sámi Language Act. A total of 159 employees or their supervisors responded to the barometer survey. Most of the respondents considered that the following issues are at least at a relatively good level in their organisation: knowledge of the linguistic rights of the Sámi people, the climate related to these rights, the realisation of the rights, and digital services. Several organisations have developed their service provision in the Sámi languages. According to respondents, the challenges occurring in the provision of services in Sámi are related to the resources and the guidance of customers and employees. An important discovery made in the survey was that it is not always possible for Sámi speakers to use services in Sámi in accordance with the law. Respondents also reported negative experiences related to the linguistic climate and the realisation of services. Both customers and employees have experienced some ignorance and prejudice because of their use of the Sámi languages.

Instead of issuing recommendations, the working group prepared an operating model for organisations providing services in Sámi. According to the operating model, an organisation with high-quality operations must have the following: sufficient knowledge of the linguistic rights, a clear division of responsibilities, a visible service path, sufficient resources allocated for the service provision, materials in the Sámi languages, a positive linguistic climate, and a well-functioning system for advocating for linguistic rights, giving feedback on and developing the services.

Keywords Sámi speakers, Sámi people, Sámi identity, Sámi languages, barometers, linguistic rights

ISBN PDF 978-952-400-186-1 **ISSN PDF** 2490-0990

URN address <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-186-1>

Sisältö

1	Johdanto	9
2	Taustaa	11
2.1	Saamen kielet	11
2.2	Saamenkieliset tilastoissa	12
2.3	Saamelaisten kielelliset oikeudet	15
2.4	Saamenkieliset palvelut	18
3	Aiemmat selvitykset ja suositukset	23
3.1	Saamebarometrit	23
3.2	Saamelaiskäräjien kielikertomukset	26
3.3	Muut selvitykset ja tutkimukset	27
4	Tutkimuksen tekotapa ja aineisto	31
4.1	Lähtökohta	31
4.2	Työryhmä ja ohjaus	31
4.3	Kyselyn kohderyhmä	33
4.4	Aineiston käsittely ja säilyttäminen	34
5	Tulokset	36
5.1	Vastaajien taustatiedot	36
5.2	Kielellisten oikeuksien tuntemus	41
5.3	Kieli-ilmapiiri ja saamenkielisten palveluiden toteutuminen kvantitatiivisten kysymysten valossa	44
5.4	Kieli-ilmapiiri ja saamenkielisten palveluiden toteutuminen avointen kysymysten valossa	50
5.4.1	Kielellisiä oikeuksia vahvistavat tekijät	51
5.4.2	Kielellisiä oikeuksia heikentävät tekijät	55
5.4.3	Saamenkielisten palveluiden kehittämisehdotukset	60
5.5	Organisaatioiden toimintamallit	62
5.5.1	Asiakkaiden ohjaaminen saamenkielisiin palveluihin	62
5.5.2	Työn ohjaaminen	63
5.5.3	Digitaaliset palvelut	68
5.5.4	Aiemmat suositukset ja toimenpide-ehdotukset	70
5.5.5	Kantelut ja valitukset	72
5.6	Erot palveluntarjoajien ja palveluiden käyttäjien kokemuksissa	76

6	Yhteenveto tuloksista	85
7	Laadukkaita saamenkielisiä palveluita tuottavan organisaation toimintamalli .	90
8	Lopuksi	95
	Lähteet	98

1 Johdanto

Saamebarometri 2024 on selvitys saamenkielisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta. Kartoituksen tilasi oikeusministeriö ja sen toteuttamisesta vastasi saamelainen konsulttiryitys Arvil oy. Hankkeen vastuullinen johtaja oli Kati Eriksen. Lisäksi työryhmän jäseninä toimivat professori Ante Aikio ja Laura Arola.

Oikeusministeriön tehtävänä on edistää ja seurata kielellisten oikeuksien toteutumista. Valtioneuvosto toimittaa vaalikausittain eduskunnalle kielikertomuksen, jossa tarkastellaan kielilainsäädännön soveltamista ja kielellisten oikeuksien toteutumista Suomessa. Kertomus valmistellaan oikeusministeriössä. Kansalaisten kokemukset kielellisten oikeuksien toteutumisesta, kerättyinä kielibarometrien avulla, ovat olennainen osa kielikertomusta. Ruotsin kielen kielibarometri aloitettiin vuonna 2004. Ensimmäinen saamebarometri tehtiin vuonna 2016 (Pasanen 2016) ja se keskittyi saamelaisten kotiseutualueeseen. Seuraava barometri vuonna 2020 (Arola 2021) laajennettiin kattamaan myös saamelaisten kotiseutualueen ulkopuoliset alueet.

Saamelaisten kielelliset oikeudet on turvattu saamen kielilaissa ja erityislainsäädännössä, mutta niiden käytännön toteutumisessa on haasteita. Vuosien aikana on esitetty monia kehittämissuosituksia. Vuoden 2007 Saamelaiskäräjille annetussa kertomuksessa saamen kielilain toteutumisesta on esitetty 41 käytännön toimenpide-ehdotusta saamelaisten kielellisten oikeuksien parantamiseksi (Näkkäljärvi 2007). Valtioneuvoston vuoden 2012 toimenpideohjelmassa saamen kielen elvyttämiseksi taas 30 ehdotusta (Saamen kielen elvyttämisohjelman laatimisen työryhmä 2012), joista kaikki tosin eivät koske kielilain soveltamisalaa. Myös edelliset, vuosien 2016 ja 2020 saamebarometrit (Pasanen 2016; Arola 2021) ovat suosittaneet useita konkreettisia toimenpiteitä saamenkielisten palvelujen parantamiseksi, ja niin ovat tehneet monet muutkin saamelaisten oikeuksia ja palveluita koskevat selvitykset. Huomionarvoista on, että useimmat suositukset ovat toistuneet sisällöltään samankaltaisina selvityksestä toiseen jo toistakymmentä vuotta, ja suurta osaa niistä ei ole toistaiseksi pantu täytäntöön. Tämä osoittaa, että suosituksin ei voida tehokkaasti vaikuttaa saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumiseen, eikä konkreettisten toimenpiteiden ehdottaminen yleensä johda toivottuun tulokseen.

Vuoden 2020 barometrin tuloksissa tuli selvästi esiin vastaajien turhautuminen kyselyihin ja kartoituksiin. Saamelaiset ovat Suomessa pieni ja verrattain tutkittu väestöryhmä, ja ryhmän keskuudessa on paljon tutkimusväsymystä. Vastaajat korostivat tarvetta siirtyä tutkimuksista käytännön toimiin, ja katsoivat, että tietoa saamenkielisten palveluiden ja kielellisten oikeuksien tilasta on jo riittävästi olemassa.

Tästä syystä Saamebarometri 2024 päätettiin toteuttaa toisin kuin aiemmat barometrit. Kysely suunnattiin viranomaisille ja palveluntarjoajille sen sijaan, että kieliyhteisöä olisi kuormitettu jälleen uudella kyselyllä, jonka keskeiset tulokset olisivat suurimmaksi osaksi ennakoitavissa. Tämänkertaisen kyselytutkimuksen tarkoituksena on siis selvittää saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumista ja siihen liittyviä kysymyksiä viranomaisten ja palveluiden tuottajien näkökulmasta. Tämä antaa arvokkaan uuden näkökulman aiheeseen tilanteessa, jossa jo tiedetään, että saamen kielilaki ei kaikilta osin toteudu. Kyselyn tuloksia analysoidaan sekä tilastollisin että laadullisin menetelmin. Analyysin avulla pyritään valottamaan sitä, miksi saamelaisten kielelliset oikeudet eivät toteudu toivotulla tavalla siitä huolimatta, että tilanne on ollut tiedossa jo pitkään, ja konkreettisia ratkaisuja tilanteen korjaamiseksi on esitetty jo lukemattomia kertoja.

Aiemmista selvityksistä poiketen Saamebarometri 2024 ei anna yksityiskohtaisia suosituksia konkreettisista toimenpiteistä. Sen sijaan esitetään tutkimustuloksiin perustuva kuvaus siitä, millainen on laadukkaita saamenkielisiä palveluita tuottava organisaatio, ja mitä näiden lakisääteisten palveluiden onnistunut tuottaminen organisaatiolta edellyttää. Tuloksena on yhdeksään osa-alueeseen jaoteltu toimintamalli, jota organisaatiot voivat hyödyntää saamenkielisten palveluiden tuottamisessa ja kehittämisessä.

2 Taustaa

Tässä luvussa kerrotaan yleistietoa saamen kielistä, saamelaisista ja saamelaisten kielellisistä oikeuksista. Luvussa myös käydään läpi, miten oikeudet realisoituvat saamenkielissä palveluissa.

2.1 Saamen kielet

Suomessa puhutaan kolmea saamen kieltä: inarinsaamea, koltansaamea ja pohjoissaamea. Kielten välillä on jatkumoa niin, että pohjoissaamen ja inarinsaamen puhujat voivat usein pääpiirteissään ymmärtää toisiaan. Koltansaamen etäisyys sekä inarin- että pohjoissaamesta on suurempi. Kielten tilanteet ja kielten puhujayhteisöt ovat keskenään erilaisia.

Pohjoissaame

Pohjoissaame on saamen kielistä puhutuin, ja sitä puhutaan Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa. Kieltä puhuu yhteensä noin 20 000–30 000 henkilöä näissä kolmessa valtiossa. Suomessa puhujia arvioidaan olevan n. 2 000; tämä lukumäärä on tosin toistunut lähteestä toiseen jo kauan, eikä ole aivan selvää, mihin arvio alun perin perustuu. Pohjoissaamen puhujayhteisö on säilynyt suhteellisen elinvoimaisena. Pohjoissaamen kielellä on kohtalaisen vakaa asema saamelaisalueilla, mutta alueen sisällä saamen kielen asema on hyvin vaihteleva. Pohjoissaame on vallitseva saamen kieli Utsjoen, Enontekiön ja Vuotson alueella. Pohjoissaamen kieltä on tuettu aktiivisesti sekä opetus- että kulttuurialoilla ja monet saamen kielen edistysaskeleet, kuten saamenkielinen kouluopetus, ovat alkaneet pohjoissaamen parissa.

Koltansaame

Koltansaame on saamen kielistä uhanalaisin ja yksi Inarin kunnan alueen kolmesta saamen kielestä. Kielen puhujia Suomessa on noin 300. Norjassa koltansaamea puhuvat lähinnä jotkut Suomen puolelta muuttaneet perheet, ja Venäjällä puhujia on luultavasti vain muutamia. Koltansaamelaisten lukumäärän Suomessa arvioidaan olevan noin 700, sillä pelkästään Inarin kunnassa on 450 rekisteröityä äänestäjää koltansaamelaisten kyläkokouksessa. (Rasmussen 2021, 17–21.).

Koltansaamelaiset ovat olleet erityisen haavoittuvassa asemassa aluemuutosten, evakon ja suomalaistamisen vuoksi. Kielenvaihdos on edennyt pisimmälle koltansaamen kieliyhteisössä ja elvyttämisen käynnistäminen on ollut haastavaa. Viime vuosina koltan kielen ja kolttakulttuurin edistämässä on otettu merkittäviä askelia.

Inarinsaame

Inarinsaame on perinteisesti ollut käytössä Inarijärven ympäristössä, ja sen puhujia arvioidaan olevan noin 450. 1900-luvun lopulla kielenvaihto suomeen oli nopeaa, ja inarinsaamen säilyminen oli vakavasti uhattuna. Kadonneiden puhujasukupolvien uudelleenluominen käynnistettiin kolmivaiheisella elvytysohjelmalla, johon kuului kielipesätoiminta pienille lapsille, kielen käyttö kouluissa opetuskielenä sekä aikuisten kielenopetus erityisesti kadonneelle keskisukupolvelle. Nämä toimenpiteet auttoivat nostamaan kielen puhujamäärän noin 350:stä 450:een. Elvytystoimet keskittyivät aluksi suullisten taitojen parantamiseen, mutta myöhemmin kirjoitustaidotkin saivat enemmän huomiota. Uudet puhujat ovat alkaneet välittää kieltä eteenpäin nuoremmille sukupolville, mikä on tärkeä askel kielen elvyttämisessä. (Olthuis & Trosterud 2021, 177–178.)

2.2 Saamenkieliset tilastoissa

Vuoden 2023 Saamelaiskäräjävaalien aikaan tehtyjen tilastojen mukaan saamelaisien lukumäärä Suomessa oli 11 589 (Saamelaiskäräjät 2023). Heistä saamelaisien kotiseutualueella asui 3 371, kotiseutualueen ulkopuolella Suomessa 7 540 ja ulkomailla 678. Kotiseutualueella asui siis vain vajaa kolmannes (29 %) Suomen saamelaisista. Vertaus edelliseen, vuoden 2019 vaalien yhteydessä kerättyyn tilastoon, osoittaa tilanteen hieman muuttuneen neljän vuoden aikana: tuolloin Suomen saamelaisien lukumäärä oli 10 759 ja heistä 3 371 asui kotiseutualueella (32 %). Saamelaiskäräjien vaalitulosten mukaan kotiseutualueen ulkopuolella asuva saamelaisväestö siis kasvaa edelleen; tähän suuntaan kehitys on kulkenut jo pitkään.

Väestötietojärjestämän tilastojen mukaan vuonna 2023 saame on väestötiedoissa merkitty 2 051 henkilön äidinkieleksi. Vuonna 2019 tällaisia henkilöistä oli 2 004 (Arola 2021: 11). Vaikka äidinkieleltään saamenkielisiksi merkittyjen määrä onkin hiukan noussut, heidän suhteellinen osuutensa saamelaisista on silti laskenut. Kun väestötietojärjestelmään saamenkielisiksi kirjattujen henkilöiden lukumäärä suhteutetaan Saamelaiskäräjien tietoihin saamelaisien lukumäärästä, heidän osuutensa vastasi 17,7 %:a koko saamelaisväestöstä vuonna 2023, ja 18,6 %:a vuonna 2019.

Taulukko 1. Saamen äidinkielekseen merkinneiden määrä 2013, 2019 ja 2023 paikkakunnittain (Tilastokeskus, väestörakenne).

Kunta/vuosi	2013	2019	2023
Inari	433	468	492
Utsjoki	588	523	473
Sodankylä	138	132	128
Enontekiö	205	195	182
Saamelaisten kotiseutualueen kunnat yhteensä	1 364	1 318	1 275
Helsinki	63	68	68
Oulu	102	133	155
Rovaniemi	141	173	209
Muut kunnat	260	312	344
Kotiseutualueen ulkopuoliset kunnat yhteensä	566	686	776
Koko maa	1 930	2 004	2 051

Taulukossa 1 esitetyistä luvuista nähdään, että saamelaisten kotiseutualueen kunnista vain Inarissa saamen puhujien määrä on kasvanut. Inari on myös ohittanut Utsjoen saamenkielisten määrässä verrattuna saamebarometrin 2020 tilanteeseen. Saamenkielisen väestön väheneminen on ollut voimakkainta Utsjoella (20 % kahdeksan vuoden aikavälillä). Saamelaisalueen ulkopuolella erityisesti Rovaniemi ja Oulu ovat kasvattaneet saamenkielisten määrää. Merkittävää on myös pidemmän ajan muutos, jossa saamenkielisten määrä vähenee kotiseutualueella ja lisääntyy sen ulkopuolella.

On syytä huomata, että Väestötietojärjestelmän äidinkieli-merkintä ei ole kaikilta osin luotettava tieto, kuten mm. jo Näkkäläjärvi (2007: 14) on todennut. Vuosikymmenien ajan syntymätietolomakkeen ainoat äidinkieli- vaihtoehdot olivat suomi ja ruotsi, kunnes saamen kieli lisättiin vaihtoehdoksi vuoden 1992 saamen kielilain myötä (Heikkilä 2024: 52). Vaikka useimmat äidinkieleltään saamenkielisiksi rekisteröidyt henkilöt todella puhuvat saamea, kaikki saamenkieliset eivät ole rekisteröineet saamea äidinkielekseen. Monet saamenkieliset ovat kaksikielisiä ja heillä voi olla kaksi äidinkieltäkin, mutta väestötietojärjestelmään voi kirjata vain yhden äidinkielen, ja erityisesti vanhempi saamelaisväestö on usein rekisteröinyt äidinkielekseen suomen riippumatta todellisesta kielitaidostaan. Näin ollen saamenkielisten henkilöiden todellinen lukumäärä on jokseenkin varmasti suurempi, kuin mitä

viralliset luvut näyttävät. Lisäksi ennen vuotta 2013 väestötietojärjestelmässä ei eritelty eri saamen kieliä, mikä tekee mahdottomaksi arvioida eri saamen kielten puhujien tarkkoja määriä. (Arola 2021: 12–13.)

Useamman äidinkielen merkitsemisen mahdollisuutta on selvitetty oikeusministeriön toimesta, ja myös palvelunäkökohta on nähty perusteeksi asialle. Selvityksessä todetaan, että mahdollisuus merkitä useampi kieli äidinkieleksi väestötietojärjestelmässä voisi auttaa kuntia suunnittelemaan saamenkielisiä palveluja paremmin, sillä saamenkielisten todellinen määrä kävisi tarkemmin ilmi. (Tammenmaa 2020: 18.) Tätä tukee myös Karvin etäopetuksen opetuspilotin arviointi, jossa todettiin, että yhden äidinkielen rekisteröinti voi olla syynä siihen, että koulut ja opetuksen järjestäjät eivät aina saa tietoa oppilaan saamelaisuudesta tai hänen mahdollisuudestaan osallistua saamenkieliseen opetukseen (Härmälä et al. 2023: 3).

Molemmat aiemmat Saamebarometrit ovat kiinnittäneet huomiota aiheeseen ja suositelleet kampanjan järjestämistä äidinkielen merkitsemiseksi:

”Saamen kielten elvytyksessä olisikin aiheellista kampanjoida äidinkielen merkitsemisen puolesta, tiedottaa asian merkityksestä ja ohjeistaa äidinkieli-tiedon muuttamisesta. Tulisi korostaa sitä seikkaa, että tietoihin voi nykyään merkitä jonkin tietyn saamen kielen. Olisi niin saamelaisyhteisön kuin viranomaisten etu, että tilastoissa näkyisi todellinen saamen kielten puhujamäärä.” (Pasanen 2016: 47.)

”Yksi raportin keskeinen tulos on, että saamenkielisten väestörekisterin äidinkieli-tiedot eivät ole ajan tasalla ja vastaajat eivät tiedä, mikä kieli heillä on merkittynä väestörekisteriin. Erityisesti jaottelu pohjois-, inarin- ja koltansaameen on täysin puutteellinen, ja suurimmalla osalla lukee tiedoissa ‘saame’ – toisin kuin monet luulevat. Tulisi järjestää tiedotuskampanja, jossa rohkaistaan ihmisiä tarkistamaan tietonsa väestörekisteristä ja muuttamaan virheelliset tiedot. Tavoitteena olisi, että tietoja saataisiin ajantasaisemmiksi myös tulevaa tilastointia, kielipolitiikkaa ja tutkimusta varten. Myös monen äidinkielen merkitsemisen mahdollistaminen voisi selvittää tilannetta.” (Arola 2020: 73–74.)

2.3 Saamelaisten kielelliset oikeudet

Saamen kielilain (1086/2003) tarkoituksena on osaltaan turvata saamelaisten oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan sekä käyttää saamen kieltä viranomaisessa asioidessaan. Laissa todetaan lain tarkoituksesta:

Tämän lain tarkoituksena on osaltaan turvata perustuslaissa säädetty saamelaisten oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan.

Tässä laissa säädetään saamelaisten oikeudesta käyttää omaa kieltään tuomioistuimissa ja muussa viranomaisessa sekä julkisen vallan velvollisuuksista toteuttaa ja edistää saamelaisten kielellisiä oikeuksia.

Tavoitteena on, että saamelaisten oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja hyvään hallintoon taataan kielestä riippumatta sekä että saamelaisten kielelliset oikeudet toteutetaan ilman, että niihin tarvitsee erikseen vedota.

Laki vahvistaa saamen kielen virallista asemaa ja madaltaa kynnystä käyttää kieltä virallisissa yhteyksissä sekä pyrkii lisäämään saamen kieltä taitavien henkilöiden määrää viranomaisissa, jotta saamelaisten kotiseutualueen asukkaat voivat saada palveluja äidinkielellään. Lain tärkeänä tavoitteena on, että saamelaisten kielelliset oikeudet toteutetaan ilman, että niihin tarvitsee erikseen vedota. Valitettavasti aiemmat Saamebarometrit ovat osoittaneet, että näin ei yleensä käytännössä tapahdu.

Saamen kielilaki turvaa saamelaisten oikeuden käyttää saamen kieltä suullisesti ja kirjallisesti omassa asiassaan tai asiassa, jossa häntä kuullaan. Oikeus koskee asiointia viranomaisissa saamelaisten kotiseutualueella (Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnissa sekä Sodankylän kunnan pohjoisosassa Lapin paliskunnan alueella). Lisäksi saamelaisilla on oikeus käyttää omaa kieltä tietyin edellytyksin myös kotiseutualueen ulkopuolella. Lakiin on listattu useita valtakunnallisia viranomaisia, joiden tulee soveltaa saamen kielilakia. Laki edellyttää myös, että valtio ja kunnat edistävät saamen kielten asemaa ja käyttöä omassa toiminnassaan.

Varhaiskasvatustalain (540/2018) 8 §:n mukaan varhaiskasvatusta on järjestettävä lapsen äidinkielellä suomeksi, ruotsiksi tai saameksi. Saamelaisessa varhaiskasvatuksessa noudatetaan valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman lisäksi saamelaiskulttuurille laadittua suunnitelmaa sekä paikallisia varhaiskasvatussuunnitelmia. Saamenkielistä varhaiskasvatusta järjestetään pääasiassa pohjoissaameksi saamelaisalueella sekä Rovaniemellä, Oulussa ja Helsingissä. Tämän lisäksi kaikilla kolmella saamen kielellä (pohjois-, inarin- ja koltansaame) tarjotaan kieli- ja

kulttuuripesätoimintaa, jossa saamen kieltä opetetaan kielikylpymenetelmällä erityisesti niille lapsille, joilla ei ole mahdollisuutta oppia kieltä kotona. Saamelaisilla lapsilla ei ole siihen subjektiivista oikeutta, toisin kuin saamenkieliseen varhaiskasvatukseen. Inarinsaamen ja koltansaamen kielipesät toimivat Inarin kunnassa. Pohjoissaamenkielisiä kielipesiä on Utsjoen kunnassa, Vuotsossa, Sodankylässä, Rovaniemellä ja Oulussa. Inarin- tai koltansaameksi ei tällä hetkellä ole äidinkielisille lapsille tarkoitettuja ryhmiä, vaikka lapsia kasvaakin inarin- ja koltansaamenkielissä perheissä.

Saamenkielistä perusopetusta on annettu Suomessa 1970-luvulta lähtien pohjoissaameksi. Vuonna 1983 saamenkielinen opetus sai lakisääteisen perustan peruskoulu- ja lukiolakien uudistusten yhteydessä (Aikio-Puoskari 2007: 73). Opetus on laajentunut alakouluopetuksesta yläkouluun ja myös inarinsaamenkieliseksi pikkuhiljaa. Koltansaamen opetuspolku on rakenteilla. Perusopetuslain (628/1998) 10 § määrittelee koulun opetuskielen olevan suomi tai ruotsi ja se voi olla myös saame, romani tai viittomakieli, mutta laki ei täysin selvennä saamen tai muiden kielten asemaa suomen ja ruotsin rinnalla opetuskielenä. Saamelaisalueella asuville saamenkielisille oppilaille opetuksen tulee olla pääosin saameksi, mutta laki ei määrittele, mitä ”pääosin” tarkoittaa. Käytännössä on tulkittu, että yli 50 % opetuksesta tulisi olla saameksi peruskoulun aikana. Opetusta voidaan tarjota kaikilla kolmella Suomessa puhutulla saamen kielellä, ja säännös koskee myös esiopetusta.

Saamelaisalueen kunnat saavat valtionavustusta saamenkielisen opetuksen järjestämiseen Lapin aluehallintoviraston kautta. Saamelaisalueen ulkopuolella asuville ei ole oikeutta saamenkieliseen opetukseen, mutta he voivat saada saamen kielen opetusta täydentävänä opetuksena, mikäli asuinkunta sitä tarjoaa. Nykyään saamen kielen opetusta voi saada myös Utsjoen kunnan ja Saamelaiskäräjien tarjoamana etäopetuksena, jos oppilaan kotikunta ostaa palvelun. Tämä lisäopetus täydentää suomenkielistä perusopetusta.

Sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännössä ei suoranaisesti määrätä palvelunjärjestäjien veloitteita tarjota saamenkielisiä palveluja, mutta lainsäädäntö on kuitenkin jo pitkään edellyttänyt, että potilaita ja asiakkaita palvellaan ottaen huomioon heidän äidinkielensä ja kulttuurinen taustansa. Lisäksi laissa sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä (612/2021) 5 §:ssä säädetään saamelaisille oikeus käyttää saamen kieltä kaikissa saamelaisten kotiseutualueen kunnissa tarjottavissa sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa. Mikäli sosiaali- tai terveydenhuollon henkilökunta ei hallitse asiakkaan käyttämää saamen kieltä ja asiakas ei muutoin voi tulla ymmärretyksi, tulee palveluntarjoajan huolehtia tulkkauksen järjestämisestä. Tämä oikeus ulottuu myös Lapin hyvinvointialueen muihin osiin, kuten kotiseutualueen

ulkopuolella sijaitseviin toimintayksiköihin, mikäli ne palvelevat kotiseutualueen asukkaita. Lapin hyvinvointialueen tehtävänä on tukea saamenkielisten sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen kehittämistä koko maassa.

Laissa potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992) 3 § säädetään oikeudesta hyvään terveyden- ja sairaanhoitoon ja siihen liittyvään kohteluun, jonka mukaan potilaan äidinkieli, hänen yksilölliset tarpeensa ja kulttuurinsa on mahdollisuuksien mukaan otettava hänen hoidossaan ja kohtelussaan huomioon. Saman lain pykälässä 5 säädetään oikeudesta saada tietoa terveydentilasteen niin, että potilas ymmärtää tiedon sisällön. Lain sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) 4 §:ssä säädetään oikeudesta laadultaan hyvään sosiaalihuoltoon ja hyvään kohteluun, jonka mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa on otettava huomioon asiakkaan toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä hänen äidinkiensä ja kulttuuritaustansa. Lastensuojelulain (417/2007) 4 §:ssä todetaan, että lastensuojelun keskeisiin periaatteisiin kuuluu kielellisen ja kulttuurisen taustan huomioiminen. Sosiaalihuoltolain (1301/2014) 4 §:ssä säädetään, että asiakkaan etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimintatavat ja ratkaisut parhaiten turvaavat mm. kielellisen ja kulttuurisen taustan huomioimisen. Uudistetussa vammaispalvelulain (675/2023) 3 §:ssä todetaan, että asiakkaan oikeudesta käyttää saamen kieltä säädetään järjestämislain 5 §:ssä sekä kielilaissa (423/2003).

Laissa hyvinvointialueesta (611/2021) 33 §:ssä säädetään saamen kielen lautakunnasta. Hyvinvointialueella, johon kuuluu saamelaisten kotiseutualueeseen kuuluva kunta, on saamen kielen lautakunta. Lautakunnan päätehtävät sisältävät aluevaltuuston päätösten vaikutusten arvioinnin saamelaisten kielellisiin oikeuksiin, saamenkielisten palveluiden tarpeen määrittelyn ja saatavuuden seurannan sekä ehdotusten tekemisen aluehallitukselle kielipalvelujen kehittämiseksi. Lautakunta raportoi vuosittain aluehallitukselle saamenkielisten palveluiden toteutumisesta.

Laki Yleisradio OY:stä (1380/1993) velvoittaa Yleä huomioimaan saamelaisten kielelliset oikeudet osana toimintaansa. Ylen tehtäviin kuuluu tuottaa palveluja saamen kielellä. Yle Sápmi on Yleisradion saamenkielinen toimitus, joka sijaitsee Inarin kirkonkylällä. Sen toimittajia työskentelee myös muualla Suomessa. Yle Sápmi luo sisältöjä kaikilla Suomessa puhuttavilla kolmella saamen kielellä, ja tavoittaa yleisönsä internetin, radion ja television kautta. Lisäksi jotkin ohjelmat käännetään suomeksi. Radion puolella Yle Sápmilla on oma kanava, Yle Sámi Radio, joka tarjoaa ohjelmia arkipäivisin aamuisin ja iltapäivisin, kun taas muina aikoina kanavalla kuuluu Yle Radio Suomi. Televisiossa Yle Sápmilla ei ole erillistä kanavaa, mutta se tuottaa päivittäisen valtakunnallisen uutislähetyksen, Yle Oddasat, joka esitetään Yle

TV1:llä. Yle Sápmi osallistuu myös sisällön tuottamiseen yhteispohjoismaiseen uutis-
lähetykseen Ođđasat, joka näkyy Yle TV1:ssä arkipäivisin. Sekä Yle Sápmin radio-
että televisiosisällöt ovat saatavilla Yle Areenassa.

2.4 Saamenkieliset palvelut

Saamen kielilain (1086/2003) 29 §:n mukaisesti Saamen kielen toimisto yhdessä Saamelaiskäräjien asettaman kielineuvoston kanssa antavat vaalikausittain Saamelaiskäräjille kertomuksen saamen kieltä koskevan lainsäädännön soveltamisesta sekä saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta ja kieliolojen kehityksestä. Viimeinen kertomus käsiteltiin Saamelaiskäräjien kokouksessa 3.1.2024. Ohessa referoidaan kertomuksen tietoja saamenkielisten palveluiden tilasta Saamelaiskäräjien vaalikaudella 2020–2023.

Kuluneella vaalikaudella Saamelaiskäräjät on tuonut esille, että saamenkielisten palvelujen kehitys ja saamelaisten kielelliset oikeudet eivät ole edenneet toivotulla tavalla. Saamen kielilain tavoite turvata saamelaisten oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ei ole toteutunut merkittävästi, ja saamenkieliset palvelut ovat pysyneet minimitasolla. Viranomaisten tarjoamat saamenkieliset palvelut ovat puutteellisia, mikä johtaa viivästyksiin käsittelyissä ja päätöksissä. Saamelaiset joutuvat usein vetoamaan oikeuksiinsa saada palvelua omalla kielellään, minkä ei pitäisi olla tarpeen.

Saamen kielilain mukaisesti viranomaisten tulisi huolehtia saamenkielisen henkilöstön saatavuudesta, mutta käytännössä saamen kielen taito on harvoin edes eduksi katsottava seikka viranhauissa, puhumattakaan kelpoisuusvaatimuksesta. Lisäksi viranomaisten tiedottamisessa saamen kielellä on puutteita, erityisesti koltan- ja inarinsaamen kohdalla. Tämä tilanne heikentää erityisesti niiden saamelaisten asemaa, jotka asuvat kotiseutualueen ulkopuolella.

Viranomaisten palvelujen digitalisoituminen ja keskittyminen valtakunnallisiin palvelunumeroihin on lisännyt haasteita saamenkielisten palvelujen saatavuudessa. Vaikka saamen kielilain mukaan viranomaisten tulisi tarjota mahdollisuus asioida saamen kielellä, käytännössä tämä tapahtuu usein vain tulkkauksen avulla. Harvat viranomaiset tarjoavat suullista palvelua saamen kielellä.

Saamen kielilakiin tehtyjen muutosten yhteydessä on pyritty varmistamaan saamelaisten kielelliset oikeudet, mutta käytännön toteutus on jäänyt puutteelliseksi. Tällaisia ovat esim. sosiaali- ja terveydenhuollon palvelu-uudistuksen yhteydessä tehdyt tarkennukset.

Saamelaiskäräjät on esittänyt, että saamen kielilain nojalla on tärkeää, että saamelaisten kielelliset oikeudet turvataan positiivisen erityiskohtelun avulla ja että saamenkielisten palveluiden järjestämistä tulisi olla selkeämmin määritelty. Kielilakiin kaivataan myös selkeää kantelu- ja sanktiojärjestelmää, jotta saamen kielilain noudattamisen laiminlyönneistä seuraisi konkreettisia toimenpiteitä.

Vaikka Saamelaiskäräjien mukaan saamelaisten kielelliset oikeudet eivät ole merkittävästi parantuneet vaalikaudella 2020–2023, jotain positiivisia muutoksia on kuitenkin tapahtunut. Saamelaiskäräjät on tehnyt aloitteen saamelaisalueen kunnille saamen kielen taidosta maksettavan lisän korottamisesta ja tämän johdosta kaikki kunnat korottivat kielilisää. Useat viranomaiset ovat Saamelaiskäräjien kannustuksesta lisänneet saamen kielen näkyvyyttä saamen kielten viikon aikana. Kertomuskauden aikana on lisäksi uudistettu KELA:n kanssa aiemmin tehty yhteistyösopimus ja solmittu uusi sopimus Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) kanssa saamelaisten kielellisten oikeuksien kehittämiseksi. Vuonna 2022 koottiin yhteen viranomaisia Mii Ovttas -verkostoon, jonka tarkoituksena on keskustella saamenkielisistä palveluista ja tarjota tukea ja innostusta niiden järjestämiseen. Verkostoon on osallistunut 20–30 eri viranomaistahon edustajaa.

Kuntien palvelut

Saamelaisten kotiseutualueen kunnat ovat keskeisessä asemassa tarjoamassa peruspalveluita väestölleen. Vuosina 2020–2023 sosiaali- ja terveyspalvelujen vastuu siirtyi Lapin hyvinvointialueelle. Kielikertomuksen mukaan saamenkieliset palvelut toimivat parhaiten sivistystoimissa, mutta myös siellä on puutteita, esimerkiksi pula ajantasaisista oppimateriaaleista. Tämän lisäksi ylioppilaskirjoituksissa tulisi mahdollistaa saamen kielen kirjoittaminen A-kielenä.

Saamelaisten kielelliset oikeudet toteutuvat edelleen parhaiten Utsjoen kunnassa, joka tarjoaa laajasti saamenkielisiä palveluita ja tukee saamen kielen osaamista. Inarin kunnassa haasteita lisää nelikielisyys: kunnassa puhutaan kaikkia kolmea saamen kieltä ja suomea. Koltansaamen opetuksen puute Ivalon alakoulussa herättää huolta, erityisesti koska koltansaamen elvyttäminen on tunnustettu kiireellisimmäksi ja akuuteimmaksi asiaksi. Muissa kunnissa tilanne vaihtelee, mutta saamen kielen osaamisesta maksettava lisä on yleisesti noussut. Enontekiöllä saamenkieliset palvelut toteutuvat käännösten ja tulkkauksen avulla, ja kunnassa on vähän saamen kielen taitoista henkilöstöä. Sodankylässä tilanne on heikoin, lukuun ottamatta sivistystoimea.

Lapin hyvinvointialue

Vaikka Saamelaiskäräjillä ei ole tarkkaa tietoa saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalveluiden tilasta, vuoden 2023 sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus siirsi palvelujen järjestämisvastuun Lapin hyvinvointialueelle. Hyvinvointialueella on saamen kielen lautakunta, jonka tehtävänä on seurata, arvioida ja edistää saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumista hyvinvointialueella. Saamelaiskäräjät on huolissaan siitä, että palvelutaso ei ole parantunut, ja saamenkielisten työntekijöiden määrä on riittämätön ja resurssit ovat puutteelliset. Saamelaiskäräjien mukaan Lapin hyvinvointialueelle olisi pitänyt kirjata saamenkielisten palveluiden järjestämisvastuu, kuten ruotsinkielisten palveluiden kohdalla on toimittu. Lisäksi Saamelaiskäräjien hallitus hyväksyi marraskuussa 2023 vastuuministeriölle osoitetussa suunnitelmassa vuosille 2025–2028, että saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalveluiden turvaamiseksi myönnettävän tukisumman tulisi nousta vuosittain reilusta puolesta miljoonasta eurosta kolmeen miljoonaan euroon. Hyvinvointialue on käynnistänyt projekteja palveluiden parantamiseksi ja palkannut kielityöntekijöitä. MoniSoTe-hanke on paljastanut huolestuttavan tilanteen saamenkielisten palveluiden osaamisessa. Opetus- ja kulttuuriministeriö on myöntänyt varoja saamenkielisen henkilöstön koulutukseen.

Positiivista kehitystä on tapahtunut saamelaisten psykososiaalisen tuen osalta. Saamelaisten totuus- ja sovintoprosessin yhteyteen perustettu psykososiaalisen tuen yksikkö Uvjj – Uvjâ – Uvja aloitti toimintansa 2022. Yksikkö tarjoaa matalan kynnyksen mielenterveyspalveluita kaikilla Suomessa puhutuilla saamen kielillä sekä suomeksi.

Valtion palvelut

On huomattava, että näistä saamen kielikertomuksessa mainituista viranomaisista osa kuuluu saamen kielilain soveltamisalan piiriin ja osa ei.

Digi- ja väestötietovirasto aloitti toimintansa vuonna 2020 yhdistämällä useita aiempia virastoja. Saamen kielilaki koskee virastoa, ja siellä työskentelee kaksi pohjoissaamea osaavaa työntekijää. Kielikertomus toteaa, että viraston saamenkielisten palveluiden ja verkkosivusisältöjen kehitys ei ole edennyt toivotulla tavalla, vaikka laki on ollut voimassa jo jonkin aikaa.

Kela kuuluu kielilain soveltamisalaan ja on kehittänyt saamenkielisiä palveluitaan merkittävästi, erityisesti vuonna 2021 tehdyn yhteistyösopimuksen jälkeen. Kela tarjoaa asiakaspalvelua pohjois- ja koltansaamen kielellä ja inarinsaamen kielellä tulkkauspalvelun kautta. Saamelaiskäräjien mukaan palveluiden siirtäminen verkkoon ja puhelimeen on aiheuttanut haasteita palveluiden saavutettavuudessa.

Hätäkeskuslaitos ei katso kuuluvansa saamen kielilain piiriin ja sen palveluksessa ei ole saamen kielen taitoisia henkilöitä. Saamelaiskäräjät pitää tärkeänä, että hätäkeskuksessa olisi saamenkielistä henkilöstöä tai nopeat tulkkausyhteydet, sillä saamenkielisen palvelun puute voi aiheuttaa vaaratilanteita. Vaaratiedotteiden osalta laki vaatii, että saamenkieliset vaaratiedotteet on annettava, jos vaaratilanne koskee saamelaisten kotiseutualuetta. *Sisäministeriön* suomenkielinen opas vaarasta tiedottamisesta on käännetty kaikille kolmelle saamen kielelle. *Lapin pelastustoimi* on siirtynyt Lapin hyvinvointialueelle, mutta muutoksia saamenkielisten palveluiden tarjonnassa ei ole raportoitu. Lapin pelastustoimen verkkosivujen sisältöjä ei ole saameksi, eikä Saamelaiskäräjien tietojen mukaan Lapin pelastuslaitoksella työskentele saamenkielentaitosta henkilökuntaa.

Eduskunnan oikeusasiamiehen sivuilla on saatavilla tietoa ja lomakkeita pohjois-, inarin- ja koltansaameksi, mikä on myönteinen poikkeus moneen muuhun viranomaiseen verrattuna. Oikeusasiamies kuuluu saamen kielilain piiriin. *Lapsiasiavaltuutetun* verkkosivusto on saatavilla pohjoissaameksi, ja sivustolta löytyy myös inarin- ja koltansaameksi käännettyt esitteet, vaikka viranomainen ei kuulu kielilain piiriin. *Kuluttaja-asiamehen ja kuluttajariitalaukakunnan* verkkosivustoilta puuttuu saamenkielinen sisältö, vaikka ne ovat saamen kielilaisissa mainittuja viranomaisia.

Maanmittauslaitos on kielilain tarkoittama viranomainen. Maanmittauslaitoksella ei ole saamenkielistä henkilökuntaa, mutta sen verkkosivut on käännetty pohjoissaameksi ja sivuilla on tietoa myös inarin- ja koltansaameksi. Verkkoasiointi onnistuu vain suomeksi. Puhelinpalvelut ovat valtakunnallisia, ja Karttapaikka-palvelu sisältää saamenkieliset paikannimet. Tarjolla on myös joitakin pohjoissaamenkielisiä tiedotteita ja lomakkeita.

Metsähallitus kuuluu saamen kielilain tarkoittamiin viranomaisiin ja tarjoaa verkkosivujensa sisällöt kaikilla Suomessa puhutuilla saamen kielillä. Kielikertomuksen mukaan Metsähallitus kehittää aktiivisesti saamenkielisiä palveluitaan. Organisaatiossa työskentelee saamenkielistä henkilöstöä, mikä mahdollistaa sujuvan palvelun erityisesti Inarin toimipisteessä. Lisäksi Metsähallitus on kääntänyt kaikki organisaationsa nimikkeet kolmelle saamen kielelle.

Maatalousyrittäjien eläkelaitos Mela tarjoaa Inarin toimipisteessään palveluita pohjoissaamen kielellä, ja siellä työskentelee pohjoissaamenkielinen asiamies. Lisäksi palvelua on saatavilla inarin- ja koltansaamen kielillä tulkkauksen avulla. Kielikertomus toteaa, että Melan verkkosivut sisältävät tietoa, lomakkeita ja esitteitä pohjoissaameksi, mutta inarinsaame ja koltansaame puuttuvat kokonaan sivustolta, eikä verkkopalvelussa voi asioida millään saamen kielellä, vaikka Mela on kielilain tarkoittama viranomainen.

Ulosottolaitoksen sivuston valikkokielenä ovat kaikki saamen kielet: pohjoissaame, inarinsaame ja koltansaame ja se kuuluu kielilain piiriin. Sivustolla on laajat tekstiaineistot saamen kielillä. Ulosottolaitoksella on myös saamenkielisiä lomakkeita.

Oikeudellisissa instituutioissa, kuten *oikeus.fi*-sivustolla ja tuomioistuimissa, saamenkielistä sisältöä on rajallisesti tai ei lainkaan, ja saamenkielisiä palveluja tarjotaan pääasiassa tulkkauksen kautta. *Oikeuspalveluvirastoa* koskeva uusi laki, joka astuu voimaan vuonna 2025, tuo muutoksia oikeusavun ja yleisen edunvalvonnan järjestämiseen, mutta saamenkielisten palveluiden tarjonta ja saavutettavuus vaativat edelleen huomiota ja kehitystä. Oikeusviranomaiset ovat kielilaissa mainittuja viranomaisia.

Lapin ELY-keskuksen verkkosivut ovat osittain pohjoissaameksi, ja tärkeitä asiakirjoja käännetään saamen kielille. Kuitenkin monet saamenkieliset palvelut tarjotaan tulkkauksen välityksellä. *Lapin aluehallintovirastossa* saamenkieliset palvelut hoidetaan tarvittaessa tulkkauksen välityksellä ja asiakirjakäännöksin. Lapin AVI:n verkkosivuilla on pysyvät tekstit pohjoissaameksi. Pohjoissaamenkielisiltä sivuilta löytyy myös joitain inarin- ja koltansaamenkielisiä tekstejä. Lapin AVI:n palveluksessa on yksi pohjoissaamenkielinen henkilö. Molemmat kuuluvat kielilain piiriin.

Lapin liitto on julkaissut verkkosivuillaan tietoja inarin- ja pohjoissaamen kielellä. Lapin liitto on käännättänyt saamelaisia koskettavia asiakirjoja saameksi, mm. maakuntakaavan 2040 liitteineen. Lapin liitto on kielilain velvoittama viranomainen.

Muut

Saamen kielilaki tulee sovellettavaksi kirkollisiin toimijoihin siten kuin saamen kielilain 30 §:ssä on säädetty. *Enontekiön seurakunta* tarjoaa verkkosivunsa pohjoissaamen kielellä, mutta tarkempaa tietoa seurakunnan saamenkielisestä toiminnasta ei ole saatavilla. *Inarin seurakunta* tarjoaa verkkosivuillaan tietoa ja ilmoituksia pohjois- ja inarinsaamen kielellä, mikä edistää kielilain tavoitteita alueellisesti. *Lapin ortodoksisen seurakunnan* verkkosivut on julkaistu koltansaamen kielellä.

3 Aiemmat selvitykset ja suositukset

Tietoa saamenkielisten palveluiden ja saamelaisten kielellisten oikeuksien tilasta on saatavilla runsaasti. Kahdesti tehdyn Saamebarometrin ja Saamen kielilain mukaisen kielikertomuksen lisäksi saamenkielisten palveluiden tilaa on selvitetty useissa eri julkaisuissa. Ohessa esitellään selvityksiä ja muita julkaisuja sekä niissä esitettyjä keskeisiä suosituksia.

3.1 Saamebarometrit

Saamebarometri on kielellisten oikeuksien seurannassa keskeinen työkalu, jota Oikeusministeriö hyödyntää kielikertomuksen valmistelussa.

- *Saamebarometri 2016*: Ensimmäisen saamebarometrin toteutti ja kirjoitti Pasanen (2016). Barometrin keskiössä oli saamenkielisten kielellisten oikeuksien toteutuminen saamelaisten kotiseutualueella.
- *Saamebarometri 2020*: Seuraavan saamebarometrin toteutti Arola (2021). Selvitys laajennettiin koskemaan myös niitä saamenkielisiä, jotka asuvat kotiseutualueen ulkopuolella. Lisäksi tutkimuksessa kartoitettiin myös vastaajien kokemuksia kieli-ilmapiiiristä.

Saamebarometri 2016:ssa (Pasanen 2016) kartoitettiin saamen kielilain toteutumista ja saamenkielisten palveluiden tilaa saamelaisten kotiseutualueella. Selvitystä varten haastateltiin 80 saamenkielistä henkilöä puhelimitse.

Haastatellut olivat kokeneet saamen kielilain toteutumisen puutteellisena erityisesti sosiaali- ja terveystalvissa. Raportissa nousi selkeästi esille, että yksi keskeinen vastaajien kokema ongelma oli palveluntarjoajien tiedon puute saamenkielisistä palveluista. Kuntien välillä on suuria eroja, ja esimerkiksi Utsjoella tilanne oli parempi kuin Sodankylässä.

Selvityksessä korostettiin tarvetta tehokkaammalle tiedottamiselle ja työntekijöiden saamen kielen taidon kehittämislle, sillä olemassaolevat resurssit eivät riittäneet kaikkien tarpeiden täyttämiseen. Erityisesti harvat inarin- ja koltansaamenkieliset

palvelut olivat usein yhden työntekijän varassa, mikä tekee palveluista haavoittuvaisia. Kielikoulutuksen lisäämisen lisäksi saamenkielisen työvoiman rekrytoinnin tehostaminen ja kielilisen maksaminen ovat tärkeitä.

Raportissa tarkasteltiin myös saamelaisyhteisön sisäisiä asenteita ja perheiden kielenvalintoja. Huolestuttavaa oli, että osa saamelaisista ei ilmaissut tarvetta saada palveluja saamen kielellä tai suhtautui epäilevästi saamen käyttöön, mikä voi johtua esimerkiksi puutteellisesta lukutaidosta tai kielitaidon kehittämiseen vaadittavan sanaston heikosta tuntemuksesta. Toisaalta enemmistö haastatelluista piti oikeutta saamenkielisiin palveluihin tärkeänä ja käytti saamen kieltä arjessaan.

Raportissa esitettiin myös konkreettisia toimenpide-ehdotuksia, kuten saamen kielen lain muuttaminen velvoittavammaksi, nykyisen tulkkikäytännön joustavoittaminen, ja erityisesti saamen kielen opiskelun tukeminen työajalla. Näillä toimilla on pyrkimyksenä parantaa saamen kielten käyttömahdollisuuksia ja saamelaisten kielellisiä oikeuksia pitkällä aikavälillä.

Saamebarometri 2020 (Arola 2021) tarkasteli yhtä lailla saamenkielisten palveluiden tilaa ja saamenkielisten kielellisten oikeuksien toteutumista Suomessa, mutta tällä kertaa ei vain saamelaisten kotiseutualueella, vaan myös sen ulkopuolella. Aineisto koottiin sekä paperisilla että verkkomuotoisilla kyselylomakkeilla, ja otanta kattoi kaikki täysi-ikäiset henkilöt, joiden äidinkielenä on väestötietojärjestelmässä merkitty saamen kieli. Heistä noin viidesosa vastasi kyselyyn. Yksi keskeinen havainto on, että rekisteritiedot saamen äidinkielestä eivät ole ajan tasalla, eivätkä monet vastaajat tiedä omaa rekisteröityä äidinkieltään. Pohjois-, inarin- ja koltansaamen erottelu on puutteellista.

Saamenkieliset palvelut koettiin yleisesti heikosti saatavilla oleviksi, erityisesti kotiseutualueen ulkopuolella. Kotiseutualueella vajaa kymmenesosa vastaajista piti palvelujen saatavuutta hyvänä, kun taas lähes puolet arvioi sen heikoksi. Muualla Suomessa vain noin neljännes koki palvelujen saatavuuden edes tyydyttäväksi. Yksi merkittävä este saamenkielisten palveluiden käytölle oli tässäkin aineistossa tiedon puute niiden saatavuudesta. Esimerkiksi valtiollisten palvelujen saatavuus saameksi oli epäselvä yli puolelle vastaajista, ja monet arvelivat, ettei heille kuuluva oikeus saamenkielisiin palveluihin toteudu käytännössä.

Kunnallisissa palveluissa Utsjoen kunta erottui edukseen saamenkielisten palvelujen saatavuudessa verrattuna muihin saamelaisten kotiseutualueen kuntiin. Inarissa ja Sodankylässä palvelujen saatavuutta pidettiin heikkona, ja koltansaamenkieliset kokevat saavansa palveluja vielä vähemmän kuin muut. Vastaajat kokivat tärkeimmiksi saamenkielisiksi palveluiksi terveydenhuollon, sosiaalipalvelut sekä poliisin

ja sivistystoimen palvelut. Kotiseutualueen ulkopuolella erityisesti saamenkielinen varhaiskasvatus ja koulutus ovat tärkeitä, sillä saamen kieli ei välttämättä siirry seuraavalle sukupolvelle ilman näitä palveluja.

Vuoden 2020 saamebarometrissa vastaajat esittivät, että saamenkielisten palvelujen tilannetta voitaisiin parantaa erityisesti lisäämällä saamenkielisen henkilöstön koulutusta ja rekrytointia, parantamalla palvelujen näkyvyyttä sekä kehittämällä saamenkielisiä sähköisiä palveluja. He myös ehdottivat saamenkielisten palvelujen keskitettyä ohjausta ja saamen kielilain valvonnan tehostamista, jotta kielelliset oikeudet toteutuisivat paremmin.

Raportin mukaan monet vastaajat kokivat, etteivät he voi vaikuttaa saamenkielisiin oikeuksiin koskevaan päätöksentekoon, erityisesti valtakunnan tasolla. Tämä lisää turhautumista saamenkielisten keskuudessa. Kyselyssä kartoitettiin myös kieli-ilmapiiiriä, joka osoittautui vaihtelevaksi. Kotiseutualueella kolmannes vastaajista piti suomen- ja saamenkielisten suhteita hyvinä, mutta muualla Suomessa vastaajat eivät juurikaan osanneet arvioida tilannetta. Kielellistä syrjintää oli koettu jonkin verran, erityisesti kotiseutualueella.

Yhteenvetona voidaan todeta, että vaikka saamenkielisten palveluiden ja kielellisten oikeuksien toteutuminen oli parantunut edelliseen raporttiin nähden hieman, tilanne ei ollut tyydyttävä. Saamenkieliset kokivat palvelujen olevan vaikeasti saatavilla, ja heidän kielelliset oikeutensa eivät toteudu lain edellyttämällä tavalla.

Vuoden 2020 Saamebarometrin tulokset osoittivat myös selvää turhautumista vastaajien keskuudessa, ja siinä suositeltiin siirtymistä toistuvista selvityksistä käytännön toimiin. Saamebarometrin ensimmäinen ja tärkein suositus olikin:

”Selvityksistä tekoihin

Tämä on tärkein suositus. Suomessa on riittävästi tietoa saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta, saamenkielisistä palveluista ja niihin vaikuttavista seikoista. On laadittava yhdessä Oikeusministeriön, Saamelaiskäräjien ja saamenkielisiä kunnallisia ja valtiollisia palveluita tarjoavien tahojen kanssa aikataulutetut toimintasuunnitelmat siitä, miten saamenkielisten kielelliset oikeudet ja saamen kielilaki saadaan toteutumaan. Saamebarometriä koskevissa sosiaalisen median keskusteluissa ja yhteydenotoissa tutkijaan tuotiin monin paikoin esille sitä, että on turhauttavaa, että palvelutilannetta selvitetään niin paljon, mutta käytännön tilanteelle ei tapahdu mitään. Seuraavat suositukset kuuluvat osana suunnitelmaan siitä, miten käytännön tilanteeseen voisi parhaiten vaikuttaa.” (Arola 2021: 71.)

Saamebarometrien 2016 ja 2020 tulokset osoittavat, että saamenkielisten palveluiden tilanne ei ole kehittynyt odotetulla tavalla. Vastaajien mukaan viranomaiset ja palveluntarjoajat eivät tiedä riittävästi saamelaisten kielellisistä oikeuksista eivätkä tunne omia velvollisuuksiaan näiden oikeuksien edistämiseksi. Vastaajilla on melko selkeä käsitys siitä, miten tilannetta tulisi ja voisi parantaa.

3.2 Saamelaiskäräjien kielikertomukset

Saamen kielilain (1086/2003) 29 §:n mukaisesti Saamen kielen toimisto yhdessä Saamelaiskäräjien asettaman kielineuvoston kanssa antaa vaalikausittain Saamelaiskäräjille kertomuksen saamen kieltä koskevan lainsäädännön soveltamisesta sekä saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta ja kieliolojen kehityksestä. Viimeisin kertomus käsiteltiin Saamelaiskäräjien kokouksessa 3.1.2024 ja lähetettiin oikeusministeriölle 6.2.2024 (drno 113/D.d.3/2024).

Saamelaiskäräjät on julkaissut ensimmäisen saamen kielilakia käsittelevän kertomuksensa vuonna 2008. Tämä kertomus perustui erillisrahoituksella toteutettuun selvitykseen, joka käsitteli saamen kielilain toteutumista vuosina 2004–2006. Selvitys pohjautui kyselyihin, jotka oli suunnattu viranomaisille ja niiden palveluksessa olevalle henkilöstölle. Myöhemmät kertomukset ovat rakentuneet Saamelaiskäräjien sekä saamen kielen toimiston havaintojen ja kokoamien tietojen varaan. Ne ovat dokumentoineet saamenkielisiä palveluita kunkin vaalikauden aikana.

Viimeisessä kertomuksessa Saamelaiskäräjät pyrki tuottamaan uutta tietoa saamelaisten kielellisistä oikeuksista ja kielioloista, analysoimaan tilannetta aiempiin kertomuksiin verraten ja esittämään kehitysehdotuksia. Kertomuksen mukaan saamelaisten kielellisten oikeuksien seuranta ja mittaus, erityisesti pitkäaikaisseuranta, on haastavaa ja tähän ei toistaiseksi ole olemassa systemaattista seurantatyökalua.

Kertomuksessa Saamelaiskäräjät suhtautuu kriittisesti viranomaisten omavalvonta-tehtävään koskien saamen kielilain noudattamista (§ 28). Saamelaiskäräjien mukaan viranomaisille tulee harvoin seuraamuksia saamen kielilain noudattamatta jättämisestä ja sen takia tulisi arvioida kantelu- ja sanktiojärjestelmän luomista saamen kielilakiin.

Saamelaiskäräjät on tehnyt useita ehdotuksia, joilla pyritään parantamaan saamenkielisten palveluiden saatavuutta ja näkyvyyttä oikeudellisissa yhteyksissä. Kertomuksessa esitetään oikeusministeriölle, että oikeus.fi-sivuston yleiset sivut, oikeusavun sivusto, talous- ja velkaneuvonnan sekä yleisen edunvalvonnan pääsivut sekä sähköiset palvelut ja asiointiosiot käännetään soveltuvin osin saamen

kielille. Lisäksi esitetään, että saamelaisten kotiseutualueita koskevat sisällöt käännetään kokonaisuudessaan. Saamelaiskäräjät pyytää myös rahoitusta juridiikan terminologiaan ja lainsäädännön kääntämishankkeelle.

Tuomioistuinvirastolle suunnatut ehdotukset sisältävät ehdotuksen, että Tuomioistuinlaitos-osio sekä useiden tuomioistuimien, kuten Pohjois-Suomen hallinto-oikeuden, Korkeimman hallinto-oikeuden, Lapin käräjäoikeuden, Pohjois-Suomen hovioikeuden ja Korkeimman oikeuden kuin myös Syyttäjälaitoksen, Ulosottolaitoksen ja Rikosseuraamuslaitoksen sivustot käännetään soveltuvien osin saamen kielille. Tuomioistuinvirastoa kehoitetaan julkaisemaan vuosittaiset tilastot saamen kielen käytöstä tuomioistuimissa.

Saamelaiskäräjät on tehnyt oikeusministeriölle ehdotuksia, joiden mukaan saamenkieliset käännökset tulisi ajantasaistaa. Lisäksi esitetään, että voimassa olevat säädöskäännökset lisätään Ajantasainen lainsäädäntö -osioon. Lisäksi saamelaisia koskeva yleis- ja erityislainsäädäntö, kuten hallinto- ja kuntalaki, tulisi kääntää saamen kielille. Ulkoministeriölle esitetään, että saamelaisia koskevat valtiosopimukset ja kansainväliset instrumentit käännetään saamen kielille ja että olemassa olevat käännökset tarkistetaan vastaamaan nykysaamenkieliä.

Lopuksi saamelaiskäräjät on tehnyt ehdotuksia, jotka kohdistuvat saamenkielisten termien lisäämiseen ja päivittämiseen valtionhallinnon sanastopankeissa. He esittävät valtioneuvoston kanslialle, että Valter-termipankkiin lisätään systemaattisesti saamenkieliset termit erityisesti lainsäädäntö- ja tuomioistuin-sanastoihin sekä kuntasanastoon. Lisäksi Saamelaiskäräjät esittää eduskunnalle, että eduskuntasanaston termit päivitetään pohjoissaameksi.

3.3 Muut selvitykset ja tutkimukset

Saamebarometrien 2016 ja 2020 tulokset osoittavat, että saamenkielisten palveluiden tilanne ei ole kehittynyt odotetulla tavalla. Vastaajien mukaan viranomaiset ja palveluntarjoajat eivät tiedä riittävästi saamelaisten kielellisistä oikeuksista eivätkä tunne omia velvollisuuksiaan näiden oikeuksien edistämiseksi. Vastaajilla on melko selkeä käsitys siitä, miten tilannetta tulisi ja voisi parantaa.

Saamenkielisten palveluiden tilaa on selvitetty laajasti kahden Saamebarometrin ja Saamen kielilain mukaisen kielikertomuksen lisäksi myös parissakymmenessä muussa selvityksessä ja raportissa.

- Arola, Laura 2014: *Selvitys kielipesätoiminnan laajentamisesta saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella*. Saamelaiskäräjät.
- Arola, Laura 2020: *Selvitys saamenkielisen opetus- ja varhaiskasvatushenkilöstön saatavuudesta ja koulutuspoluista*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2020:30.
- Feodoroff, Anna-Katariina 2023: *”Meidän oppikirjat on museossa” Kielipesästä kouluun – kolttasaamelaisten lasten omakielinen koulupolku -hankkeen loppuraportti*. Kolttakulttuurisäätiö.
- Heikkilä, Lydia - Laiti-Hedemäki, Elsa - Miettunen, Tuuli 2019: *Buorre eallin gáv pogis. Saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointi kaupungissa* (toim. Lydia Heikkilä, Elsa Laiti - Hedemäki, Tuulia Miettunen). Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä.
- Heikkilä, Lydia 2023: *Saamen kielten ja kulttuurin osaaminen sote-alalla: Saamenkielisen sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön ammatillisen osaamisen tilanne ja koulutustarpeet*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. : tutkimusraportteja ja selvityksiä.
- Heikkilä, Lydia 2024: *Saamelaiset sote-palvelujen asiakkaina: Katsaus saamelaisten sosiaali- ja terveyspalveluja koskevaan tutkimukseen Suomessa*. Valtioneuvoston julkaisuja 2024:12.
- Korpela, Helana 2020: *Saamenkielisten oppimateriaalien monet kasvot – Selvitys saamenkielisen oppimateriaalin tilanteesta ja tulevista tarpeista*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2020:28.
- Lehtola, Riitta & Ruotsala, Pia 2017: *Saamenkielisten palveluiden nykytilakartoitus: Saamelaisten lasten, nuorten ja perheiden palvelut*. Saamelaiskäräjät, Posken saamelaisyksikkö.
- Länsman, Anne ja Tervaniemi, Saara 2012: *Saamen kielen käyttö Utsjoella*. Saamelaiskäräjien saamen kielen toimisto ja ”Saamen kielikeskus Utsjoelle” -esiselvityshanke.
- Miettunen, Tuuli 2020: *Saamelaisalueen kuntien yhteinen saamen kielten kielistrategia*.

- Miettunen Tuuli 2020: *Saamelaistietoa vai puuttuvaa tietoa saamelaisista? – Selvitys saamelaistiedosta peruskoulun suomen- ja ruotsinkielisissä oppimateriaaleissa*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2020:29.
- Miettunen, Tuuli 2021: *Saamenkielisen sosiaali- ja terveysalan henkilöstön koulutuksen nykytilanne ja kehittämistarpeet*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2021:18.
- Niska, Leena 2017: *Saamen kielilain toteutuminen vuosina 2012–2015. Raportti saamen kielilain toteutumisesta*. Saamen kielineuvosto/ Saamen kielen toimisto.
- Näkkäläjärvi, Klemetti 2007: *Saamen kielilain toteutuminen vuosina 2004–2006. Kertomus saamen kielilain toteutumisesta*. Saamen kielineuvosto / saamen kielen toimisto. Saamelaiskäräjät. Inari.
- Taipale, Riitta 2012: *Utsjoen saamenkielisten nuorten kielenkäyttö*. Sámi Siida ja Utsjoen kunnan Ovttas! -hanke.
- Kielipoliittinen ohjelma: Valtioneuvoston periaatepäätös. Valtioneuvoston julkaisu 2022:51.
- Rajaton saamelaisopetus. Työryhmän raportti 2019. Norjan Saamelaiskäräjät.
- Saamelaisopetus kotiseutualueen ulkopuolella. Saamelaiskäräjien koulutusraportti nro 1 2009.
- Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän raportti. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2021:25
- Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7. Opetus- ja kulttuuriministeriö: Korkeakoulu- ja tiedepolitiikan osasto.
- Valtioneuvoston periaatepäätös toimenpideohjelmaksi saamen kielen elvyttämiseksi. Opetus- ja kulttuuriministeriö 3.7.2014. Liite 2.

Ensimmäiset saamelaisten kielellisiä oikeuksia edistävät suositukset annettiin Näkkäljärven (2007) tekemässä erittäin laajassa selvityksessä *Saamen kielilain toteutuminen vuosina 2004–2006*. Nämä 41 suositusta ovat edelleen relevantteja, ja Näkkäljärven jälkeen vastaavia suosituksia ja toimenpide-ehdotuksia on esitetty useimmissa yllä listatuissa selvityksissä, kertomuksissa ja raporteissa.

Vaikka joitain yksittäisiä suosituksia onkin toteutettu, niin suurinta osaa niistä ei ole viety käytäntöön. Tähän viittasi myös Saamebarometri 2020, jossa tärkeimpänä suosituksena esitettiin nimenomaan siirtyminen selvityksistä tekoihin. Samalla todettiin, että saamenkieliset kokevat turhautumista, kun palveluiden tilannetta jatkuvasti vain selvitetään samalla kun käytännön toteuttaminen ontuu, tai jopa puuttuu kokonaan. (Arola 2021: 71.)

4 Tutkimuksen tekotapa ja aineisto

4.1 Lähtökohta

Oikeusministeriön tehtävänä on edistää ja seurata kielellisten oikeuksien toteutumista. Valtioneuvosto toimittaa vaalikausittain eduskunnalle kielikertomuksen, jossa tarkastellaan kielilainsäädännön soveltamista ja kielellisten oikeuksien toteutumista Suomessa. Kertomus valmistellaan oikeusministeriössä. Kansalaisten kokemukset kielellisten oikeuksien toteutumisesta, kerättyinä kielibarometriä avulla, ovat olennainen osa kielikertomusta. Suomen ja ruotsin kieltä käsittelevä kielibarometri aloitettiin vuonna 2004 ja saamebarometri vuonna 2016. Vuonna 2020 saamebarometri laajennettiin kattamaan myös saamelaiden kotiseutualueen ulkopuoliset alueet.

Vuoden 2020 laajennettu saamebarometri jatkoi aiemman barometrin linjaa, suositellen parannuksia saamenkielisiin palveluihin ja kieli-ilmapiiirin kohentamiseen. Barometristä kävi ilmi vastaajien turhautuminen yhä uusiin selvityksiin, ja ensisijaisena suosituksena esitettiin, että toistuvien selvitysten tekemisestä tulee siirtyä käytännön toimiin.

Näiden tietojen perusteella todettiin, että nykytilanteessa saamenkielisten palveluiden käyttäjien laajamittainen haastatteleminen olisi tutkimuseettisesti kyseenalaista. Kohderyhmä on tutkimuksen kuormittama, ja koska aiheesta on jo kerätty runsaasti tietoa, samankaltaisen tutkimusaineiston kerääminen uudestaan ei ole perusteltua. Tästä syystä Saamebarometri 2024 päädyttiin toteuttamaan siten, että kysely kohdennetaan viranomaisiin ja palveluiden tuottajiin. Näin voidaan saada tietoa siitä, miksi viranomaiset ja palvelun tuottajat eivät kykene tuottamaan saamenkielisiä palveluita, ja mitkä tekijät edistävät ja haittaavat saamenkielisten palvelujen tarjoamista.

4.2 Työryhmä ja ohjaus

Saamebarometri 2024 -hankkeen vastuullinen johtaja on Kati Eriksen. Eriksen on johtanut lukuisia saamen kielen ja kulttuurin kehittämishankkeita ja on toiminut monissa tehtävissä eri saamelaisjärjestöissä. Hän on ollut suunnittelemassa, kirjoittamassa ja vetämässä kolmea kansainvälistä EU-hanketta. Kaksi hankkeista liittyi saamen kielen kehittämiseen Tenonlaaksossa.

Ante Aikio on Oulun yliopiston Giellagas-instituutin saamen kielen professori. Aikio väitteli tohtoriksi vuonna 2009 tutkimuksella, joka käsittelee saamen kielten vaikutuksia suomen ja karjalan kielten sanastoon. Lisäksi hän on tehnyt laajoja tutkimuksia uralilaisten kielten äännehistoriasta ja etymologiasta sekä saamelaisten etnolingvistiksestä historiasta.

Laura Arola on toiminut Utsjoen kunnan sivistystoimessa monella tasolla. Lisäksi hän on ollut kehittämässä saamenkielistä opetusta erilaisissa työryhmissä sekä laatinut selvityksen saamenkielisten opettajien ja varhaiskasvattajien tilanteesta, koulutuspoluista sekä Saamebarometrin 2020.

Oikeusministeriö asetti 1.3.2024 yhteisen ohjausryhmän Kielibarometri 2024:n, Viittomakielibarometri 2024:n ja Saamebarometri 2024:n valmistelulle. Ohjausryhmän toimikausi kestää vuoden 2024 loppuun ja sen tavoitteena on huolehtia barometrien toteutumisesta, tutkimustiedon julkaisemisesta sekä tulosten hyödyntämisestä kielellisten oikeuksien ja kielipolitiikan kehittämisessä.

Ohjausryhmän kokoonpano:

Puheenjohtaja:

erityisasiantuntija Emma Borg, oikeusministeriö (28.8.2024 saakka)
yksikön päällikkö Corinna Tammenmaa, oikeusministeriö (28.8.2024 lähtien)

Jäsenet:

asiantuntija Inga Kauppi, oikeusministeriö (18.9.2024 lähtien)
erityisasiantuntija Panu Artemjeff, oikeusministeriö
neuvotteleva virkamies Jasmiina Jokinen, oikeusministeriö
hallitussihteeri Pamela Sarasmo, oikeusministeriö

Pysyvät asiantuntijat:

tutkija dosentti Isak Vento, Åbo Akademi
projektitutkija Janette Huttunen, Åbo Akademi
tutkija dosentti Päivi Rainò, Humanistinen ammattikorkeakoulu
lehtori Arttu Liikamaa, Humanistinen ammattikorkeakoulu
johtaja Kaisa Alanne, Kuurojen liitto
erityisasiantuntija Marika Rönnberg, Kuurojen liitto
kieliturvasihteeri Anne Kirste Aikio, Saamelaiskäräjät (28.6.2024 asti)
toimitusjohtaja Kati Eriksen, Arvil OY (28.6.2024 lähtien)
lehtori Laura Arola, Arvil OY (28.6.2024 lähtien)
professori Ante Aikio, Arvil OY (28.6.2024 lähtien)

Ohjausryhmän tehtävänä on:

- 1) päättää kysymyksistä, jotka koskevat barometrien sisältöjä ja tutkimusmenetelmiä
- 2) päättää kyselyiden sisällöstä
- 3) seurata barometrien valmistumista ja toimia tutkijoiden tukena valmistelussa

Saamebarometrin työryhmä kokoontui yhdessä ohjausryhmän oikeusministeriön virkamiesten kanssa 15.8.2020 ja osallistui barometrien yhteiskokoukseen 17.9.2024.

4.3 Kyselyn kohderyhmä

Saamen kielilakia sovelletaan kaikissa julkisen vallan tehtävissä, joita laissa tarkoitetut viranomaiset hoitavat. Laki vastaa suurelta osin sitä, mitä vuonna 1991 saamen kielen käytöstä viranomaisissa säädettiin. Saamelaiden kotiseutualueella asioivilla saamelaisilla on oikeus käyttää viranomaisissa saamea huolimatta siitä, osaavatko he suomen kieltä. Viranomaisten on edistettävä saamen kielen käyttöä ja varmistettava, että henkilöstö voi palvella asiakkaita saamen kielellä.

Saamen kielilain 2 § määrittelee lain soveltamisalan kattavasti. Soveltamisalaan kuuluvat Enontekiön, Inarin, Sodankylän ja Utsjoen kunnat sekä Lapin hyvinvointialue ja vastaavat kuntayhtymät ja hyvinvointiyhtymät. Laki koskee myös tuomioistuinta ja valtion virastoja näissä kunnissa, aluehallintovirastoja, elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksia, saamelaiskäräjiä ja muita saamelaisinstituutioita. Oikeusvalvontaviranomaiset, erityisviranomaiset kuten yhdenvertaisuus- ja tasa-arvovaltuutetut, sekä julkiset palvelut kuten Verohallinto ja Kansaneläkelaitos ovat myös lain piirissä. Lisäksi laki ulottuu poronhoitolakiin liittyviin hallintoasioihin saamelaiden kotiseutualueella.

Työryhmä käsitteli perusteellisesti kysymystä siitä, kenelle kaikille viranomaisille kysely tulisi lähettää. Tulkinta saamen kielilain soveltamisalasta voi olla varsin laaja, ulottuen kaikkiin niihin viranomaisiin, joiden toimiala on koko Suomi. Työryhmä päätyi tulkitsemaan saamen kielilain soveltamisalaa rajoitetummin. Näin ollen kysely lähetettiin vain niille viranomaisille, jotka saamen kielilain 2, 17 ja 30 §:ssä on nimenomaisesti mainittu lukuunottamatta paliskuntia, joilla ei ole palkattua hallintoa.

Tämä rajausta tehtiin, sillä työryhmä piti mahdollisena, että kyselyn tulokset saattaisivat vääristyä, jos siihen osallistuisivat viranomaiset, jotka eivät koe lain koskevan heitä, kuten Hätäkeskuslaitos. Voi myös olettaa, että joillakin viranomaisilla ei ole koskaan tullut eteen tilannetta, jossa olisi pyydetty saamenkielistä palvelua tai ollut tarvetta tarjota sellaista, kuten Finanssivalvonta. Työryhmä yhtyi Saamelaiskäräjien viimeisimmässä kielikertomuksessa esitettyyn näkemykseen, että esimerkiksi Hätäkeskuslaitoksen tulisi kuulua saamen kielilain piiriin, vaikka laitos itse arvioi, ettei lain soveltaminen ole tarpeellista.

On olennaista tehdä ero viranomaisten välillä, jotka ovat veloitettuja tarjoamaan palveluita saamen kielellä, ja niiden välillä, joille tällainen palveluvelvoite ei todennäköisesti koskaan muodostu, mutta jotka silti ovat keskeisessä asemassa saamenkielisten palveluiden kehittämisessä. Esimerkiksi Ylioppilastutkintolautakunta, joka vastaa myös saamen kielen ylioppilaskokeiden järjestämisestä, kuuluu jälkimmäiseen ryhmään. Tälle viranomaisryhmälle tulisi järjestää erillinen kysely, jonka tavoitteena on keskittyä näiden toimijoiden mahdollisuuksiin kehittää saamenkielisiä palveluita sekä edistää saamen kielten elpymistä ja vahvistumista.

4.4 Aineiston käsittely ja säilyttäminen

Aineisto kerättiin suoraan Webropol-ohjelmaan. Ohjelma tuottaa valmiin perusraportin sekä kvantitatiivisista että kvalitatiivisista vastauksista. Tämän lisäksi ohjelmalla laadittiin raportteja osajoukoista (kuten kuntatyöntekijät), jotta pystyttiin vertailemaan eri vastaajaryhmiä.

Vastauksia saatiin yhteensä 159¹. Vastausmäärää oli vaikea ennakoida etukäteen, joten datan käsittelystäkin päätettiin vasta aineiston analyysivaiheessa. Kävi ilmi, että vastausmäärä ja perusjoukon valintamenetelmä eivät riitä varsinaisen kvantitatiivisen analyysin tai luotettavien yleistävien päätelmien tekemiseen. Kuitenkin monivalintakysymykset esitetään raportissa kvantitatiivisessa muodossa, jotta lukijalle muodostuu käsitys vastauksista ja vastaajajoukosta, eli kvantitatiivista aineistoa käytetään tässä ilmiöiden kuvaamiseen sekä joidenkin asioiden suhteiden ilmaisemiseen. Ohjelmassa kvantitatiivista dataa käsitellään Excel-pohjaisesti.

1 Kysely avattiin 368 kertaa ja vastaaminen aloitettiin 221 kertaa. Kaikki kyselyn avaukset eivät siis vastanneet, ja kaikki vastaamisen aloittaneet eivät täyttäneet lomaketta loppuun.

Avoimiin kysymyksiin tuli vaihteleva määrä vastauksia. Korkeimmillaan vastauksia oli 117 ja alimmillaan 34. Vastajat myös kirjoittivat hyvin eripituisia vastauksia. Vastaukset teemoitettiin manuaalisesti tekoälyä apuna käyttäen, ja teemoitetun aineiston perusteella vastauksista laadittiin yhteenvedot. Aineistoesimerkeillä pyritään valottamaan lukijalle sitä, millä tavalla kysymyksiin on vastattu. Lainausten tarkoitus on myös sekä ilmentää aineistossa näkyviä päälinjoja että tuoda esille harvinaisempia tai yksityiskohtaisempia esimerkkejä asioista, joita aineiston kokonaisanalyysi ei ilmennä. Osa eri kysymysten avoimista vastauksista on käsitelty yhdessä, sillä eri kysymyksiin annetut vastaukset usein sisältävät samoja teemoja.

Saamebarometri 2024:n ja kielikertomuksen julkaisun jälkeen kyselyn data siirretään Yhteiskuntatieteelliseen tietoaarkistoon, joka on osa Tampereen yliopistoa. Tietoaarkisto vastaa aineistojen pitkäaikaissäilytyksestä sekä niiden saavutettavuuden ja käytettävyyden varmistamisesta. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto toimii myös kansallisena palvelupisteenä ja on sitoutunut edistämään avointa tiedettä ja aineistojen uudelleenkäyttöä.

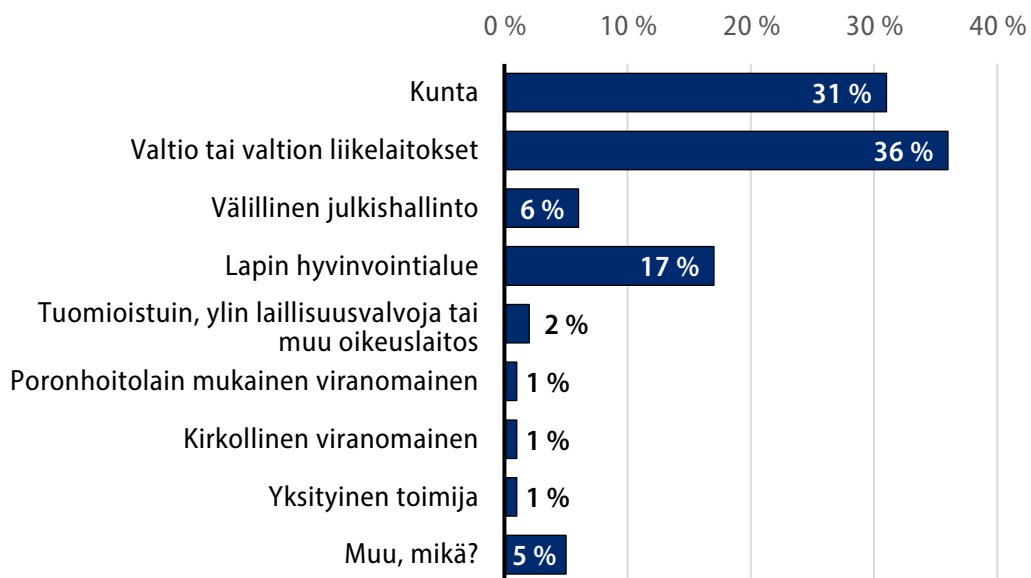
5 Tulokset

5.1 Vastaajien taustatiedot

Tässä osiossa tarkastellaan vastaajien taustatietoja. Taustatiedoissa kysyttiin vastaajien työnantajaa, alaa, asemaa työyhteisössä, äidinkieltä, saamen kielen taitoa ja asiakkaiden palvelemista saameksi.

Kyselyyn vastasi 159 vastaajaa. Vastaajat edustavat monipuolisesti eri organisaatioita ja palveluntarjoajia (ks. kaavio 1). Kuntavastaajien osuus on suhteessa suuri. Vastaajista vajaa kolmasosa (31 %) työskentelee kunnilla, reilu kolmasosa (36 %) valtiolla tai sen liikelaitoksissa, vajaa neljäsosa Lapin hyvinvointialueella (17 %) ja loput välillisessä julkishallinnossa (6 %), ja muissa organisaatioissa (9 %). Vastausprosenttia ei voida määrittää tarkasti, koska ei tiedetä, kuinka monelle henkilölle kirjaamot tai esihenkilöt ovat kyselyn lähettäneet. Kysymykseen ”Muu, mikä?” vastattiin muun muassa Saamelaiskäräjät, Rovaniemen kaupunki, yksityisyrietykset ja Rikosseuraamuslaitos. Kolme neljäsosaa vastaajista on suorittanut vähintään alemman korkeakoulututkinnon.

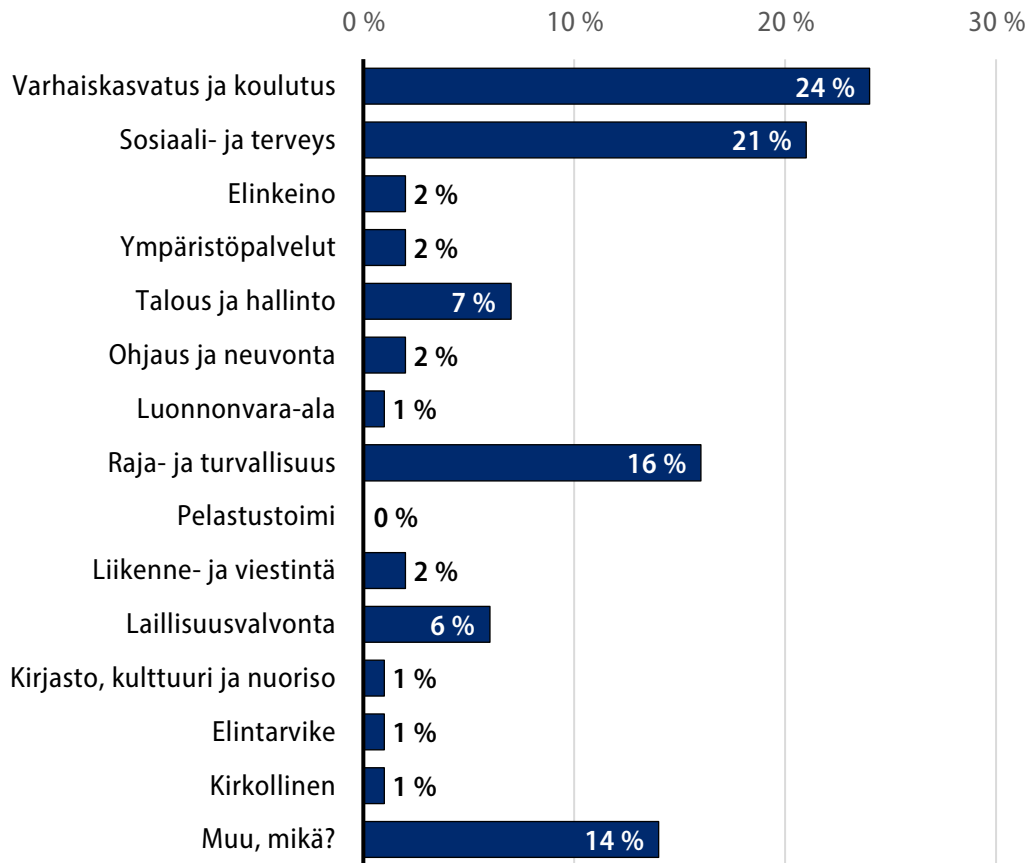
Kaavio 1. Mikä on työnantajasi? (Kysymys 1)

Kyselyyn vastasi odotetusti erityisesti sivistysalan ja sosiaali- ja terveysalan henkilöstö. Suurin osa vastaajista työskentelee varhaiskasvatus- ja koulutussektorilla (24 %) sekä sosiaali- ja terveyssektorilla (21 %). Merkittävä ryhmä on myös raja- ja turvallisuussektorilla työskentelevät (16 %).

Eri kysymyksiin liittyvistä avoimista vastauksista voi päätellä, että Utsjoen vastaajien määrä on suuri. Erityisesti datassa korostuvat Utsjoen sivistystoimen työntekijät. Kysymyspatteristoa laadittaessa kuntia käsiteltiin yhtenä työnantajana eikä tuolloin arveltu, että yksittäisten kuntien erottelulla olisi niin suurta merkitystä, kuin nyt näyttää olevan.

Kyselyn jakeluun liittyvien ongelmien takia Utsjoen kunnan työntekijät saivat kyselyn vasta viimeisten päivien aikana ennen kyselyn päättymistä. Tästä syystä kunnan työntekijät saivat pidennetyn vastausajan. Kyselyyn tulleiden vastausten vastausajankohdista voimme päätellä, että merkittävä osa vastauksista (26 kpl) on tullut Utsjokea varten pidennetyn vastausajan kuluessa. Tosin kysely on ollut kaikille tuolloin avoin, joten muutkit ovat voineet siihen sinä aikana vastata, mutta suurin osa kyseisellä aikavälillä tulleista vastauksista on avointen vastausten perusteella peräisin Utsjoelta.

Kaavio 2. Millä alalla työskentelet? (Kysymys 2)

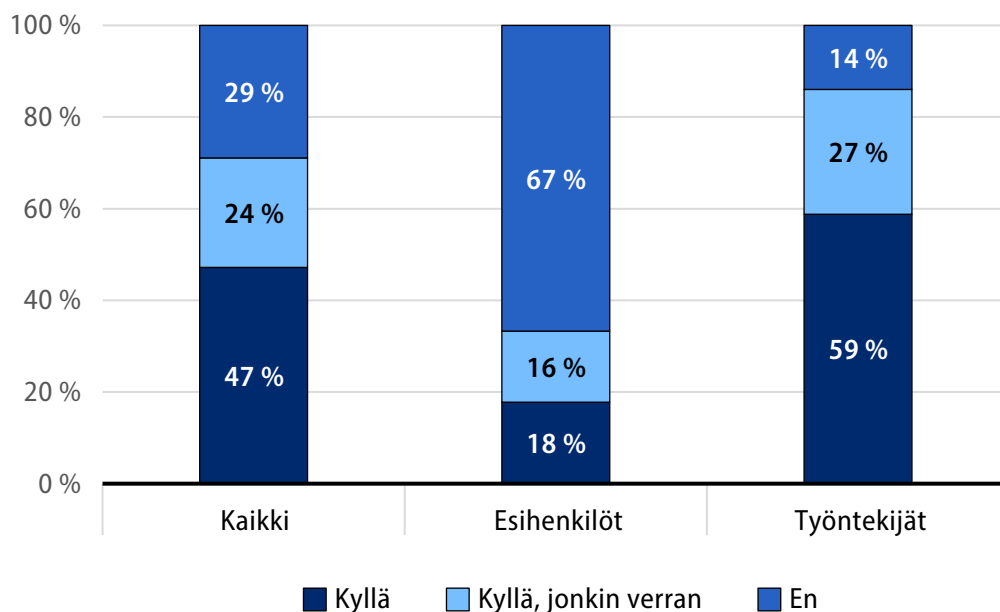
Kyselyyn on vastannut erityisesti saamenkielisen työntekijätason henkilöstö. Vastaa- jista puolet (51 %) on saamen kielen taitoisia työntekijöitä, neljäsosa (23 %) esihen- kilöitä, viidesosa (21 %) muita työntekijöitä ja alle kymmenen (5 %) saamen kielen taitoisia esihenkilöitä.

Vastaaajat ovat äidinkieleltään pääosin suomenkielisiä. Kolme neljäsosaa vastaa- jista on äidinkieleltään suomenkielisiä (74 %), neljäsosa saamenkielisiä (24 %) ja muutama ruotsinkielisiä (2 %). Äidinkieleltään saamenkielisistä lähes kaikki (36 vastaajaa) ilmoittivat äidinkielekseen pohjoissaamen, lukuun ottamatta kahta koltansaamenkielistä vastaajaa. Inarinsaamen ei äidinkielekseen ilmoittanut yksikään.

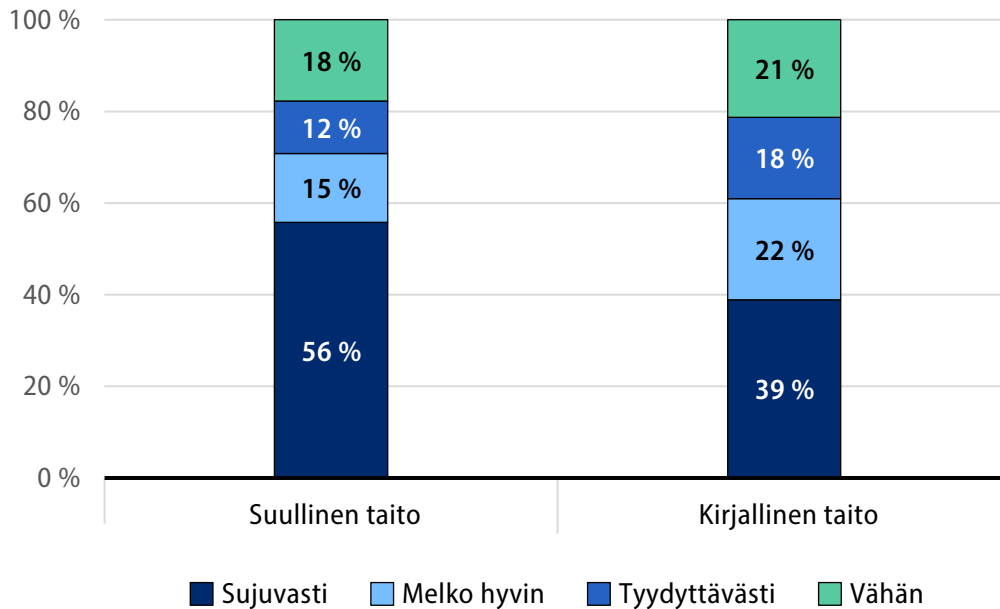
Enemmistö vastaajista raportoi osaavansa saamea ainakin jonkin verran (ks. kaa- vio 3). Heistä puolet (47 %) määritteli osaavansa saamen kieltä, ja neljännes (24 %) ilmoitti osaavansa sitä jonkin verran. Kolmasosa (29 %) vastaajista ei osaa saamea

lainkaan ja näistä 46:sta vastaajasta 30 on esihenkilöitä. Siksi vaikuttaakin siltä, että kyselyyn on vastannut lähinnä kahdenlaisia henkilöitä: 1) työntekijöitä, jotka osaavat vähintään jonkin verran saamea ja 2) esihenkilöitä, joilla on vastuu palveluista. Vastaajia, jotka eivät kuulu kumpaankaan ryhmään, on vain kymmenesosa (10 %).

Kaavio 3. Osaatko saamea? (Kysymys 6)

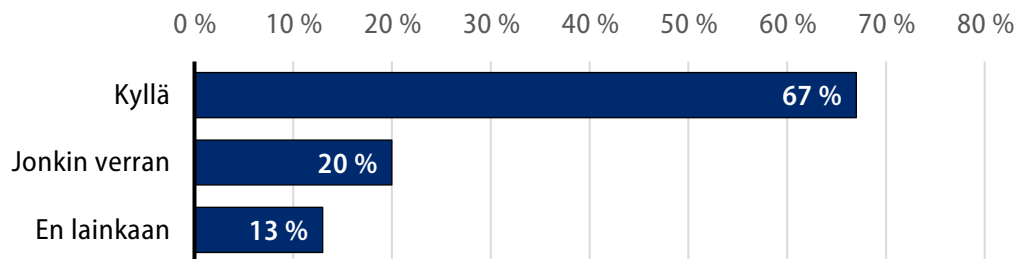
Vastaajilla on parempi suullinen kuin kirjallinen kielitaito saameassa. Jos vastasi osavansa saamea, sai tarkempia kysymyksiä kielitaidosta. Tarkempiin kysymyksiin vastasi 113 henkilöä, mikä on 71 % vastaajista. Yli puolet vastaajista arvioi puhuvansa sujuvasti saamea (ks. kaavio 4). Kuudesosa (15 %) kokee puhuvansa kieltä melko hyvin, kymmenesosa (11 %) tyydyttävästi ja viidesosa (18 %) vähän. Kun verrataan suullista taitoa vastaajien kertomuksiin kirjallisesta taidosta, kirjallinen taito arvioidaan odotetusti heikommaksi. Sujuvasti kirjallista saamea osaa 39 % vastaajista, melko hyvin 22 %, tyydyttävästi 18 % ja vähän 21 %.

Kaavio 4. Vastaajien suullinen ja kirjallinen taito saamen kielessä (Kysymykset 7 ja 8)

Kielitaitoa koskevilla kysymyksillä ei ollut eroteltu eri saamen kieliä toisistaan, joten on mahdotonta varmuudella sanoa, mistä kielestä on kyse. On kuitenkin syytä olettaa, että enimmäkseen puhutaan pohjoissaamen taidosta. Pohjoissaame on Suomen saamen kielistä yleisimmin osattu, ja kuten yllä kävi ilmi, saamen äidinkielen ilmoittaneista vastaajista vain kaksi ilmoitti muun kuin pohjoissaamen. Toisaalta nimenomaan inarin- ja koltansaamen tapauksissa kielen myöhemmin oppineiden puhujaryhmä on merkittävä.

Vastaajat voivat pääosin palvella asiakkaitaan saameksi kuten kaavio 5 havainnollistaa. Suurin osa vastaajista ilmoitti palvelevansa tai kykenevänsä palvelemaan asiakkaita saameksi vähintään jonkin verran (87 %). Heistä 67 % kertoi palvelevansa tai kykenevänsä palvelemaan sujuvasti, ja 20 % jonkin verran. Vain 13 % vastaajista totesi, ettei palvele tai kykene palvelemaan saamen kielellä lainkaan. Tämä on – kiinnostavaa kyllä – vähemmän kuin se 18 %, joka ilmoitti osaavansa saamea suullisesti vain vähän. Tyydyttävästi saamea osaavista (11 %) suurin osa pystyi palvelemaan saameksi ainakin jonkin verran.

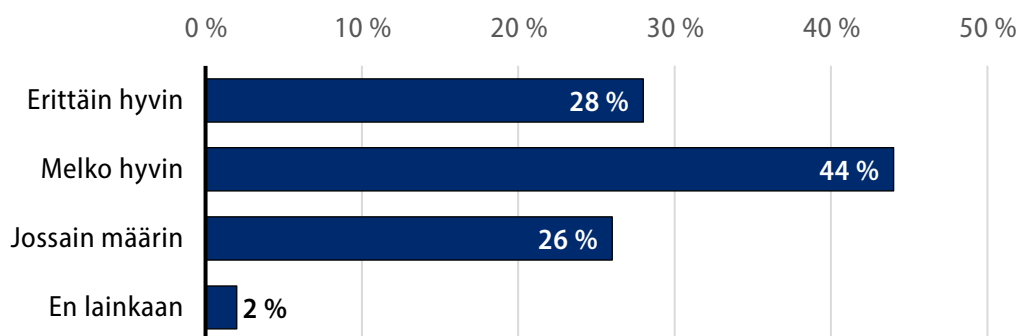
Kaavio 5. Palveletko / kykenetkö palvelemaan saamenkielisiä asiakkaita saamen kielellä? (Kysymys 9)

5.2 Kielellisten oikeuksien tuntemus

Vastaajat kokevat tuntevansa saamelaisten kielelliset oikeudet. Kolme neljäsosaa vastaajista vastaa tuntevansa saamelaisten kielelliset oikeudet vähintään melko hyvin (72 %), ja neljännes (26 %) tuntee ne jossain määrin (ks. kaavio 6). Vain muutama vastaaja (2 %) ei tunne saamelaisten kielellisiä oikeuksia lainkaan. Ylivoimainen enemmistö (97 %) pitää saamelaisten kielellisiä oikeuksia vähintään melko tärkeinä, ja vain muutama vastaaja (2 %) ei pidä niitä kovin tärkeinä tai lainkaan tärkeinä.

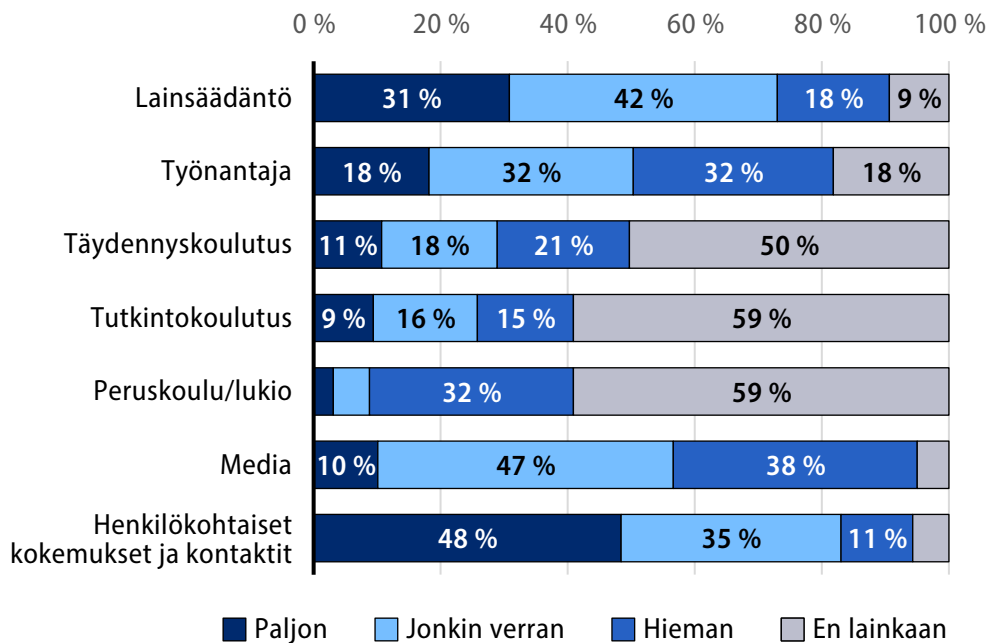
Kaavio 6. Kuinka hyvin koet tuntevasi saamelaisten kielelliset oikeudet? (Kysymys 10)

Tiedot saamelaisten kielellisistä oikeuksista tulevat pääosin epävirallisista lähteistä. Vastauksista käy ilmi, että tärkeimmät tiedonlähteet saamelaisten kielellisistä oikeuksista ovat henkilökohtaiset kokemukset ja kontaktit kuten kaavio 7 havainnollistaa. Seuraavaksi merkittävimmät lähteet ovat lainsäädäntö ja media. Puolet

vastaajista on saanut ainakin jonkin verran tietoa saamelaisten kielellisistä oikeuksista työnantajaltaan. Huolestuttavaa on kuitenkin se, että viidesosa ei ole saanut asiasta tietoa työnantajalta lainkaan ja kolmannes vain vähäisessä määrin. Lisäksi selvä enemmistö vastaajista ei ole saanut koulutuksen kautta lainkaan tietoa saamelaisten kielellisistä oikeuksista, ei peruskoulusta eikä tutkintoon johtavasta koulutuksesta.

Kaavio 7. Kuinka paljon olet saanut näistä lähteistä tietoa saamelaisten kielellisistä oikeuksista? (Kysymys 12)

Tiedonsaanti saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta vaihtelee huomattavasti eri työpaikoissa ja organisaatioissa. Avoin kysymys käsitteli tarkemmin vastaajan tiedonsaantia saamelaisten kielellisistä oikeuksista oman työnsä kautta. Kysymykseen vastasi 90 vastaajaa, joista kolmasosa on kunnan palveluksessa. Vastauksissa raportoidaan sekä kielellisten oikeuksien toteutumisesta että siitä, mistä tietoa on saatu. Suurin osa kertoi saavansa tietoa saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta ainakin jonkin verran. Vastaukset noudattelevat monivalintakysymyksen linjaa: monet vastaajat mainitsevat saavansa tietoa epävirallisissa yhteyksissä; kahvipöytäkeskustelut mainitaan useamman kerran. Mainittuja tietolähteitä ovat myös saamenkieliset kollegat. Osa saa palautetta suoraan saamenkielisiltä asiakkailta.

Kyllä saan, jonkin verran. Aiheesta on ainakin pari kertaa luennoitu henkilökunnalle ja perehdytyskansiosta löytyy tietoa monikulttuurisuudesta ja saamelaisten kielellisistä oikeuksista. Toisinaan kahvipöytäkeskusteluissa pohditaan asiaa.

Työnantajan kautta en saa ollenkaan tietoa asiaan liittyen vaan tiedonhaku ja oikeuksien vaatiminen on oman aloitteellisuuden vastuulla.

Saan yhteydenottoja saamelaisväestöltä.

Opettajana näen työpaikallani tilanteita, joissa oppilaat vaihtelevasti voivat tai eivät voi käyttää äidinkieltään asioidessaan koulun henkilökunnan kanssa.

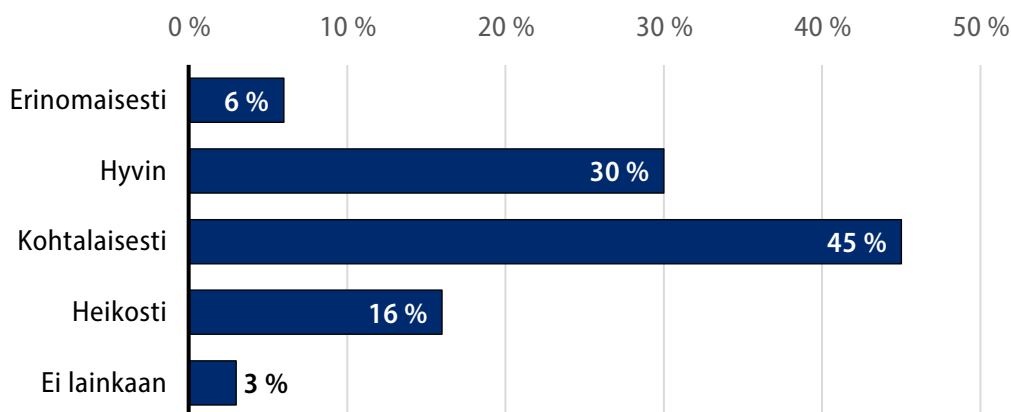
Asiakas kertoi minulle suomenkielisten työntekijöiden käyneen hänen kotonaan tekemässä palvelutarpeen arviointia. Työntekijä oli ollut sitä mieltä, että asiakas pärjää hyvin suomen kielellä myös ja että kotitöihin ei tarvitse saamen kieltä. Kerroin asiakkaalle, että vaikka hän ”pärjää” suomen kielellä, niin hänellä on oikeus saada palveluja omalla äidinkielellään, kuten kenellä tahansa muullakin.

Saamelaisten kotiseutualueella työskentelevänä tiedän jonkin verran kuinka huonosti saamenkielisiä palveluita voidaan toimipaikalla tarjota. – kielenosaajia ei tietääkseni ole koordinoitu minkään yhden lähteen alle joten on satumaa löytääkö sellaisen käsiinsä varsinkaan akuutissa tilanteessa.

5.3 Kieli-ilmapiiri ja saamenkielisten palveluiden toteutuminen kvantitatiivisten kysymysten valossa

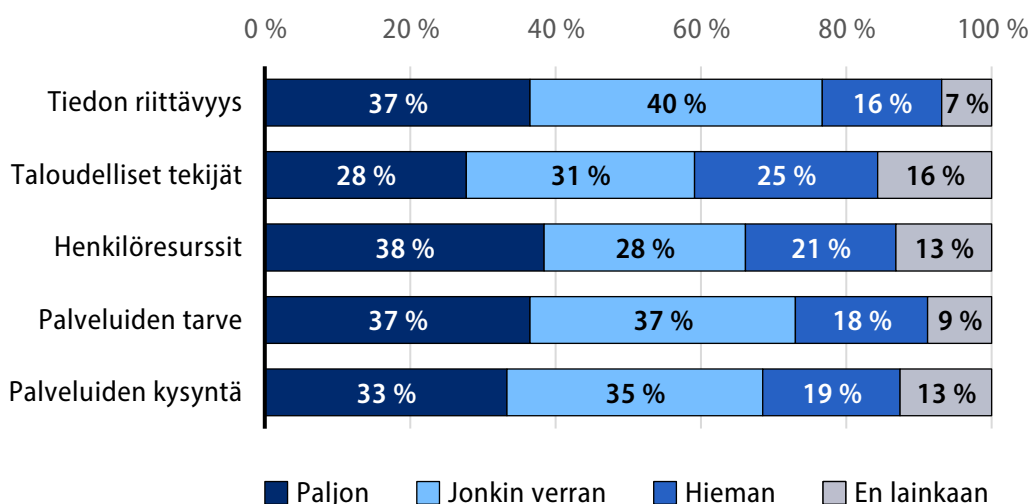
Vastaajat kokevat, että saamelaisten kielelliset oikeudet toteutuvat organisaatiossa kohtalaisesti tai hyvin, mutta viidennes vastaa, että oikeudet toteutuvat heikosti tai ei ollenkaan. Kaavio 8 osoittaa, että kun kaikkia 159 vastaajaa tarkastelee kokonaisuutena niin voidaan todeta, että vastaajilla on yleisesti ottaen hyvin positiivinen kuva organisaationsa kyvystä toteuttaa saamelaisten kielellisiä oikeuksia. Neljä viidestä vastaajasta (81 %) arvioi, että saamelaisten kielelliset oikeudet toteutuvat organisaatiossaan vähintään kohtalaisesti. Vastaajista kolmasosa (36 %) antoi jopa erinomaisen tai hyvän arvosanan. Vain muutama (3 %) vastaaja koki, että oikeudet eivät toteudu lainkaan.

Kaavio 8. Kuinka arvoit saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutuvan organisaatiossanne? (Kysymys 16)

Vastaajien keskuudessa ei ilmennyt suuria eroja, kun kysyttiin tekijöistä, jotka edistävät saamelaisten kielellisten oikeuksien toteuttamista organisaatiossa (ks. kaavio 9). Tekijöitä olivat tiedon riittävyys, taloudelliset tekijät, henkilöresurssit, palveluiden tarve ja palveluiden kysyntä. Karkeasti arvioiden, joka tekijän kohdalla kolmasosa vastaajista sanoi tekijöiden vaikuttavan paljon, toinen kolmasosa jonkin verran ja loput hieman tai ei lainkaan.

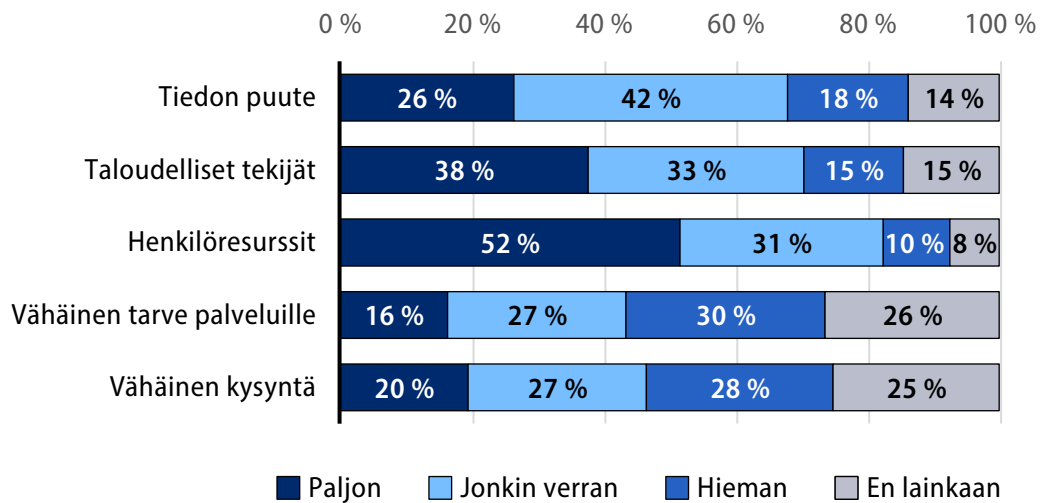
Kaavio 9. Missä määrin seuraavat tekijät edistävät saamelaisten kielellisten oikeuksien toteuttamista organisaatiossanne? (kysymys 18)²

Eroja vastauksissa ilmeni, kun kysyttiin, missä määrin samat tekijät estävät tai haittaavat saamelaisten kielellisten oikeuksien toteuttamista vastaajan organisaatiossa kuten kaavio 10 havainnollistaa. Tässä yhteydessä puolet (52 %) vastaajista koki henkilöresurssien olevan suuri este, kun taas vain noin joka kuudes (17 %) ei pitänyt niitä ainakaan merkittävänä haittana. Merkittävimmiksi esteiksi nousevat henkilöstöresurssi, taloudelliset seikat ja tiedon puute. Kaksi kolmaosaa vastaajista pitää taloudellisia tekijöitä edistävänä tekijänä ainakin jonkin verran. Mielenkiintoista on myös se, että lähes puolet vastaajista koki palveluiden vähäisen tarpeen tai kysynnän estävän tai haittaavan saamelaisten kielellisten oikeuksien toteuttamista paljon tai ainakin jonkin verran.

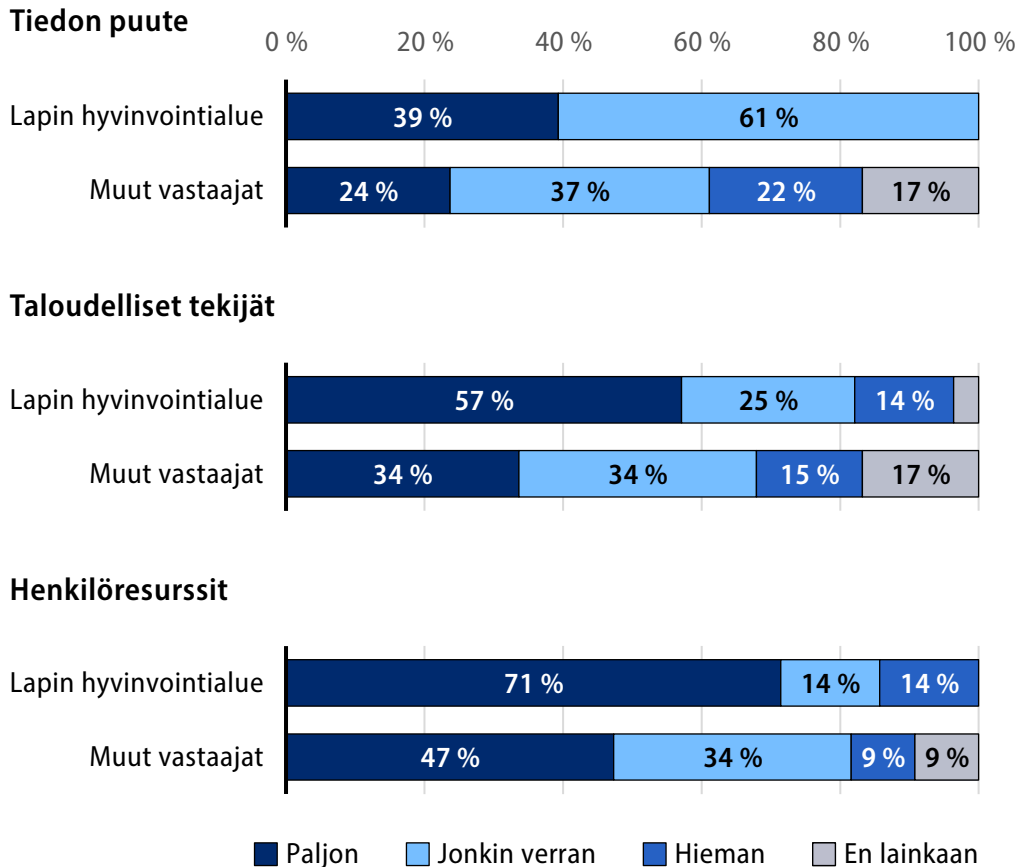
² Kysymyksestä 20, joka käsitteli tekijöitä, jotka estävät tai haittaavat oikeuksien toteuttamista, puuttui virheellisesti ”organisaation ilmapiiri” -vaihtoehto. Työryhmä päätyi poistamaan kyseisen tekijän pois kysymyksen 18 vastauksista, koska ilmapiiriä on selvitetty suuremmalla tarkkuudella muissa kysymyksissä, sekä avoimissa vastauksissa.

Kaavio 10. Missä määrin seuraavat tekijät estävät tai haittaavat saamelaiden kielellisten oikeuksien toteuttamista organisaatiossanne? (kysymys 20)

Tämän kysymyksen vastauksissa tuli esiin myös muutama huomionarvoinen ero eri vastaajaryhmien välillä (ks. kaavio 11). Ensinnäkin Lapin hyvinvointialueen vastaajat arvioivat kolmen ensimmäisen tekijän haittaavan tai estävän kielellisten oikeuksien toteutumista paljon suuremmassa määrin kuin muut vastaajat. Lapin hyvinvointialueen vastaajien keskuudessa tiedon puutteen kokee suureksi haitaksi kaksi viidestä (39 %), taloudelliset tekijät kolme viidestä (57 %) ja henkilöresurssien puutteen jopa kolme neljästä (72 %). Muiden vastaajien keskuudessa tiedon puutetta on pitänyt suurena haittana joka neljäs (24 %), taloudellisia tekijöitä joka kolmas (34 %) ja pulaa henkilöresursseista joka toinen (47 %). On merkillepantavaa, että yhden organisaation vastaajat kokevat nämä seikat niin merkittäväksi esteeksi palveluiden toteuttamiselle.

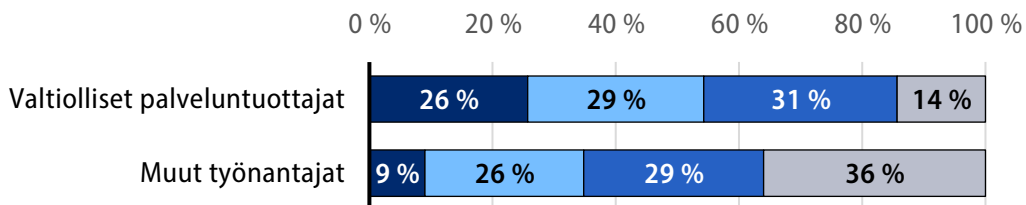
Kaavio 11. Erot saamelaisten kielellisten oikeuksien toteuttamista estävissä ja haittaavissa tekijöissä Lapin hyvinvointialueen vastaajien ja muiden vastaajien välillä (kysymys 20)

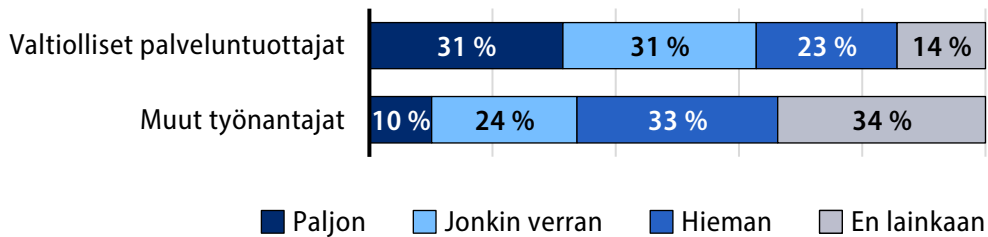
Toinen merkittävä ero voidaan havaita kaaviossa 12 valtiollisten palveluntuottajien (valtio ja valtion liikelaitokset, välillinen julkishallinto, tuomioistuin sekä muu oikeuslaitos) ja muiden välillä. Valtiollisen tahon vastaajien keskuudessa palveluiden vähäisen tarpeen kokee suurena haittana joka neljäs (26 %), ja palveluiden vähäisen kysynnän joka kolmas (32 %). Muiden vastaajien keskuudessa vain joka kymmenes on pitänyt vähäistä tarvetta tai vähäistä kysyntää suurena ongelmana. Vastausten perusteella näyttää siltä, että juuri valtiollisissa palveluissa kysynnän ja tarjonnan kohtaaminen on merkittävä ongelma.

Kaavio 12. Erot saamelaisten kielellisten oikeuksien toteuttamista estävissä ja haittaavissa tekijöissä valtiollisten palveluntuottajien ja muiden vastaajien välillä (kysymys 20)

Vähäinen tarve palveluille

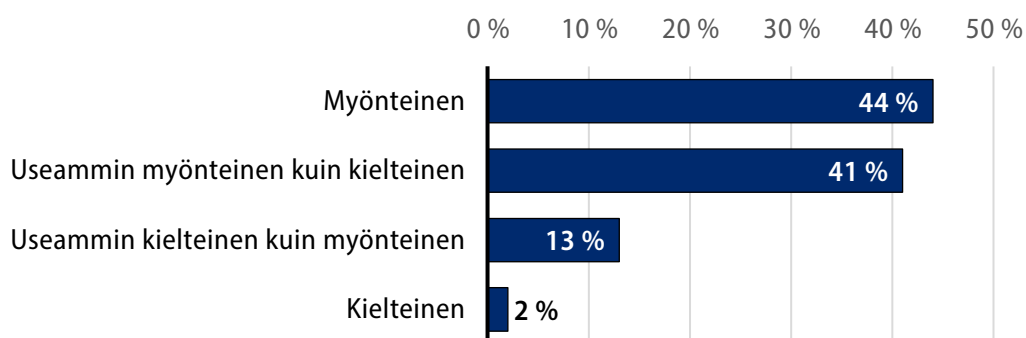

Vähäinen kysyntä

Kielellinen ilmapiiri koettiin pääosin myönteisenä, mutta kuudesosa vastaajista piti ilmapiiriä enemmän negatiivisena. Lähes puolet (44 %) vastaajista koki ilmapiirin organisaatiossaan olevan myönteinen saamelaisten kielellisiin oikeuksiin liittyvissä asioissa tai saamenkielisiä palveluita kohtaan (ks. kaavio 13). Useammin myönteinen kuin kielteinen vastasi kaksi viidestä (41 %) ja useammin kielteinen kuin myönteinen noin joka kahdeksas (13 %). Vain muutama vastaaja (3 %) piti ilmapiiriä kielteisenä. Mielenkiintoista on, että saamen kielen taitoisten vastaajien ja muiden vastaajien välillä ei tullut esiin merkityksellisiä eroja käsityksissä ilmapiiristä.

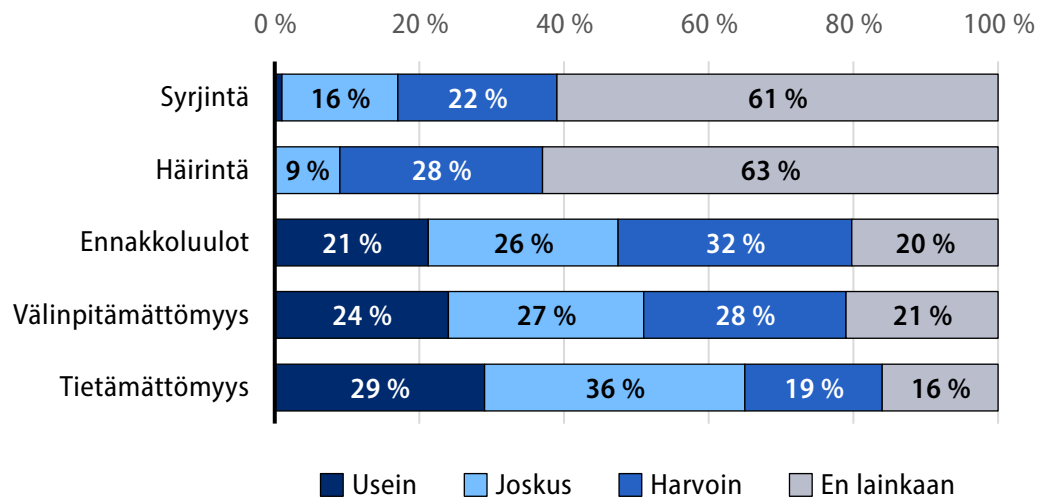
Kaavio 13. Millainen ilmapiiri organisaatiossasi on saamelaisten kielellisiin oikeuksiin liittyvissä asioissa tai saamenkielisiä palveluita kohtaan? (Kysymys 14)

Avoimissa kysymyksissä ilmenee huomattavasti enemmän vaihtelua koskien kielellistä ilmapiiriä. Kielelliseen ilmapiiriin ja saamenkielisten oikeuksien toteutumiseen liittyviä avoimia vastauksia käsitellään tarkemmin kootusti seuraavassa alaluvussa (5.4.).

Sekä saamenkielisiltä työntekijöiltä että esimiehiltä kysyttiin, kuinka usein he kohtaavat työpaikallaan tietämättömyyttä, välinpitämättömyyttä, ennakkoluuloja, häirintää ja syrjintää oman saamenkielisyytensä vuoksi (kysymykset 33 ja 34). Saamen kielen taitoisia työntekijöitä on vastaajien keskuudessa 81, mutta saamentaitoisia esimiehiä vain kahdeksan. Jälkimmäisen ryhmän pienuuden vuoksi sitä ei voida käsitellä tilastollisesti. Sen vuoksi molempien ryhmien antamat vastaukset esitetään yhdessä kaaviossa 14.

Kaavio 14. Kuinka usein kohtaat seuraavia asioita työpaikallasi, koska olet saamen kielen taitoinen esihenkilö / työntekijä?

Huomionarvoista on, että kokemukset tietämättömyydestä, välinpitämättömyydestä ja ennakkoluuloista työpaikalla ovat saamen kielen taitoisten vastaajien keskuudessa jokseenkin yleisiä, ja jopa noin neljännes vastaajista raportoi kokevansa tällaisia asioita usein. Vaikka häirinnän ja syrjinnän kokemukset ovat paljon harvinaisempia, on silti merkillepantavaa, että yli kolmasosa vastaajista raportoi kuitenkin joskus kohdanneensa niitä.

5.4 Kieli-ilmapiiiri ja saamenkielisten palveluiden toteutuminen avointen kysymysten valossa

Tässä osiossa käsitellään yhdessä kieli-ilmapiiiriin ja saamenkielisten palveluiden toteutumiseen liittyvät avoimet kysymykset. Kokoavaan analyysiin päädyttiin, koska kyselyn molempiin osiin annetuissa vastauksissa selvästi toistuvat samat teemat ja keskeiset asiat. Onkin ilmeistä, että ilmapiiiri ja palveluiden toteutuminen ovat kytköksissä toisiinsa. Toki ilmi tulee myös tilanteita, joissa ilmapiiiri koetaan hyväksi mutta resursseja tarjota palveluita ei ole – ja päinvastoin.

Seuraavassa käsitellään yhdessä vastauksia, joita on annettu kysymyksiin näitä asioita koskien:

- tekijät, jotka vaikuttavat vastaajan organisaation ilmapiiriin koskien saamelaisten kielellisiä oikeuksia (kysymys 15; n = 105)
- vastaajien sanalliset arviot siitä, miten saamelaisten kielelliset oikeudet organisaatiossa toteutuvat (kysymys 17; n = 117)
- tekijät, jotka joko edistävät (kysymys 19; n = 44) tai haittaavat (kysymys 21; n = 41) saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumista vastaajan organisaatiossa

Kieli-ilmapiiriin liittyviä vastauksia kertyi verrattain paljon. Vastauksista voidaan erottaa ilmapiiriin olennaisesti vaikuttavia sekä positiivisia että negatiivisia seikkoja. On merkillepantavaa, että tässä osiossa vastaajat kuvaavat melko paljon negatiivista ilmapiiriä siitä huolimatta, että monivalintakysymykseen vastattaessa ilmapiiri oli koettu voittopuolisesti positiivisena. Myös saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumiseen liittyvät avoimet kysymykset saivat paljon vastauksia. Vastauksista piiryy varsin selkeä kuva oikeuksien toteutumisesta. Analyysi on jaettu ilmapiiriin ja oikeuksien kannalta kahteen näkökulmaan, positiiviseen (edistävät tekijät) ja negatiiviseen (haittaavat tekijät). Lisäksi nostetaan esiin konkreettisia kehitystarpeita.

5.4.1 Kielellisiä oikeuksia vahvistavat tekijät

Positiivista ilmapiiriä saamelaisten kielellisiä oikeuksia kohtaan ja saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumista edistävät avoimiin kysymyksiin annetun vastausaineiston perusteella seuraavat seikat:

1. Taloudellinen resurssi ja henkilöstöresurssi

Kun saamenkielinen palvelu on erikseen rahoitettu, se vaikuttaa sekä ilmapiiriin että palvelun tarjoamiseen. Saamenkielisten palvelujen tärkein resurssi on saamenkielinen henkilöstö.

Saamenkielisen opetuksen rahoitus parantaa merkittävästi saamenkielisten palveluiden tarjontaa.

Selkeä rahoitus: miten toiminta rahoitetaan?

Jos kunta saa rahaa ulkopuolisista lähteistä, ollaan silloin myötämielisiä. Jos kunta joutuu itse panostamaan asioihin omilla resursseillaan, on silloin asiat paljon vaikeampia.

Meillä on useampi saamenkieltä osaava työntekijä, tarvittaessa käytetään tulkkausta joko puhelimitse tai paikanpäällä.

Saamelaiskäräjillä on kohtuullisen hyvät resurssit kääntää ja tarjoita tulkkauspalveluita omasta takaa, jolloin tämä ainakin sujuu helposti. Saamelaiskäräjillä on myös useaan virkaan kelpoisuusvaatimuksena saamen kielen taito, tämä vaatimus on hyvin harvinainen muissa organisaatioissa.

2. Lain tuomat veloitteet

Kun oikeudet on selkeästi kirjattu lakiin, tämä edistää oikeuksien huomioimista ja toteutumista silloinkin, kun kysyntä vaihtelee.

Saamenkielisten selkeät oikeudet ja rahoitus perusopetuksessa parantavat ilmapiiriä, kun oikeudet eivät ole tulkintakysymys.

Lainsäädäntö ohjaa vahvasti saamen kielen asemaa ja organisaatiossa tiedotetaan sen merkitys.

Valmiutta on ylläpidetty tarpeen ja kysynnän vähäisestä määrästäkin huolimatta. Määrä tai kysyntä ei ole ratkaiseva tekijä, lain noudattaminen on sisäänrakennettu perustoiminto.

Aluehallintolain uudistuksen myötä Ruokavirastolle siirtynevät 1.1.2026 alkaen aiemmin Pohjois-Suomen AVI:lle valtakunnallisesti keskitetyt poroteurastamoiden valvontatehtävät, poron lihantarkastustehtävät ja poronhoitolain mukaiset tehtävät. Ruokavirastoa ei ole kuitenkaan ehdotettu saaman kielilaissa 2.1 §:ssä säädetyksi viranomaiseksi, mutta aluehallintouudistuksen toteutuessa siitä tulisi 2.2 §:n mukainen viranomainen ainakin poronhoitolain mukaisissa asioissa.

3. Tieto saamelaisten kielellisistä oikeuksista organisaatiossa

Tieto ja avoin keskustelu saamelaisten kielellisistä oikeuksista lisää positiivista asennoitumista ja kielellisten oikeuksien toteutumista sekä asiakkaan ohjaamista palveluun.

Hyvä ja laaja tietoisuus oikeuksista.

Mitä paremmin työntekijät ovat tietoisia saamelaisten erityisasemasta, historiasta ja nykytilaan vaikuttaneista tekijöistä, sitä enemmän heillä on ymmärrystä edistää saamelaisten oikeuksia.

Eli rahoitus, resurssit, kysyntä ja tieto lisäsivät oikeuksien toteutumista.

Onneksi uudet työntekijät ovat avoimin mielin tutustuneet asiaan ja ovat hyvin sensitiivisiä. Osaavat myös kysyä, jos miettivät jotain asiaan liittyvää.

4. Esihenkilöiden ja organisaation johdon tuki

Esihenkilöiden ja johdon tuki saamenkielisille työntekijöille ja saamenkielisille palveluille vaikuttavat merkittävästi koko organisaatiossa ilmapiiriin ja palveluiden toteutumiseen.

Se että esimies ja saamenkieliset opettajat pitävät sitä tärkeänä, ja haluavat että ei saamenkieliset myös oppivat saamea.

Johtoasemassa olevien henkilöiden positiivinen suhtautuminen saamelais-ten kielellisiä oikeuksia kohtaan. Organisaatiossamme on alusta lähtien otettu saamelaisten kielelliset oikeudet tosissaan.

5. Saamen kielen opiskelumahdollisuus ja tuki kielen oppimiseen

Joissakin organisaatioissa työntekijät voivat käyttää työaika saamen kielen opiskeluun, ja koulutuksia voidaan maksaa sovittaessa.

Organisaatio tukee henkilön omatoimista saamen kielen koulutusta. Esimerkiksi opiskeluun voi sovittaessa käyttää työaika ja organisaatio voi myös sovittaessa maksaa erilaisia saamen kieleen liittyviä koulutuksia.

Minun mielestäni on mahtavaa, että organisaatio kannustaa saamen opiskeluun, ja osaltaan on mahdollistamassa työntekijöiden kielten oppimista.

Jos joku ei osaa vielä hyvin, häntä kannustetaan puhumaan ja oppimaan kieltä tuomitsematta huonosta kielitaidosta.

6. Saamenkielinen materiaali

Jos palvelualalla on tarjolla saamenkielistä materiaalia ja organisaation materiaalit on käännetty, palvelun tarjoaminen helpottuu.

Perusinformaatio organisaatiosta on saatavilla kolmella saamen kielellä ja asian voi saattaa tutkittavaksi kolmella saamen kielellä.

Otamme oikeudet huomioon organisaation viestinnässä ja olemme varautuneet tarvittaessa käsittelemään myös saamenkielisiä yhteydenottoja.

Omassa työssäni saamen kielelliset oikeudet ovat läsnä päivittäin ja kuntatasolla pyritään varmistamaan oikeudet saada palveluja omalla äidinkielellä, kuten myös materiaalit. Palveluita tarjoaa saamenkieliset ammattilaiset, tarvittaessa tulkkauspalvelu ja kunnalla toimii myös omat kääntäjät, jotka varmistavat materiaalien kääntämisen suomesta saamen kielelle.

7. Työpaikan saamenkieliset työntekijät

Jos työntekijöistä merkittävä osa on saamenkielisiä, kielelliset oikeudet toteutuvat parhaiten. Saamen kielen osaajat tuovat omalla aktiivisuudellaan ja osaamisellaan merkittävää panosta organisaation saamenkielisiin palveluihin.

Jos työpaikalla on suurin osa saamenkielisiä työntekijöitä, niin ilmapiiri on myönteinen.

Yksittäisillä asiantuntijoilla voi olla suuri merkitys, jos he ovat aktiivisia. Saamen kielen osaajat tekevät paljon työtä kielen ja kulttuurin puolesta organisaation sisällä.

8. Yhteistyö muiden toimijoiden kanssa

Saamelaiskäräjien ja muiden toimijoiden kanssa tehtävä yhteistyö tukee saamenkielisiä palveluita organisaatiossa.

Yhteistyö (opettajien kesken ja saamelaiskäräjien kanssa).

Saamelaisjärjestöjen kanssa tehtävä yhteistyö mahdollistaa saamenkielisten palveluiden kehittämisen.

Yhteistyö saamelaisyksikön ja alueen työntekijöiden kanssa.

Saamelainen kulttuuri ja yhteistyö rajojen yli edistävät ja vahvistavat saamelaisen kielellisiä oikeuksia.

9. Kielen ja kulttuurin näkyvyys

Kielellinen ilmapiiri on parempi organisaatioissa, joissa saamen kieli ja kulttuuri ovat luontevasti esillä arkipäivässä.

Organisaatiossa on yleisesti hyvä asenne saamelaiskulttuurin vaalimiseen ja arvostamiseen.

Työpaikallani kuulee koko ajan saamea. Saamen kieltä pyritään käyttämään kaikissa tilaisuuksissa ensin.

10. Asiakkaan tietoisuus oikeuksista

Vaikka saamenkielisen palvelun tarjoaminen on palveluntarjoajan velvollisuus, asiakkaan tietoisuus kielioikeuksista voi parantaa oikeuksien toteutumista.

Huoltajien vaatimukset

Opettajien ja huoltajien kielitietoisuus

5.4.2 Kielellisiä oikeuksia heikentävät tekijät

Oikeuksien toteutumista heikentävät avoimiin kysymyksiin annetun vastausaineiston perusteella seuraavat seikat:

1. Tiedon puute

Yllättävän monet vastaajat nostivat esille henkilökunnan ja jopa esihenkilöiden tietämättömyyden saamelaisten oikeuksista ja kielestä. Henkilöstön vaihtuvuus ja puutteellinen perehdyttäminen saamelaisten kielellisiin oikeuksiin nähtiin myös ongelmallisena.

Organisaatiossa ei ole tietoa kielellisistä oikeuksista.

Esimiestasolla vähän tietoa saamelaisten asiakkaiden tilanteesta kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien kohdalla.

Meillä ei ole kokonaiskäsitystä siitä, kuinka paljon saamea äidinkielenä puhuvia asiakkaita tai henkilökuntaa -- on.

*Jos esihenkilönä on ihminen, joka ei ymmärrä tarvetta eikä osaa hyödyntää tarjolla olevia saamenkielisiä resursseja, koska saamenkielinen työ ei ole työntekijän ensisijainen työ. Rajoitetaan mm. osallistumista ja ajankäyttöä tai suh-
taudutaan kielteisesti.*

Vaihtuvat suomenkieliset työntekijät -> uudet eivät tunne ja tiedä asiasta mitään. Perehdyttämisvastuu näissä asioissa ei ole selkeä.

2. Taloudellisten ja henkilöstöresurssien puute

Merkittävä saamenkielisiin palveluihin vaikuttava tekijä avoimienkien vastausten perusteella on puutteellinen resurssi. Kyse on sekä taloudellisesta resurssista hankkia materiaalia tai palvelua että henkilöstöresurssista.

Materiaalien käännökset, lautakuntien tulkkaukset vaativat käännösresurssia jota ei ole.

Resurssien vuoksi käytännön toteutuminen on heikkoa esim. kirjallisen aineiston ja kokousmateriaalien kannalta. Ainoastaan suora asiakaspalvelu esim. kasvokkain ja puhelimitse sekä viestintä toteutuu sekä suomeksi ja koltansaameksi.

Perusopetuksessa -- kaikissa aineissa ei ole tarjolla kelpoisia opettajia tai opetussuunnitelman mukaisia materiaaleja. Myöskään erityisopetukseen ei ole mahdollisuutta saameksi, kuten ei kaikkiin oppilashuollon palveluihin-kaan. Lukion puolella tilanne on huomattavasti heikompi. Saamenkielentaitoiset opettajat pystyvät oppituntien ulkopuolella tarjoamaan tukea saameksi, mutta muuten lukio toimii käytännössä kokonaan suomeksi saamen kielten tunteja lukuun ottamatta.

Saamelaisten kielellisiä oikeuksia kehitetään koko ajan, niillä resursseilla, jotka ovat käytettävissä. Resurssit ovat vielä liian pienet, ja niistä leikataan yhä (valtionavustuksen pienentäminen). Tämä on todella huolestuttavaa. Meillä ei ole henkilöstöresurssia tällä hetkellä omien käännösten ja tulkkauksen tuottamiseen kaikilla kolmella Suomessa puhutulla saamen kielellä, ja siksi ostopalveluihin tarvittaisiin avustusta.

3. Negatiiviset asenteet

Negatiiviset asenteet ja väärinkäsitykset voivat vaikuttaa ilmapiiriin ja oikeuksien toteutumiseen. Tässä on nostettu vain osa negatiiviseen ilmapiiriin liittyvistä kommentteista esille. Niiden määrä on kuitenkin merkittävä suhteessa aineiston vastaajamäärään.

Jos yritän keskustella tai kysyä asioista (esim palaverit, koulutus, sähköpostit), jotka liittyvät saamelaisuuteen, yleensä kukaan ei tiedä, "ei ole kuullutkaan" moisesta tai kiirehtii hopusti muihin hommiin. Ja toisinaan kuuluu jopa vihantunnetta joidenkin kollegoiden puhuttaessa saamelaisista asiakkaista tai yleensä saamelaisista.-- : "saa#!!@ saamelaiset, ovat aina vaatimassa kaikkea".*

Ennakkoluulot ja tietämättömyys, asioiden virheellinen tulkinta ja pelko siitä, että saamenkieliset saavat jotakin extraa.

Osa työntekijöistä kunnioittaa, osa sanoo, että ollaan Suomessa ja silloin puhutaan suomea.

Myös organisaation asenteet vaikuttavat negatiivisesti. Jos organisaatiomme haluaisi, se hyödyntäisi saamea puhuvat virkamiehet tehtäviin saamelaisalueelle, jotta kielelliset oikeudet toteutuisivat.

Myös kaikki muut saamelaisten pyrkimykset saada oikeuksiaan tunnustetuksi, mukaan lukien kielelliset oikeudet nähdään negatiivisina asioina ihan meidän organisaation korkeinta johtoa myöten kahvipöytäkeskusteluissa.

Minusta yleinen ilmapiiri saamelaisia kohtaan on meidän organisaatiossa negatiivinen. Se johtuu joko joidenkin paikallisten asenteista saamelaisia kohtaan tai sitten niiden työntekijöiden tietämättömyydestä saamelaisten asioista yleisellä tasolla, joka johtaa negatiivisiin ajatuksiin saamelaisista tai ovat herkästi johdateltavissa jopa rasistisiin ajatuksiin. Yleisesti ajatellaan, että hiljainen saamelainen on hyvä saamelainen ja sen ajatuksen toivoisin informaatiota lisäämällä hävittää.

Korkeammalla tasolla asenne on positiivinen ja valtion tukemana saamenkielisiä työntekijöitä tulee lisää. Paikallistason toimijat vain vähän aktiivisesti tai passiivisesti haraavat vastaan tai väheksyvät.

Vastauksissa nousee esille myös vastaajien omia asenteita saamelaisia kohtaan. Jotkut vastaajat pitivät heikon ilmapiirin syynä saamelaisia itseään.

Pieni porukka pitää meteliä ja terrorisoi hyvää asiaa. Ei järjen hiventä vaatimuksissa. Osa nuorista alkaa olla jo radikalisoituneita, eivätkä pysty ajattelemaan aivopesun takia objektiivisesti asioista, toittavat vain mantraa, jota terrori porukka suoltaa medioihin.

Kaikesta valittaminen jatkuvasti. Kaikkea ollaan vaatimassa veronmaksajien kustantamana, ja samalla pyritään rajoittamaan muiden oikeuksia.

Olemme lakeja soveltava organisaatio, joten lakien mukaan mennään. Toki voi joskus turhauttaa, jos asiakas osaa suomea, mutta haluaa periaatteen vuoksi palvelua saameksi. Joudutaan käyttämään käännöspalveluita, mikä vie sekä aikaa että rahaa

Ilmapiiri voi myös olla ristiriitainen ja sen tulkinta on vastaajasta kiinni. Alla olevassa esimerkissä ei voi katsoa ilmapiirin olevan neutraali, vaikka vastaaja kyseistä sanaa käyttääkin:

Aika neutraalisti työpaikassa asiat otetaan tällä hetkellä. Jos tulee joku asia missä esim. halutaan saamenkielistä palvelua niin kyllä sitä vähän katsotaan nenänvartta pitkin.

4. Saamen kielen opiskeluun ja osaamisen palkitsemiseen liittyvät haasteet

Työnantajat tarjoavat vaihtelevasti mahdollisuuksia saamen kielen opiskeluun. Jotkut organisaatiot eivät myöskään tue työntekijöitä aktiivisesti kielen oppimisessa. Kieliopinnoista ei aina tiedoteta riittävästi. Saamen kielen osaamisesta ei kaikissa paikoissa makseta kielilisää, mikä ei kannusta kielen käyttöön työssä.

Kielikursseja ei markkinoida meidän organisaation sisällä, vaikka kursseja järjestetään vuosittain. Kaikki kurssittautuminen ja opiskelu jää työntekijöiden niskalle toisin kuin vaikka englannin tai venäjän opiskelu, mitä markkinoidaan työntekijöille varsin laajasti ja kursseja järjestää meidän oma organisaatio

On sanottu, että esim. saamen kielen opiskelua tuetaan, mutta itseni kohdalla ei puollettu saamen kielen opintojani.

Ei ole työnantajan toimesta tarjottu käytännössä minkäänlaisia mahdollisuuksia opiskella kieltä.

Henkilöillä, jotka eivät tunne osaavansa saamea tarpeeksi hyvin on hyvin vaikea työn ohessa kehittää kielitaitoaan. Lisäksi jo jotain saamen kieltä osaavilla tulisi olla mahdollisuus opiskella muita saamen kieliä ainakin passiivisen kielitaidon saamiseksi, jolloin kaikki voisivat puhua omaa saamen kieltänsä toisten kyetessä ymmärtämään kieltä.

Kielilisää ei makseta saamen kielen taidoista, mikä vähentää motivaatiota käyttää kieltä aktiivisesti.

5. Organisaation epäselvät kielikäytännöt

Vaikka monet organisaatiot pyrkivät takaamaan kielelliset oikeudet, käytännön toimet saattavat jäädä puutteellisiksi.

Vaikka asenteet ovat myönteellisiä, kielelliset oikeudet eivät toteudu.

Organisaatiossa pyritään toteuttamaan kielellisiä oikeuksia, mutta organisaatiossa saamen kielet näkyvät sattumanvaraisesti, heikosti tai ei ollenkaan.

Viestintä toimii hyvin ja säännöllisesti mutta palvelujen toteutumisessa on katvealueita ja keskeytyksiä. Palvelut ja asiakkaat eivät aina kohtaa.

6. Organisaation saamenkielisen materiaalin ja tiedottamisen puute

Tiedotteet ja asiakirjat julkaistaan monessa organisaatiossa pääsääntöisesti suomeksi. Myös ulkopuolelta tuleva materiaali on suomeksi. Asiakkaat eivät aina tiedä oikeudestaan asioida saameksi, jos sitä ei kerrota selkeästi.

Organisaatio ei maksa kielilisää saamen kielen osaamisesta, eikä asiakkaita ohjeisteta riittävästi käyttämään äidinkieltään asiakaskohtaamistilanteissa.

Muiden kuin kunnan omien toimijoiden viestintä ja materiaalit ovat aina pelkästään suomeksi ja/tai ruotsiksi.

Olen yksikkömme ainoa saamenkielinen työntekijä joten tiedon jakamisen vastuu on tuntunut olevan yksin minulla. Koulutuksia aiheesta kyllä on mutta niihin osallistuminen on heikkoa. Näin ollen palveluita ei osata pyytää tai hakea eikä edes selvittää onko tällaista palvelua asiakkaan omalla kielellä.

Palveluitahan pitäsi tarjota aktiivisesti eikä vain kysyttäessä vastata niillä resursseilla joita sillä hetkellä on olemassa. Nykyisessä tilanteessa ei kehtaa edes kysyä asiakkaalta tarpeesta kun tarjolla oleva palvelupolku on niin kapea.

7. Epätasainen kysynnän ja tarjonnan kohtaaminen

Vaillinainen tiedottaminen voi myös vaikuttaa kysynnän ja tarjonnan tasapainoon. Vähäinen kysyntä saamenkielisille palveluille voi johtua siitä, että palveluja ei ole riittävästi tarjolla. Tämä luo kierteen, jossa kysyntä ei kasva ilman tarjontaa. Toisaalta saamen kielen heikko kirjallinen osaaminen voi vaikuttaa palvelun pyytämiseen. Kielilain mukaisesti palvelua tulisi järjestää pyytämättä, eivätkä vain suomeksi palvelua tarjoavat työntekijät tai organisaatiot välttämättä tunnista saamenkielistä palvelutarvetta.

Vähäinen kysyntä, toisaalta kysyntää ei ole luultavasti siksikään, koska ei ole tarjontaa.

Jos kysyntä on valmiiksi vähäistä, on vaikea perustella palveluiden lisäämistä sillä perusteella, että lisääntyvät palvelut lisääisivät myös kysyntää. Ts. kysynnän pitäisi olla jo valmiiksi isoa, jotta palveluita lisättäisiin.

Ei ole saamen kielen taitoisia virkamiehiä tiedossa. Ei ole tullut vastaan saamenkielisiä asiakkaita.

Saamelaiset asiakkaat eivät saa palvelua saameksi eikä kulttuurin huomioon-tia, jos eivät sitä itse osaa vaatia tai pyytää.

5.4.3 Saamenkielisten palveluiden kehittämisehdotukset

Tässä yhteydessä käsitellään avoimet kysymykset 43 ja 44, jotka käsittelevät saamenkielisten palvelujen kehittämistä tai saamelaisten kielellisiä oikeuksia. Vastaukset esitellään saamenkielisten palveluiden kieli-ilmapiiiriin ja toteuttamiseen liittyvän osion yhteydessä, vaikka ne olivat lomakkeen loppuosassa, sillä saatu aineisto liittyy temaattisesti tähän yhteyteen.

Vastaajilla on paljon sanottavaa siitä, miten saamenkielisiä palveluita voisi ja tulisi kehittää (kysymys 43; n = 71). Myös loppupalautteessa (kysymys 44; n = 34) nousee esiin monenlaisia huomioita ja näkemyksiä saamelaisten kielellisistä oikeuksista. Vastauksissa käsitellään samoja teemoja kuin muissakin vastauksissa.

Yleisesti ottaen kommentit heijastavat kokemuksia siitä, että saamelaisten kielelliset oikeudet on turvattu lainsäädännöllä, mutta käytännön toteutuksessa on vielä merkittäviä haasteita, erityisesti koltansaamen ja inarinsaamen osalta. Vastajaat toivovat huomattavasti parempaa rahoitusta ja selkeämpää vastuunjakoja saamenkielisten palveluiden ohjaamisessa. Vastajilla on vahva konsensus siitä, että resurssien lisääminen, koulutus, digitaalisten palveluiden kehittäminen ja kannustaminen saamen kielen opiskeluun ovat keskeisiä keinoja saamenkielisten oikeuksien toteuttamisessa. Haasteina nähdään resurssien puute ja lainsäädännön sekä prosessien epäselvyys.

Saamelaisten kielelliset oikeudet toteutuvat heikosti, erityisesti koltansaamen kielen osalta toteutumisen on hyvin heikkoa huolimatta viime vuosina tehdyistä suosituksista mm. kohdennettujen toimenpiteiden toteuttamiseksi.

Laajempaa yhteistyötä organisaatioiden välillä erityisesti saamelaisalueella. Yhteistyö saamelaiskäräjien kanssa niistä muodoista ja malleista, joilla palvelua on nykyaikaisesti ja resurssiviisaasti järkevää toteuttaa.

Lisää resursseja saamenkielten koulutukseen! Nyt vain pieni osa halukkaista pääsee mukaan.

Työnantajan pitäisi oikeasti kannustaa työntekijöitä opiskelemaan saamen kieliä. Esimerkiksi opiskelu työajalla olisi erittäin iso kannustin.

Viranomaisten oma aktiivisuus saamenkielisten palvelujen ja viestinnän kehittämiseksi. Tarvittavan osaamisen hankkiminen ja saamenkielisten asiantuntijoiden pitovoiman lisääminen. Saamenkielisen terminologian kehittäminen ja sen tutuksi tekeminen asiakkaille.

Työnantaja kertoisi uusille työntekijöille saamen kielen asemasta ja sen tarvitsemasta positiivisesta erityiskohtelusta. Saamenkielisellä työntekijällä on kohtuuttoman raskas taakka, jos haluaa omia oikeuksiaan pitää tapetilla joka paikassa. Itse ainakin olen lopen kyllästynyt ja siksi monesti käy mielessä työpaikan vaihto.

Työntekijöiden kieli- ja kulttuurikoulutusten jatkaminen tärkeää. Saak:n järjestämät vuoden kestävät lähiopinnot ovat olleet tehokkaita kielen elvyttäjiä ja opettajia. Nämä taidot menevät suoraan käyttöön. Työntantajan panostus näiden toteuttamiseen elinehto.

Toivoisin toiminnastamme vastaavalta ministeriöltä (MMM) tahtotilaa turvata riittävin resurssein saamelaishallinnon toteuttaminen ja samalla mahdollistaa myös kielellisten oikeuksien toteutumisen saamen kielilain edellyttämällä tavalla.

On tärkeää, että tästäkin kyselystä tehdään analyysiä ja asianmukaisia johtopäätöksiä ja toimenpidesuosituksia, joiden toteutumista myö seurataan.

5.5 Organisaatioiden toimintamallit

5.5.1 Asiakkaiden ohjaaminen saamenkielisiin palveluihin

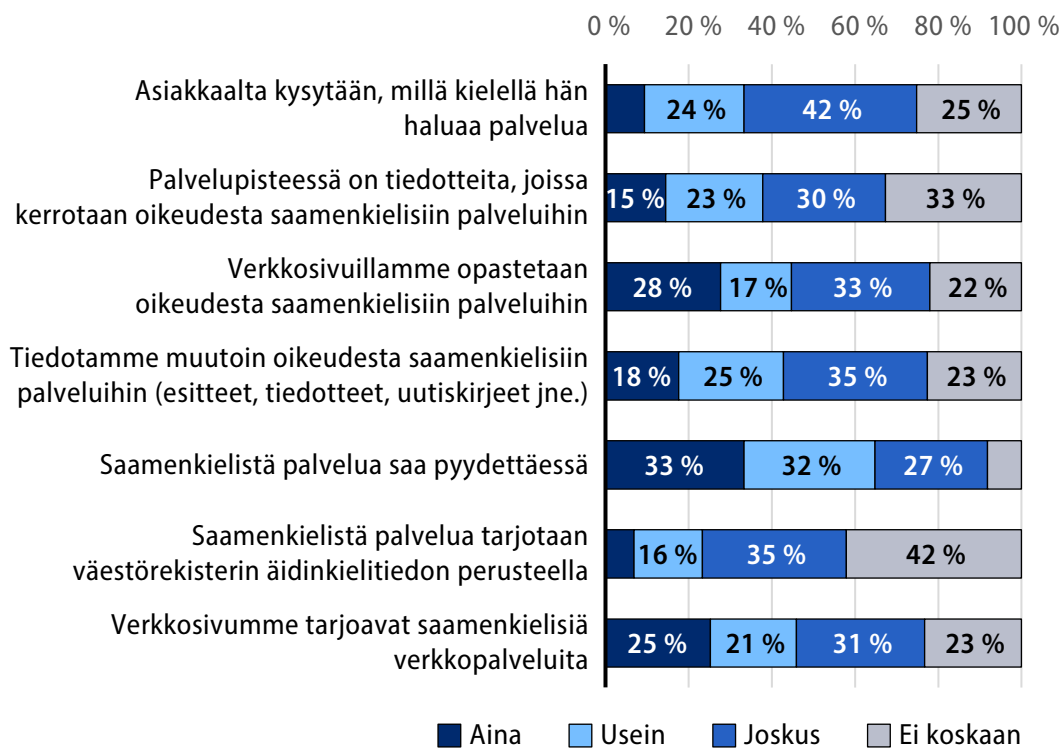
Kysymyksessä 22 tiedusteltiin millä tavoin ja missä määrin asiakkaita ohjataan saamenkielisiin palveluihin vastaajan organisaatioissa (ks. kaavio 15). Vastausten mukaan asiakkaiden ohjaaminen saamenkielisiin palveluihin toteutuu pääosin heikosti. Kolmanneksen (33 %) mukaan asiakkaalta kysytään palvelukielestä aina tai usein, mutta peräti neljännes ei kysy palvelukielestä lainkaan. Tiedotteiden osalta vastaukset jakaantuivat siten, että kolmannes (37 %) vastaajista kertoi palvelupisteissä olevan tiedotteita oikeudesta saamenkielisiin palveluihin aina tai usein, kolmannes (30 %) vastasi tiedotteita olevan joskus ja kolmannes (33 %) ei koskaan. Vastaajista vajaa puolet (45 %) kertoi, että organisaation verkkosivuilla opastetaan saamenkielisiin palveluihin aina tai usein, ja kolmannes (33 %), että joskus. Tiedotteiden ja verkkosivun lisäksi kaksi viidesosaa vastaajista (43 %) kertoo, että organisaatiot tiedottavat muutoin aina tai usein oikeudesta saamenkielisiin palveluihin.

Saamenkielisten palvelujen tarjoaminen asiakkaille ei ole systemaattista. Saamenkielisiä palveluita pyydettyäessä joka kolmas vastaaja (33 %) ilmoitti tarjoavansa niitä aina, joka kolmas (32 %) usein ja joka neljäs (27 %) joskus. Lähes joka kymmenes (8 %) ilmoitti, ettei koskaan tarjoa saamenkielisiä palveluita pyydettyäessä. Väestörekisterin äidinkieltiedon perusteella vain vajaa kymmenes (7 %) kertoi organisaation aina tarjoavan palveluita, ja useinkin vain kuudesosa (16 %). Kaksi viidestä (42 %) ilmoitti, että äidinkieltiedon perusteella ei koskaan tarjota saamenkielisiä palveluita. Verkkopalveluiden osalta vastaukset osoittavat myönteisempää suuntaa. Vastaajista kolme neljäsosaa (77 %) ilmoittaa, että heidän organisaationsa tarjoaa vähintään joskus saamenkielisiä verkkopalveluita; neljännes (25 %) heistä sanoo niitä aina tarjottavan.

Vastaukset palveluihin ohjaavaan kysymykseen havainnollistavat erityisen kouriintuntuvasti sitä, kuinka saamen kielilaki ei käytännössä toteudu. Kielilain mukaisesti kielelliset oikeudet tulisi turvata siten, että niihin ei tarvitse erikseen vedota. Tämä ei

kuitenkaan voi toteutua, jos palvelusta ei tiedoteta riittävästi eikä asiakkaan tarvetta saamenkieliselle palvelulle myöskään tiedustella tai muuten selvitetä. Erityisen huolestuttavaa on, että ainoastaan kolmannes vastaajista (33 %) ilmoittaa saamenkielistä palvelua tarjottavan aina asiakkaan sitä pyytäessä, sillä kyseisen palvelun tarjoaminen on vastaajien organisaatioiden lakisääteinen velvoite.

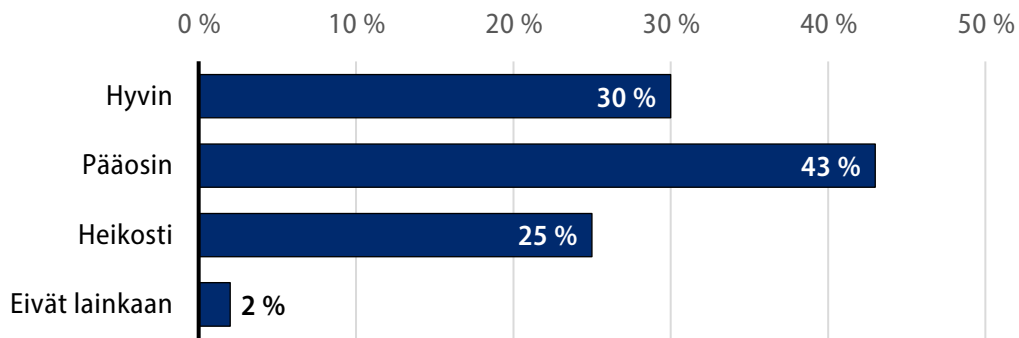
Kaavio 15. Miten ja missä määrin asiakkaan ohjaaminen saamenkielisiin palveluihin toteutuu organisaatiossanne? (Kysymys 22)

5.5.2 Työn ohjaaminen

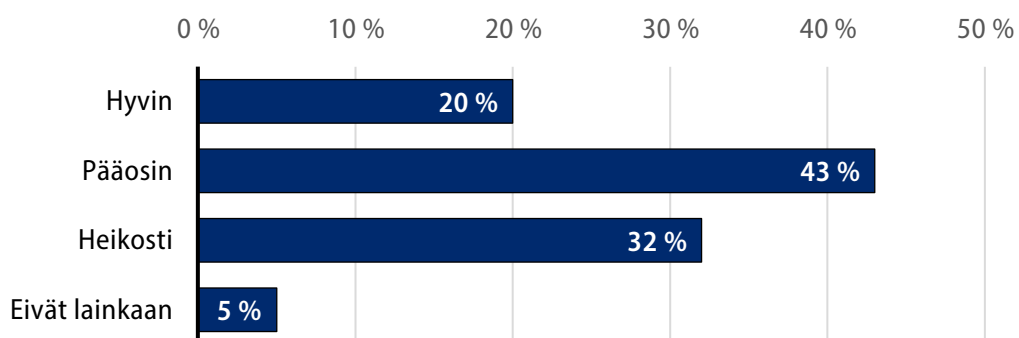
Vastaajat kokevat esihenkilöiden pääosin tuntevan saamelaisten kielelliset oikeudet. Kun tiedusteltiin, miten hyvin organisaation esihenkilöt tuntevat saamelaisten kielelliset oikeudet, tulokset olivat rohkaisevia. Lähes kolme neljännestä (73 %) vastaajista ilmoitti, että esihenkilöt tuntevat nämä oikeudet hyvin tai pääosin (ks. kaavio 16). Toisaalta neljännes koki, että esihenkilöt tuntevat oikeudet heikosti. Vain pieni osa vastaajista katsoi, että esihenkilöt eivät tunne saamelaisten kielellisiä oikeuksia lainkaan.

Kaavio 16. Miten hyvin esihenkilöt organisaatiossasi tuntevat saamelaisten kielelliset oikeudet? (Kysymys 26)

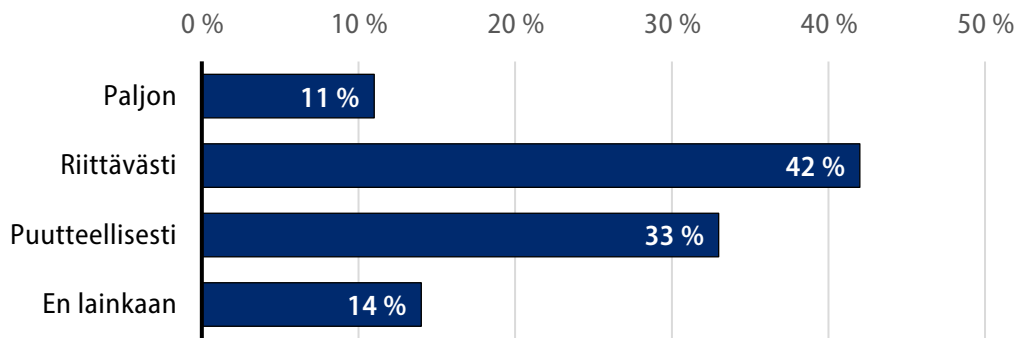
Työntekijöiden osalta tulokset olivat hieman heikommät – kuten kaavio 17 osoittaa – mutta edelleen varsin myönteiset. Vastaajista lähes kaksi kolmasosaa (63 %) arvioi, että työntekijät tuntevat saamelaisten kielelliset oikeudet hyvin tai pääosin. Tämä jättää kuitenkin tilaa parannuksille, sillä kolmasosa (37 %) oli sitä mieltä, että oikeudet tunnetaan heikosti tai ei lainkaan.

Kaavio 17. Miten hyvin työntekijät organisaatiossasi tuntevat saamelaisten kielelliset oikeudet? (Kysymys 26)

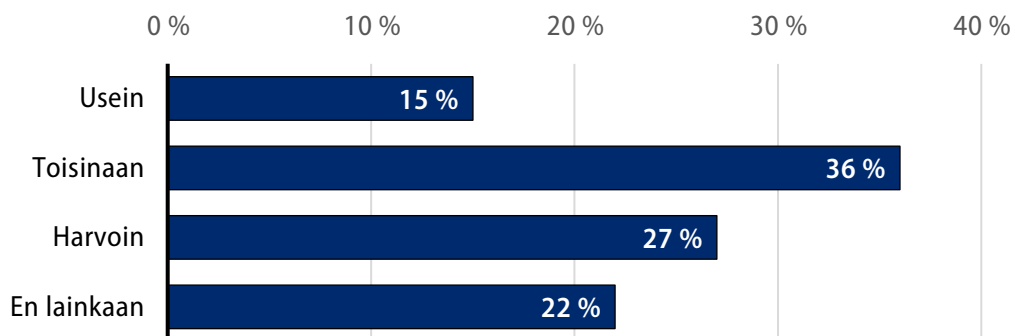
Yli puolet (53 %) vastaajista koki saavansa paljon tai riittävästi tukea saamenkielisten palveluiden toteuttamiseen työssään. Vain noin kuudesosa (14 %) ilmoitti, ettei saanut lainkaan tukea.

Kaavio 18. Minkä verran saat tukea työssäsi saamenkielisten palveluiden toteuttamiseen? (kysymys 28)

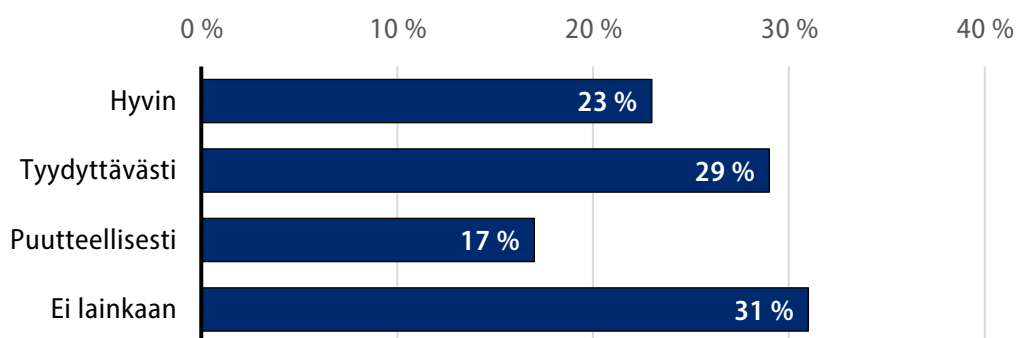
Työntekijöiden ohjeistus saamelaisten kielellisiin oikeuksiin liittyvissä kysymyksissä on vaihtelevaa. Esimiehille suunnattuihin kysymyksiin vastasi 45 henkilöä ja työntekijöille suunnattuihin kysymyksiin 114. Kun esimiehiltä kysyttiin, ovatko he ohjeistaneet alaisiaan saamelaisten kielellisiin oikeuksiin liittyvissä asioissa, hieman yli puolet (51 %) vastasi tekevänsä niin ainakin toisinaan (ks. kaavio 19). Toisaalta viidesosa (22 %) ilmoitti, ettei he ole ohjeistaneet alaisiaan asiassa lainkaan.

Kaavio 19. Oletko ohjeistanut alaisiasi saamelaisten kielellisiin oikeuksiin liittyvissä asioissa? (kysymys 29)

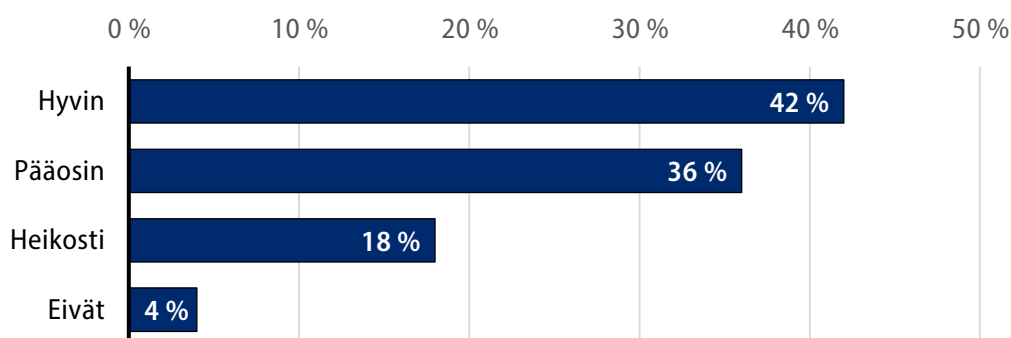
Työntekijöiden vastaukset esihenkilöiden ohjeistuksesta heijastivat osittain esihenkilöiden näkemyksiä. Puolet (52 %) työntekijöistä ilmoitti, että esihenkilöt ohjeistavat heitä hyvin tai tyydyttävästi, mutta lähes kolmasosa (31 %) kertoi, ettei ohjeistusta ole tullut lainkaan (ks. kaavio 20).

Kaavio 20. Kuinka koet esihenkilöidesi ohjeistaneen sinua saamelaisten kielellisiin oikeuksiin liittyvissä asioissa? (kysymys 31)

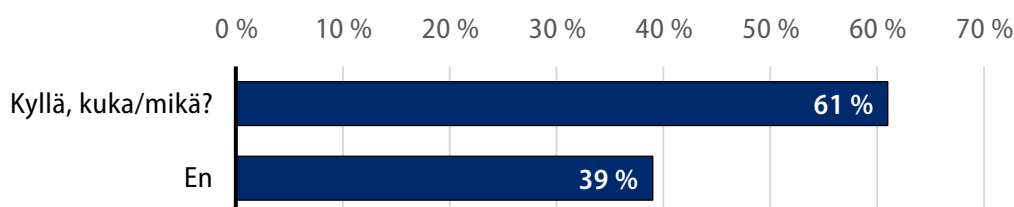
Esimiehillä ja työntekijöillä on erilainen kuva siitä, miten hyvin työntekijät tuntevat saamelaisten kielellisissä oikeuksissa opastavat henkilöt. Neljä viidesosaa (78 %) esimiehistä oli sitä mieltä, että heidän alaisensa tietävät, kenen puoleen voi kääntyä saamelaisten kielellisiin oikeuksiin liittyvissä kysymyksissä (kaavio 21). Vain pari vastaajaa oli sitä mieltä, että alaiset eivät tiedä kenen puoleen kääntyä näissä asioissa.

Kaavio 21. Tietävätkö alaisesi, kenen puoleen kääntyä, jos heillä on kysyttävää saamelaisten kielellisistä oikeuksista? (Kysymys 30)

Työntekijät eivät olleet yhtä luottavaisia siinä, että tietävät kenen puoleen kääntyä, jos on kysyttävää saamelaisten kielellisistä oikeuksista. Kolme viidestä (61 %) ilmoitti tietävänsä, mutta kaksi viidestä (39 %) ei tiennyt kenen puoleen kääntyä saamelaisten kielellisiin oikeuksiin liittyvissä kysymyksissä (ks. kaavio 22).

Kaavio 22. Tiedätkö kenen puoleen kääntyä tai mihin ottaa yhteyttä organisaatiossasi, jos sinulla on kysyttävää saamelaisten kielellisistä oikeuksista? (Kysymys 32)

Niitä vastaajia, jotka sanoivat tietävänsä kenen puoleen kääntyä, pyydettiin täsmentämään vastausta avoimessa tekstikentässä. Vastauksissa mainitaan henkilöitä sekä virka-asemansa mukaan että nimeltä. Jotkut näistä henkilöistä vastaavat saamenkielisistä palveluista organisaatiossaan tai laajemminkin, toiset taas ovat vastaajan kollegoja, esimerkiksi muita opettajia. Useimmin mainittiin:

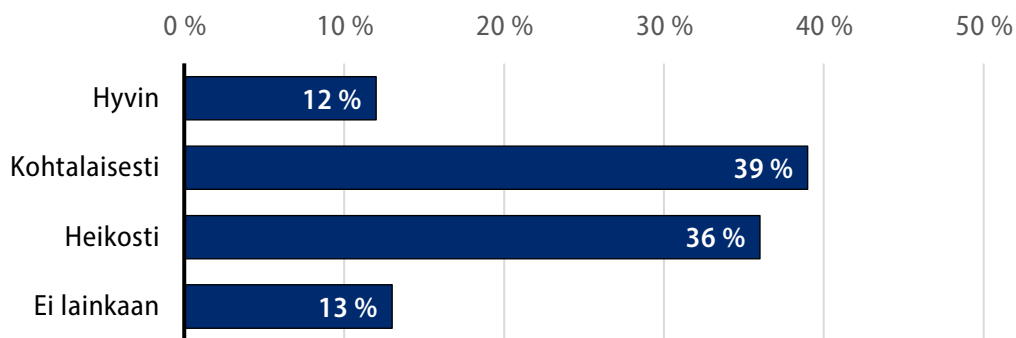
- Esihenkilö tai kollega
- Tietty henkilö nimeltä
- Saamenkielisten palvelujen kehittämiseen liittyvät toimijat kuten saamen kielitoimisto, kieliturvasihteerit, tai hallintopäällikkö.

Lisäksi mainitaan ylempien tason vastuhenkilöitä sekä organisaation lakimiehiä, jotka valvovat saamenkielisten oikeuksia. Vastaukset viittaavat siihen, että vaikka enemmistö vastaajista on tietoinen organisaationsa sisäisistä toimijoista ja kielellisten oikeuksien toteuttamisesta vastuussa olevista henkilöistä, merkittävä osa ei ole niistä tietoinen. Tämä viittaa siihen, että tiedotus asiasta organisaatioiden sisällä kaipaa selkeyttämistä.

5.5.3 Digitaaliset palvelut

Vastaajat pitävät organisaationsa digitaalisia palveluja kohtalaisen hyvinä. Kaavio 23 havainnollistaa, että kysyttäessä, miten organisaatiot kykenevät tarjoamaan digitaalisia palveluita saamen kielellä, puolet vastaajista (51 %) arvioi, että kyky on hyvä tai kohtalainen. Toisaalta lähes joka kahdeksas vastaaja (13 %) oli sitä mieltä, ettei heidän organisaationsa kykene lainkaan tarjoamaan digitaalisia palveluita saamen kielellä.

Kaavio 23. Miten organisaatiosi kykenee tarjoamaan digitaalisia palveluita saamen kielellä? (kysymys 23)

Avoimissa vastauksissa monet vastaajat toivat esiin, että heidän organisaatioillaan on saamenkielisiä verkkosivuja, lomakkeita tai tiedotteita, mutta täysimittaisten saamenkielisten digitaalisten asiakaspalvelujen puute oli yleinen haaste.

Nettisivut ja lomakkeet löytyvät kaikilla kolmella saamen kielellä.

Aika vähän organisaatiomme erikseen tiedottaa oikeudesta saamenkielisiin palveluihin ja missä saamenkielisiä palveluita on tarjolla (siis muillakin organisaatioilla), nettisivuillamme ei ole saamenkielistä verkkopalvelua.

Opetushallinnon järjestelmiä, kuten Wilmaa, ei ole mahdollista käyttää saameksi. Myöskään paperiset tai digitaaliset oppimateriaalit eivät ole saatavilla saameksi. Suomekielinen opetushenkilöstö hyvin usein sivuuttaa oppilaiden oikeuden käyttää äidinkieltään, eivätkä muun muassa tarjoa mahdollisuutta tulkkiin tai hae saamenkielistä opettajaa paikalle.

Lapin kirjaston Finna on käännetty saameksi, joten sekä kunnan sivuilta että Lapin kirjaston kotisivuilta on saatavissa tietoa palveluista ja palveluita pohjoissaameksi. Inarin- tai koltansaamenkielisiä palveluja ei digitaalisesti ole tarjolla.

Avoimista vastauksista nousevat esille seuraavat huomiot digitaalisista palveluista:

1. Kieliteknologian kehittämisen tarve

Monet vastaajat korostavat, että saamenkielisen kieliteknologian ja AI-systeemien kehittäminen on avainasemassa digitaalisten palveluiden kehittämiseksi.

2. Resurssien puute

Useat vastaajat mainitsevat, että suurimpia esteitä ovat resurssien ja budjetin riittämättömyys. Tämä koskee niin käännskustannuksia kuin oppimateriaalien ja digitaalisten palveluiden tuotantoa.

Saamenkielisten digitaalisten palveluiden käänstö on haasteellista sekä taloudellisten resurssien että käänstöön organisoinnin osalta. Kääntäjien ja saamenkielisten asiantuntijoiden vähyys rajoittaa digitaalisten palvelujen laajuutta ja laatua.

Saamenkielistä oppimateriaalia, digikirjoja ja pelejä ei ole riittävästi tarjolla. Vastaajat toivovat erityisesti lisää materiaaleja lapsille ja nuorille. Saamenkieliset työntekijät joutuvat tekemään paljon työtä tuottaessaan materiaalia, koska valmista materiaalia ei ole saatavilla.

3. Digitaalisten taitojen ja teknologian saavutettavuus

Moni vastaaja nostaa esiin, että etenään vanhempi väestö ei välttämättä hallitse digitaalisia laitteita ja palveluita. Tämä voi johtaa siihen, että kaikki saamenkieliset eivät pysty hyötymään digitaalisista palveluista.

Lisäksi internet-yhteyksien heikkous tietyillä alueilla vaikeuttaa digitaalisten palveluiden saatavuutta.

4. Kaupallisten toimijoiden vähäinen kiinnostus

Useat vastaajat toteavat, että kaupallisilla toimijoilla ei ole taloudellista intressiä tarjota ohjelmistoja saameksi. Tämä rajoittaa merkittävästi digitaalisten palveluiden kehittämistä ja laajentamista.

5. Kielen standardisointi ja termistön puutteet

Saamenkielisen termistön vakiintumattomuus sekä monien saamenkielisten ihmisten tottumattomuus käyttää saamea viranomaisasioinnissa nähdään merkittävinä esteinä digitaalisten palveluiden kehittämiseksi.

Käännöstyön tekeminen ja uudissanojen hakeminen tai keksiminen ovat usein hidasta ja haasteellista työtä.

6. Digitalisaation mahdollisuudet

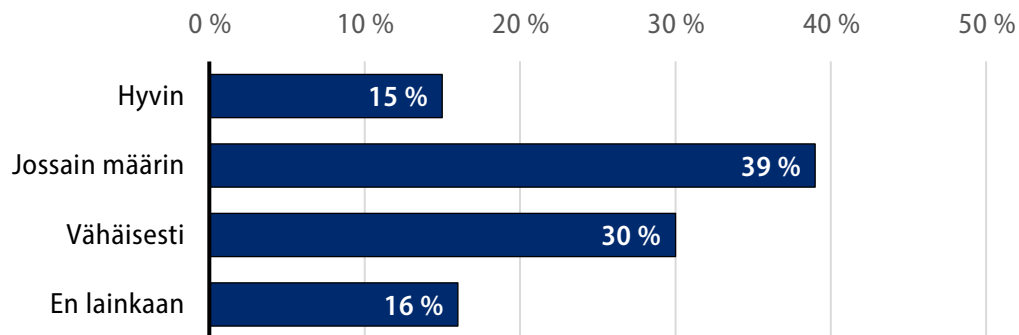
Vastauksissa nähdään myös positiivisia mahdollisuuksia. Digitalisaatio voisi parantaa palveluiden saatavuutta erityisesti pitkien etäisyyksien Lapissa, koska digipalvelut eivät ole paikkasidonnaisia.

Etäopetuksen, tulkkauspalveluiden ja mobiililaitteiden avulla voisi laajentaa saamenkielisten palveluiden tarjontaa.

5.5.4 Aiemmat suositukset ja toimenpide-ehdotukset

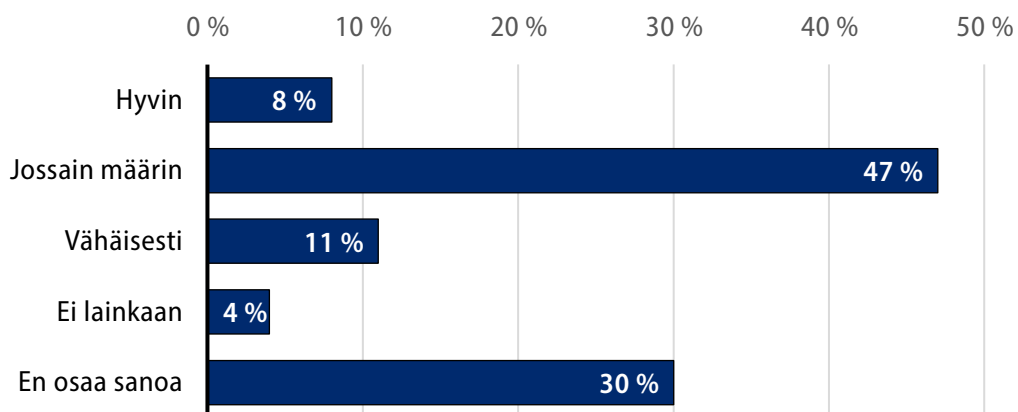
Vastaajat tuntevat jonkin verran saamelaisten kielellisiin oikeuksiin liittyviä aiempia suosituksia ja toimenpide-ehdotuksia. Kysyttäessä aiempien suositusten ja toimenpide-ehdotusten tuntemisesta vastaajista kuudesosa (15 %) kertoi tuntevansa ne hyvin, kaksi viidestä (39 %) jossain määrin, vajaa kolmannes (30 %) vähäisesti ja kuudesosa (16 %) ei tuntenut niitä lainkaan (ks. kaavio 24).

Kaavio 24. Tunnetko saamelaisten kielellisiä oikeuksia edistäviä selvityksiä ja niissä annettuja suosituksia ja toimenpide-ehdotuksia? (kysymys 35)

Vastaajilta, jotka tunsivat suosituksia ja toimenpide-ehdotuksia vähintään vähäisesti (133 henkilöä), kysyttiin, miten heidän organisaationsa on näitä toteuttanut (ks. kaavio 25). Heistä yli puolet (55 %) vastasi, että hyvin tai jossain määrin, mutta lähes kolmannes (30 %) ei osannut kysymykseen vastata.

Kaavio 25. Kuinka organisaatiosi on toteuttanut näitä suosituksia ja toimenpide-ehdotuksia? (kysymys 36)

Saamelaisten kielellisiä oikeuksia koskevien suositusten ja toimenpide-ehdotusten toteuttamiseen organisaatioissa olivat vastaajien mukaan vaikuttaneet monet seikat. Avoimessa kysymyksessä kysyttiin, mitkä tekijät ovat edistäneet tai estäneet aiempien suositusten ja toimenpide-ehdotusten toteuttamista organisaatiosanne. Suurin este suositusten ja toimenpide-ehdotusten toimeenpanemisessa oli

vastaajien mukaan resurssien puute. Vastauksissa korostuu, että myös organisaatioiden asenteet vaikuttavat suositusten toimeenpanemiseen. Halu edistää saamen kielten asemaa näkyy joissakin organisaatioissa. Myös saamenkielisten oikeuksien ja annettujen suositusten tunteminen vaikuttaa siihen, miten organisaatiot hyödyntävät suosituksia. Joissakin vastauksissa esiin nousee se, että suositusten toteutuminen on sidoksissa työntekijöiden omaan aktiivisuuteen.

Työntajan halu edistää saamen kielten asemaa ja saamelaiskulttuuria.

Rahoitus ja selkeät toimintaohjeet (edistäneet)

Erillinen yksikkö, jonka tehtävänä on edistää saamenkielisiä palveluja, on todella edistänyt monia asioita. Jonkin verran näkyy kuitenkin se, ettei muut yksiköt ota ollenkaan vastuuta edistämisestä, vaikka heillä olisi resursseja (esim. henkilöstössä).

Tietämättömyys kielellisistä oikeuksista.

Työntekijöiden kohdentaminen työtehtäviin. Tiedän että saman organisaation sisällä viereisessä yksikössä olisi myös tarvetta saamen kieliselle työntekijälle mutta sinne ei ole pyydetty tai otettu vaikka on ehdotettu ja tarjottu että voisin olla apuna myös siellä.

Estäneet saamenkielentaitoisten työntekijöiden vähyys. Estänyt myös se, ettei päteviä + saamenkielen taitoisia työntekijöitä olla aina kutsuttu edes työhaastatteluun.

Niitä ei ole otettu esille esim. VESO-päivänä tai opettajankokouksessa.

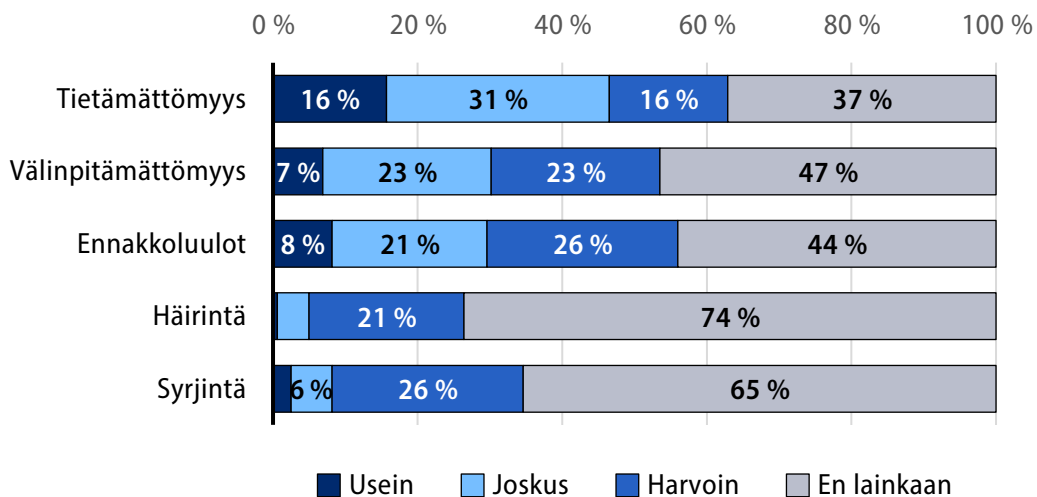
5.5.5 Kantelut ja valitukset

Vastaajien mukaan asiakkaat kohtaavat jonkin verran tietämättömyyttä, välinpitämättömyyttä, ennakkoluuloja, häirintää ja syrjintää halutessaan saamenkielisiä palveluita. Kaavio 26:n mukaan eniten asiakkaat kohtaavat tietämättömyyttä; vastaajista lähes puolet (47 %) raportoi sen tapahtuvan usein tai joskus, kuudesosa (16 %) harvoin ja kolmasosa (37 %) ei ollut havainnut sitä lainkaan. Välinpitämättömyyttä huomasi vajaa kolmannes (30 %) vastaajista usein tai joskus, neljännes (23 %) harvoin ja lähes puolet (47 %) ei lainkaan. Ennakkoluuloja koskevat

vastaukset olivat hyvin samansuuntaiset, vajaa kolmannes (29 %) vastaajista on huomannut asiakkaan kohtaavan ennakkoluuloja usein tai joskus tämän halutessa saamenkielisiä palveluita, neljännes (27 %) harvoin ja lähes puolet (44 %) ei lainkaan.

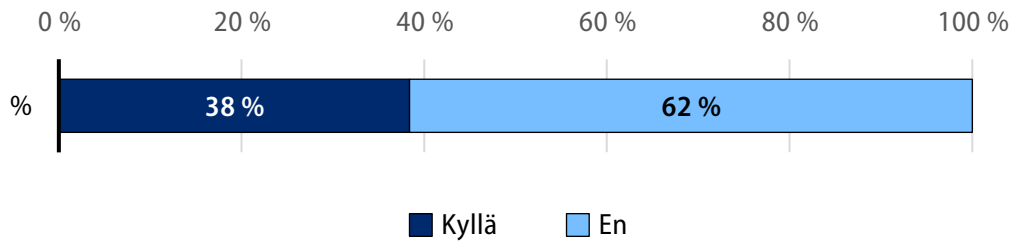
Häirintää oli havainnut usein tai joskus vain joka kahdeskymmenes (5 %) vastaaja, kun taas kolme neljästä (74 %) ei ollut törmännyt tähän lainkaan. Syrjinnän kohdalla tulokset eivät olleet yhtä positiivisia: kymmenesosa vastaajista kertoi asiakkaiden kohtaavan syrjintää usein tai joskus, neljännes (26 %) harvoin, mutta edelleen selvä enemmistö vastaajista (65 %) ei ollenkaan.

Kaavio 26. Oletko huomannut asiakkaan kohtaavan seuraavia asioita, kun hän haluaa saamenkielisiä palveluita? (Kysymys 38)

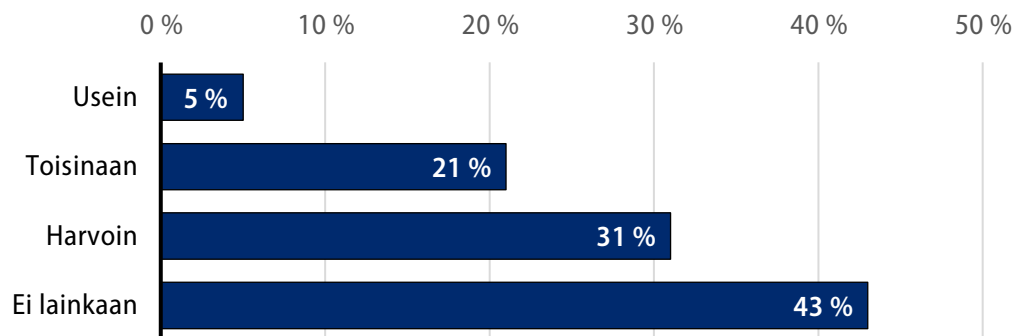
Kun kaikkia vastaajia käsiteltiin yhtenä ryhmänä, enemmistö ei tuntenut tapauksia, jossa saamelaisten kielelliset oikeudet eivät olisi toteutuneet (ks. kaavio 27). Vastaajista vai kaksi viidesosaa (39 %) tunsivat tapauksia, joissa saamelaisten kielelliset oikeudet eivät olleet toteutuneet heidän organisaatiossaan. Kolme viidestä (61 %) ei tällaisia tapauksia tuntenut.

Kaavio 27. Tunnetko organisaatiostanne tapauksia, joissa saamelaisten kielelliset oikeudet eivät olisi toteutuneet? (kysymys 39)

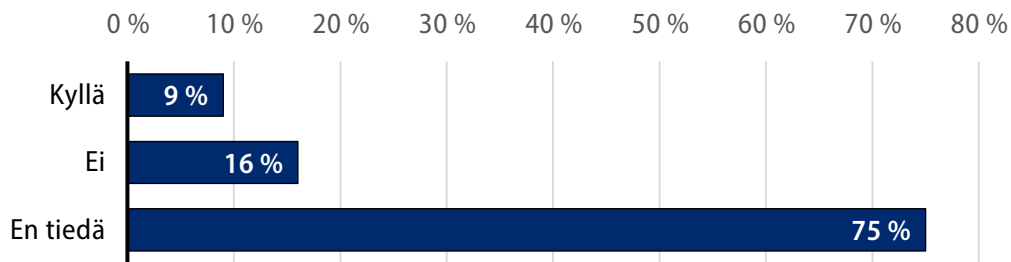
Vajaa kolmannes (26 %) niistä henkilöistä, jotka olivat havainneet tapauksia kielellisten oikeuksien toteutumattomuudesta, raportoi asiakkaiden ohjaamisesta kanteluiden tai valitusten tekemiseen usein tai toisinaan kuten kaavio 28 havainnollistaa. Kolmannes (31 %) vastasi, että asiakkaita ohjataan harvoin, ja kaksi viidestä (43 %) ilmoitti, ettei heitä ohjata lainkaan.

Kaavio 28. Ohjataan asiakas tällaisissa tapauksissa tekemään kantelu / valitus? (kysymys 40)

Suurin osa vastaajista ei tiennyt organisaatiotaan koskevista saamelaisten kielellisiin oikeuksiin liittyvistä kanteluista tai valituksista. Kun kysyttiin, onko vastaajan organisaatiosta tehty kanteluita ja valituksia saamenkielisiä palveluita koskien, kolme neljäsosaa (75 %) vastasi, ettei tiedä asiasta (ks. kaavio 29). Kymmenesosa (9 %) ilmoitti, että kanteluita on tehty, ja kuudennes (16 %) vastaajista kertoi, ettei heidän organisaatiostaan ole tehty kanteluita saamenkielisiä palveluita koskien.

Kaavio 29. Onko organisaatiostanne tehty kanteluita ja valituksia saamenkielisiä palveluita koskien? (kysymys 41)

Avoimeen kysymykseen vastasi 50 vastaajaa. Pääosa vastaajista mainitsee, etteivät ole tietoisia saamenkielisistä kanteluista tai valituksista omassa organisaatiossaan. Silloin, kun kanteluita tai valituksia käsitellään, vastaajat tuovat esille, että kantelut ja valitukset pyritään käsittelemään kehittämisen näkökulmasta. Vastauksista käy kuitenkin ilmi, että vain osassa organisaatioissa on vakiintuneita toimintamalleja kanteluiden käsittelyyn.

Joissakin vastauksissa mainitaan, että saamenkieliset asiakkaat eivät usein tee kanteluita, koska he saattavat pelätä kohtaavansa syrjintää tai uskovat, etteivät kantelun käsitelijät ymmärrä heidän kielellisiä oikeuksiaan.

En ole kuullut yhdestäkään kantelusta tai valituksesta.

Näistä ei puhuta eikä olla tietoisia.

Nämähän ovat palvelukokemusten läpikäyntiä. Niistä pitäisi käyttää kehittämisen apuna eikä ottaa moitteena. Jos kysymys on puutteellisista resursseista niitä voisi hyödyntää lisäresurssien saamiseksi.

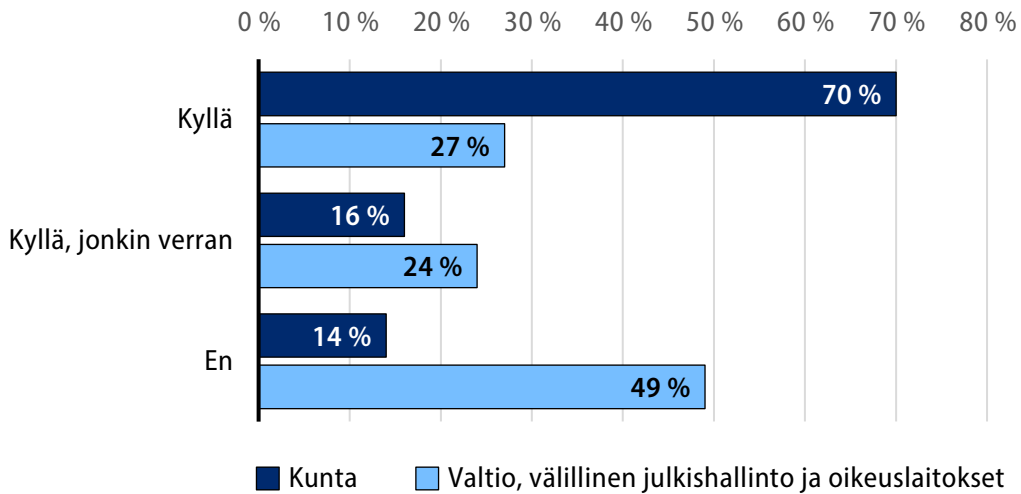
Olemme tunnistaneet ongelman, että saamenkieliset asiakkaat eivät tee kanteluita/valituksia, koska ne tehtäisiin suomenkielisille sosiaali- ja potilasasiemiehille, pelkäävät kohtaavansa syrjintää uudestaan ja että asiamiehet eivät tunne kielellisiä oikeuksia. Asiat tulevat tietoon saamenkielisille esihenkilöille suorina yhteydenottoina ja palautteiden kautta, viedään sitä kautta eteenpäin.

Kantelut ja valitukset käsitellään aina asianmukaisesti ja niihin vastataan määräaikaisten puitteissa. Organisaatio toimii läpinäkyvästi ja asiallisesti näissä tilanteissa. Usein kanteluilla ja valituksilla on ollut asioita edistävä vaikutus, koska ne pakottavat organisaation tarkastelemaan kriittisesti omaa toimintaansa. Pidän niitä hyvinä asioina mutta toivon tietenkin, ettei niitä tarvittaisi ja että palvelut kehittyisivät ilman niitä.

5.6 Erot palveluntarjoajien ja palveluiden käyttäjien kokemuksissa

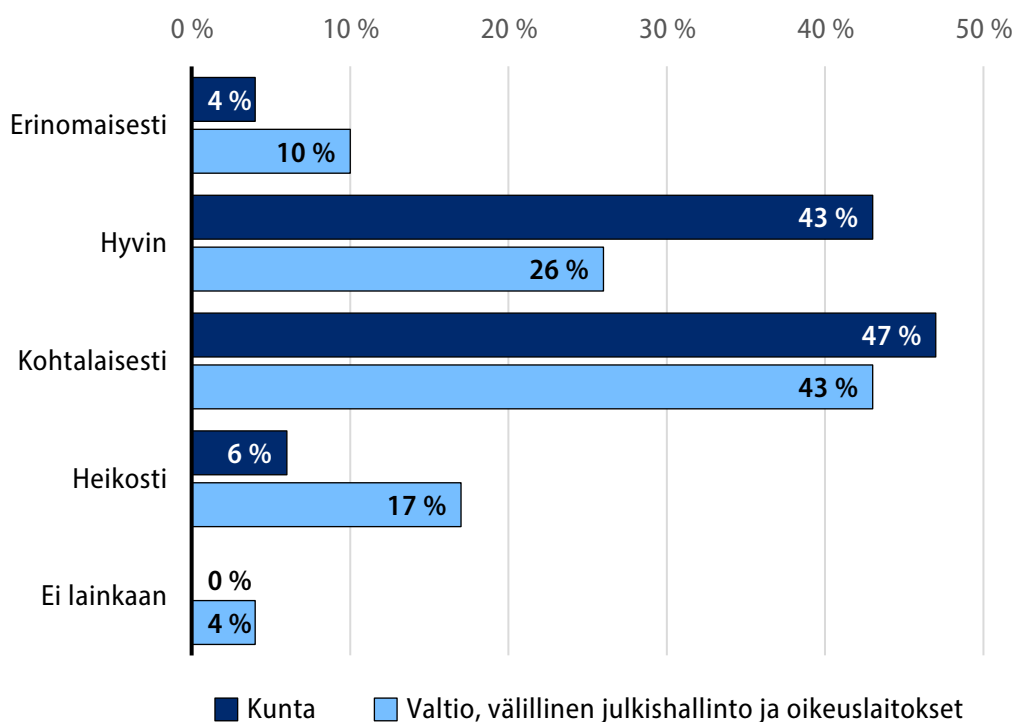
Kunnallisten ja valtiollisten palveluntuottajien vastauksissa on merkittäviä ja kiinnostavia eroja koskien saamenkielisiä palveluita. Vertailua varten vastaukset jaettiin kahteen ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään luettiin ne 49 vastaajaa, jotka ilmoittivat työnantajakseen kunnan, ja toiseen ryhmään ne 70 vastaajaa, jotka ilmoittivat työnantajakseen valtion, valtion liikelaitoksen, välillisen julkishallinnon, tuomioistuimen tai muun oikeuslaitoksen; muut mahdolliset työnantajat on tässä vertailussa jätetty huomiotta. Lisäksi kuntien työntekijöistä eroteltiin vielä erilliseksi alaryhmäkseen koulutuksen ja varhaiskasvatuksen saralla työskentelevät, joita oli kuntien työntekijöistä lähes kolme neljäsosaa (35 vastaajaa; 72 %). Tämän erottelun tavoitteena on selvittää, missä määrin kunnan työntekijöiden vastauksissa esiin nousevat seikat liittyvät juuri koulutuksen ja varhaiskasvatuksen alaan, eivätkä kuntaan työnantajana.

Odotuksenmukaista oli, että kunnassa työskentelevien vastaajien keskuudessa oli enemmän saamentaitoisia vastaajia kuten kaavio 30 kertoo. Heistä kaksi kolmasosaa ilmoitti osaavansa saamea (70 %), ja lisäksi kuudesosa (16 %) jonkin verran. Valtiollisen tason työntekijöistä puolet (51 %) ilmoitti osaavansa saamea vähintään jonkin verran ja puolet (49 %) ei lainkaan.

Kaavio 30. Osaatko saamea? (kysymys 6)

Kaavion 31 mukaan kunnan työntekijöistä kaksi viidesosaa (43 %) sanoi kielellisten oikeuksien toteutuvan organisaatiossa vähintään hyvin ja vain kaksi vastaajista (4 %) arvioi oikeuksien toteutuvan erinomaisesti. Valtion, välillisen julkishallinnon ja oikeuslaitoksen vastaajista kymmenesosa (10 %) oli sitä mieltä, että saamelaiden kielelliset oikeudet toteutuvat heidän organisaatiossaan erinomaisesti, ja neljäsosa (26 %) vastasi oikeuksien toteutuvan hyvin. Kunnan työntekijöistä lähes puolet (47 %) arvioi oikeuksien toteutuvan kohtalaisesti ja vain harva heikosti. Vastaavasti valtion, välillisen julkishallinnon ja oikeuslaitoksen vastaajista kaksi viidesosaa (43 %) katsoi oikeuksien toteutuvan kohtalaisesti ja joka kuudes (17 %) arvioi niiden toteutuvan heikosti. Pieni osa (4 %) vastaajista ilmoitti, että oikeudet eivät toteudu lainkaan.

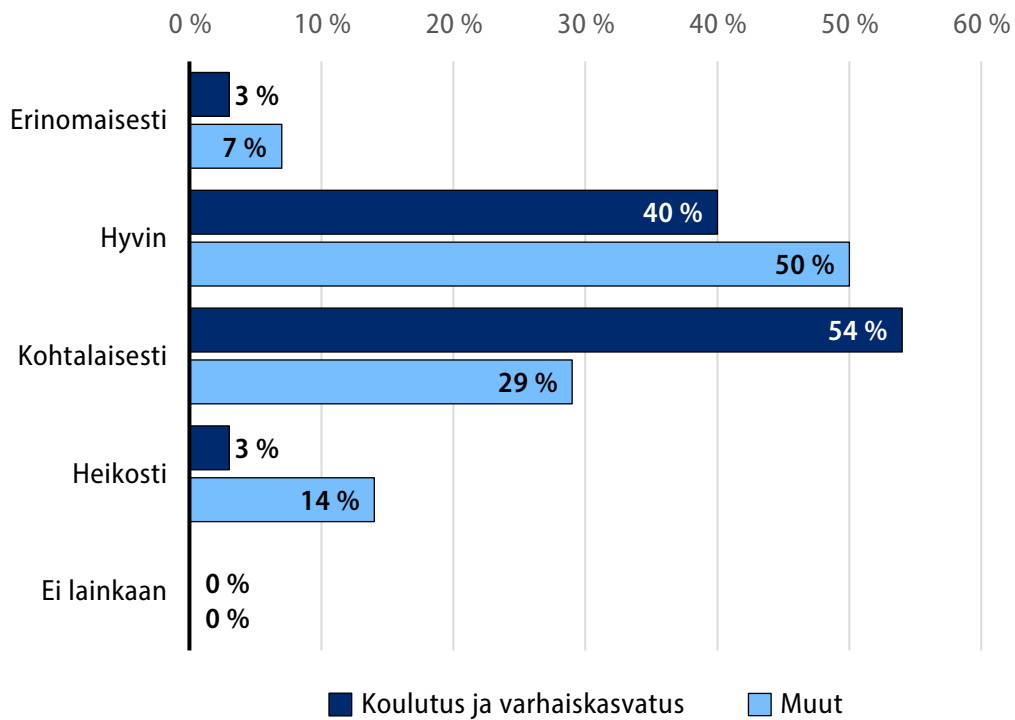
Kaavio 31. Kuinka arvioit saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutuvan organisaatiossanne? (kysymys 16)

Huomionarvoista on, että kokonaisuutta katsoen kahden vastaajaryhmän välillä ei ole kovin suurta eroa: työntekijät arvioivat saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutuvan kuntien ja valtiollisen tason organisaatioissa suunnilleen yhtä hyvin, vaikka pieniä eroja onkin.

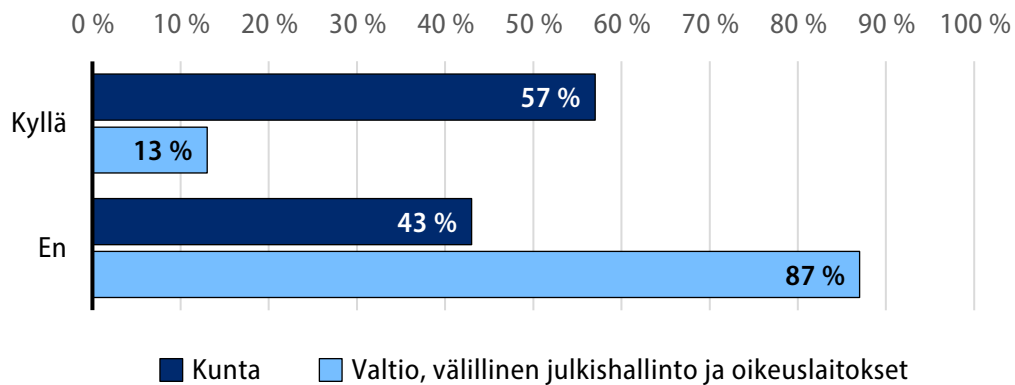
Kun kunnan työntekijöistä erotellaan koulutuksen ja varhaiskasvatuksen alalla työskentelevät muista aloista, niin nähdään, että koulutuksen ja varhaiskasvatuksen alalla työskentelevien näkemys saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta kunnan organisaatiossa on jonkin verran heikompi kuin kunnan muiden työntekijöiden (ks. kaavio 32). Vain yksi vastaaja (3 %) antaa erinomaisen arvosanan ja vain kaksi viidestä (40 %) ilmaisee oikeuksien toteutuvan hyvin. Kohtalaisesti niiden arvioi toteutuvan yli puolet (54 %); yksi vastaaja (3 %) sanoo oikeuksien toteutuvan heikosti. Samaan aikaan kunnan muilla aloilla työskentelevistä peräti kolme viidestä (57 %) vastaa oikeuksien toteutuvan vähintään hyvin, kolmasosa (29 %) kohtalaisesti ja kuudesosa (14 %) heikosti.

Kaavio 32. Kuinka arvioit saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutuvan organisaatiossanne? (kysymys 16)

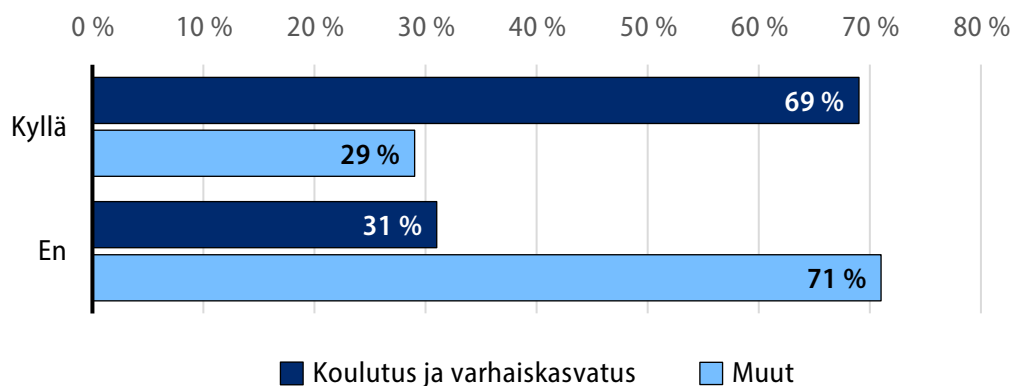
Kuntien työntekijöistä lähes kolme viidestä (57 %) sanoo tuntevansa organisaatiossaan tapauksia, joissa saamelaisten kielelliset oikeudet eivät ole toteutuneet (ks. kaavio 33). Valtiollisen tason palveluntarjoajilta saadut vastaukset taas ovat tyystin toisenlaisia: vain noin joka kahdeksas vastaaja (13 %) tuntee organisaatiostaan tapauksia, joissa saamelaisten kielelliset oikeudet eivät ole toteutuneet, ja suuri enemmistö (87 %) ei tunne niitä lainkaan.

Kaavio 33. Tunnetko organisaatiostanne tapauksia, joissa saamelaisten kielelliset oikeudet eivät olisi toteutuneet? (kysymys 39)

Kun kaaviossa 34 tarkastellaan pelkästään koulutuksen ja varhaiskasvatuksen alan vastaajia, heistä jopa kaksi kolmasosaa (69 %) vastaa tuntevansa oikeuksien toteutumattomuuteen liittyviä tapauksia; kuntien muista työntekijöistä sen sijaan vain noin yksi kolmesta (29 %) vastaa näin.

Kaavio 34. Tunnetko organisaatiostanne tapauksia, joissa saamelaisten kielelliset oikeudet eivät olisi toteutuneet? (kysymys 39)

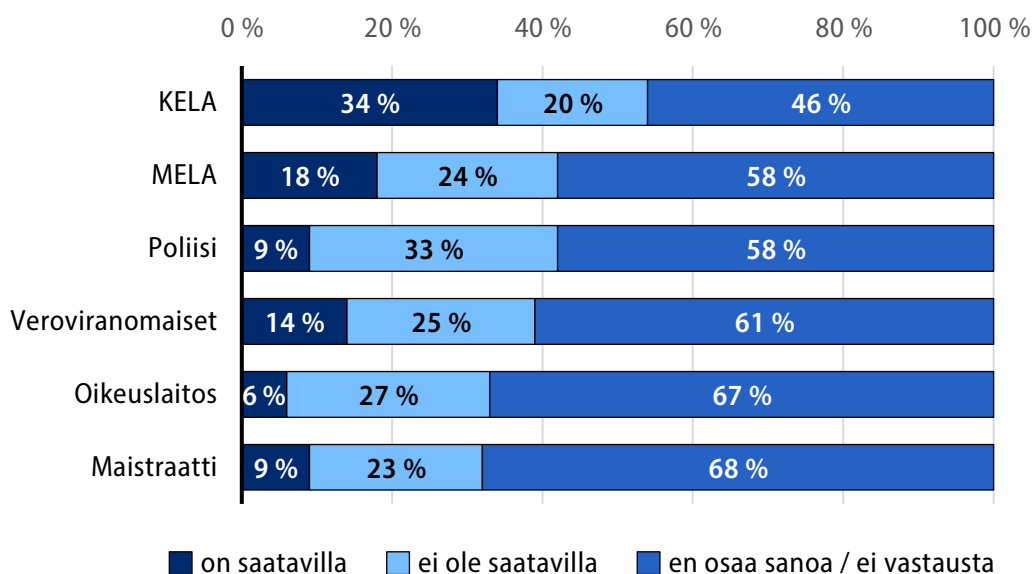
Edellä kuvatut kyselytulokset ovat yllättäviä, koska ne eivät ole lainkaan linjassa aiempien selvitysten tulosten kanssa. Saamebarometreissä 2016 ja 2020 kartoitettiin saamenkielisten palveluiden käyttäjien kokemuksia palveluiden toimivuudesta, ja ne antavat aivan toisenlaisen kuvan kielellisten oikeuksien toteutumisesta eri palvelualueilla. Kun nyt tehdyn kyselyn tuloksia verrataan aiempien barometrien

tuottamaan tietoon, käy ilmi, että kunnallisten ja valtiollisten toimijoiden näkemys kyvystään toteuttaa saamelaisten kielellisiä oikeuksia ei vastaa palveluiden käyttäjien näkemystä.

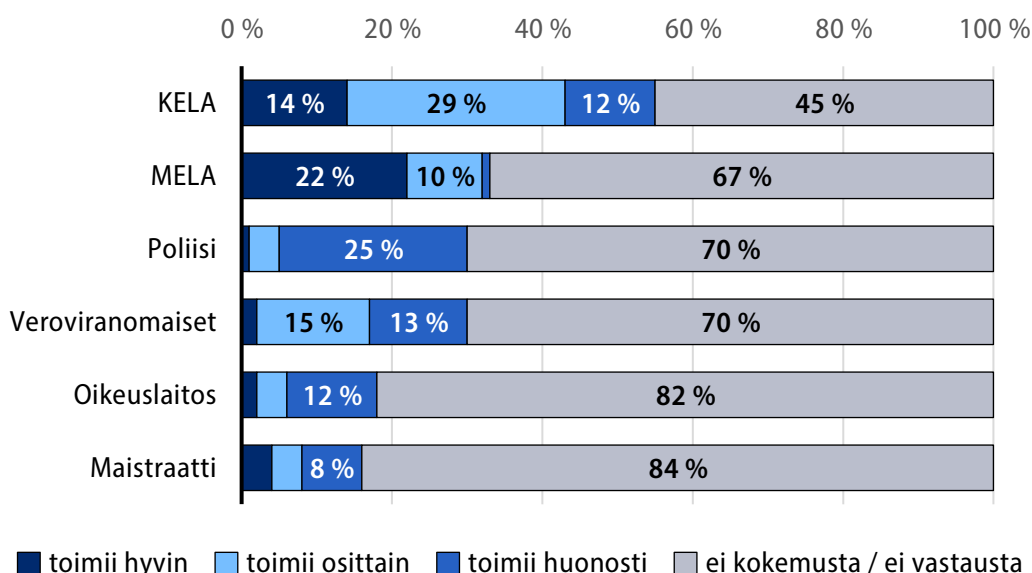
Esimerkiksi Saamebarometrin 2020 mukaan saamelaisten kotiseutualueella suurin osa vastaajista oli tyytyväisiä varhaiskasvatuksen ja opetuspalveluiden (päivähoito, esiopetus, alakoulu ja yläkoulu) toimintaan, ja vain harvat kokivat palvelut heikosti toimiviksi. Yläkoulun osalta tyytymättömyyttä tosin ilmeni hieman enemmän verrattuna muihin mainittuihin palveluihin. (Arola 2021: 46–47.)

Valtiollisten palveluiden osalta tulos oli aivan toisenlainen: saamebarometrin 2020 mukaan suuri osa vastaajista ei tiedä, ovatko valtiolliset palvelut (kuten Mela, poliisi, veroviranomainen, oikeuslaitos ja maistraatti) saatavilla heidän puhumallaan saamen kielellä (ks. kaavio 35), ja vastausten mukaan vain pieni prosenttiosuus palveluista toimii saameksi (ks. kaavio 36). Esimerkiksi noin kolmannes vastaajista uskoi, että Kelan palvelut ovat saatavilla saamen kielellä, ja vain viidennes vastaajista kertoi Melan palveluiden olevan saatavilla saameksi. Tieto palveluiden saatavuudesta ja toimivuudesta on hajanaista ja ristiriitaista, mikä kuvastaa heikkoa tiedotusta ja palveluiden puutteellista saatavuutta saamen kielellä. Vastaukset viittaavat siihen, että palveluiden saatavuus ja toimivuus voivat riippua yksittäisistä virkamiehistä tai siitä, onko sivusto käännetty saameksi, vaikka itse sähköinen asiointi tapahtuu vain suomeksi. (Arola 2021: 53)

Kaavio 35. Saamebarometri 2020:n vastaajien kokemus valtiollisten palveluiden saatavuudesta heidän omalla saamen kielellään (Arola 2021: 52).

Kaavio 36. Saamebarometri 2020:n vastaajien kokemus valtiollisten palveluiden toimivuudesta heidän omalla saamen kielellään (Arola 2021: 53).

Saamebarometri 2020:n vastauksissa tämän kyselyosion vapaaseen kommenttikenttään oli myös kirjattu runsaasti palautetta. Suurin osa siitä oli ilmeisen negatiivista, eikä selkeästi positiivisia kommentteja ollut esittänyt yksikään vastaaja. Kommentit käsittelivät useita eri ongelmia, mm. palveluista tiedottamista, palvelun saannin viivästymistä, palvelun kielellistä laatua, tulkkauksen ongelmia sekä kielten käyttöön liittyvää ilmapiiriä. (Arola 2021: 54–55.) Näitä vuoden 2020 barometrin tuottamia kommentteja on aiheellista tarkastella tässä uudelleen, koska ne ovat suuressa ristiriidassa palveluntarjoajille nyt tehdyn kyselyn vastausten kanssa:

KELA:n saamenkieliset palvelut ovat olleet niin huonoja, ettei tosiaan ole ollut edes mahdollista hoitaa asioita saameksi. Ovat kyllä tarjonneet jonkinlaista saamenkielistä "palvelua" kun olen sitä vaatinut, mutta palvelu on ollut niin heikkoa, että esim. yhden asian ratkaiseminen kesti paljon yli vuoden.

KELA:lta ja veroviranomaisilta olen saanut saamenkielisiä palveluita. Mutta ensin on hirveä hakeminen, että löytää puhelinnumeron tai sähköpostiosoitteen, ja sitten ei ole mahdollista soittaa kuin pari tuntia viikossa. Ne tarjoavat saamenkielisiä palveluita, mutta ovat tehneet sen niin vaikeaksi kuin mahdollista käyttää niitä palveluita.

Kela on aina pyytänyt minua itse kääntämään asiapaperit.

Mitä tarkoittaa "toimivuus"? Kyllähän ne varmaan "toimivat" niillä viranomaisilla, joita saamen kielilaki velvoittaa, mutta enimmäkseen se tarkoittaa tulkin käyttöä. Ja se ei ole minun mielestäni tyydyttävä tilanne kielellisten oikeuksien toteutumiselle.

Tosiasiassa on niin, että sinä et edes yritä käyttää saamea, kun tiedät, että virkamies tai viranomainen ei osaa kieltä ja saat vaikean ihmisen leiman. Poliisi ei toimi saameksi. Olisi tärkeää saamelaisalueella, että herkkien asioiden takia poliisi osaa saamea. Poliisi (Lappi) myös kilpailuttaa tulkin, kääntäjän, ja silloin käännöstyö ei mene oikein, jos äidinkielen ihminen on kuulustelussa kuultavana.

Kun verottaja on ottanut yhteyttä – on voinut esim. suomeksi ottaa puhelimella yhteyttä, ja sitten työntekijä ei ole edes käsittänyt, että minulla on oikeus saamenkieliseen palveluun. Ainakin kerran on verottajan suomenkielinen työntekijä käyttäytynyt epäystävällisesti siksi kun olen vaatinut saamenkielistä palvelua.

Käännettyjä lomakkeita on raskasta lukea, enemmän palvelee, jos on mahdollisuus käyttää kieltä suullisesti.

En minä uskalla puhua saamea, jos soitan johonkin. Pitäisi tietää, että puheliin vastaa saamenkielinen, minä eniten pelkään, että ihmiset nauravat, jos saameksi yritän toimittaa asioita.

Myös aiemmassa vuoden 2016 Saamebarometrissa tulokset olivat vastaavanlaiset. Kukaan vastaajista ei kokenut, että valtiolliset palvelut saamen kielellä olisi järjestetty kokonaisuudessaan hyvin. Positiivisia huomioita saivat yksittäiset viranomaiset tai palvelut: 33 vastaajaa mainitsi yhden tai useamman saamenkielisen valtion palvelun toimivaksi, mutta 41 vastaajan mukaan sellaisia palveluita ei ollut lainkaan. Niidenkään vastaajien, jotka mainitsivat lukuisista valtion palveluista vain yhden tai kahden toimivan hyvin, ei voi katsoa pitäneen valtion palveluja yleisesti ottaen hyvin järjestettyinä. (Pasanen 2016: 33–34.)

Tässä saamebarometrissä kerätyn aineiston mukaan kunnan koulutus- ja varhaiskasvatusalalla työskentelevillä on jopa hieman pessimistisempi kuva kyvystään toteuttaa saamelaisten kielellisiä oikeuksia kuin muilla toimijoilla. Tästä huolimatta saamenkielisten palveluiden käyttäjät ovat olleet kaikkein tyytyväisimpiä juuri koulutus- ja varhaiskasvatusalan palveluihin, kuten vuosien 2016 ja 2020 Saamebarometreissa on käynyt ilmi. Lisäksi käytännössä tiedämme, että oikeus saamenkieliseen opetukseen ja varhaiskasvatuksen toimii pääosin. Kuitenkin

valtiollisilla toimijoilla on tällä hetkellä paljon optimistisempi näkemys omasta kyvystään toteuttaa saamelaisten kielellisiä oikeuksia kuin kuntasektorilla, vaikka aiempien saamebarometrien mukaan saamenkielisten palveluiden käyttäjät ovat olleet hyvin tyytymättömiä valtiollisiin palveluihin ja pitäneet niitä yleisesti ottaen heikosti toimivina.

On hyvin epätodennäköistä, että näin huomattavat erot kyselyiden tuloksissa heijastaisivat todellisia muutoksia saamenkielisissä palveluissa ajanjaksolla 2020–2024. Ei ole uskottavaa, että opetus- ja varhaiskasvatusalalla olisi tapahtunut merkittävää heikennystä viimeisen neljän vuoden aikana, ja että valtiollisten toimijoiden kyky toteuttaa saamelaisten kielellisiä oikeuksia olisi samaan aikaan edistynyt suuresti. Ei myöskään ole tiedossa, että saamenkielisten palveluiden tarjonnassa ja toteutuksessa olisi tapahtunut mitään perinpohjaisia muutoksia kyseisellä aikavälillä.

Todennäköistä on, että koulutus- ja varhaiskasvatusalalla työskentelevät ovat tietoisempia saamelaisten kielellisistä oikeuksista ja myös kunnianhimoisempia niiden toteuttamisessa, ja valtiollisilla toimijoilla taas ei ehkä ole riittävästi tietoa arvioidakseen omaa kykyään realistisesti. Tähän viittaa myös se, että koulutus- ja varhaiskasvatusalalla työskentelevistä useimmat tuntevat tapauksia, joissa saamelaisten kielelliset oikeudet eivät ole toteutuneet, mutta valtion työntekijöistä vain harvat tuntevat vastaavia – samalla kun palveluiden käyttäjien kokemus kielellisten oikeuksien toteutumisesta eri toimialoilla ja viranomaisissa on ollut päinvastainen. Tulosten perusteella voidaan myös arvella, että valtion työntekijät eivät ole tutustuneet laajasti aiempiin saamebarometreihin ja niiden tuloksiin asiakaskokemuksista.

6 Yhteenveto tuloksista

Saamebarometri 2024 -selvityksessä kerättiin saamelaisten kielellisiä oikeuksia koskevaa tietoa niistä organisaatioista, jotka tarjoavat saamelaisille kielilain mukaisia palveluja.

Selvitystä varten kerätyssä tilastotiedossa nähdään seuraavat pääsuuntaukset edellisiin barometreihin verrattuna: Saamelaiskäräjien vaalitulostoihin kerättyjen saamelaisten määrä on hienoisesti kasvanut. Myös Väestötietojärjestelmässä äidinkieleksi saamen merkinneiden määrä on hiukan kasvanut, mutta saamenkielisten suhteellinen osuus saamelaisista on kuitenkin laskenut. Entistä suurempi osa saamelaisista ja saamenkielisistä asuu kotiseutualueen ulkopuolella. Saamelaisten kotiseutualueen kunnissa saamenkielisten määrä on vähentynyt muissa kunnissa paitsi Inarissa, jossa on tapahtunut kasvua. Rajuinta saamenkielisten määrän väheneminen on ollut Utsjoella, jossa saamenkielisten määrä on pudonnut 20 % kahdeksan vuoden aikavälillä. Kotiseutualueen ulkopuolisista alueista erityisesti Oulu ja Rovaniemi ovat kasvattaneet saamenkielisten määrää.

Barometrin kyselyyn vastasi yhteensä 159 henkilöä, jotka edustavat monipuolisesti erilaisia organisaatioita ja palveluntarjoajia. Vastaajista suuri osa työskentelee kunnissa, minkä lisäksi mukana on valtion ja sen liikelaitosten, Lapin hyvinvointialueen sekä muiden organisaatioiden edustajia. Eniten vastauksia tuli sivistysalan sekä sosiaali- ja terveysalan työntekijöiltä. Vastaajista neljännes toimii varhaiskasvatuksen ja koulutuksen parissa, kun taas viidennes työskentelee sosiaali- ja terveyssektorilla. Lisäksi rajaturvallisuusalan henkilöstöä on merkittävässä määrin vastaajien joukossa.

Vastaajien äidinkieli on pääosin suomi, sillä kolme neljäsosaa ilmoitti suomen olevan äidinkiellensä ja vain neljäsosa oli saamenkielisiä. Äidinkieleltään suomenkielisistä vastaajistakin lähes kaksi kolmasosaa ilmoitti osaavansa saamea ainakin jonkin verran, ja jäljelle jäävästä kolmanneksesta selvä enemmistö on esihenkilöitä. Saamentaitoiset vastaajat kokevat osaavansa saamea paremmin suullisesti kuin kirjallisesti, ja he pystyvät yleensä palvelemaan asiakkaitaan saameksi. Kyselyyn ovat siis vastanneet ensi sijassa juuri ne ryhmät joita tavoiteltiin: 1) saamen kielen taitoiset työntekijät ja 2) esihenkilöt, joilla on vastuuta saamenkielisten palveluiden järjestämisestä.

Vastaajat arvioivat tuntevansa saamelaisten kielelliset oikeudet melko hyvin. Kolme neljäsosaa ilmoitti tuntevansa nämä oikeudet vähintään melko hyvin ja neljäsosa jossain määrin. Tieto saamelaisten kielellisistä oikeuksista kuitenkin perustuu pääasiassa epävirallisiin lähteisiin ja vähemmässä määrin lakiin ja työnantajan ohjaukseen. Huolestuttavaa on se, että viidennes ei ole saanut asiasta tietoa työnantajalta lainkaan ja kolmasosa on saanut sitä vain vähäisessä määrin. Lisäksi enemmistö vastaajista ei ole saanut koulutuksensa aikana tietoa saamelaisten kielellisistä oikeuksista.

Saamelaisten kielellisiin oikeuksiin liittyvää ilmapiiriä pidettiin pääosin myönteisenä, mutta kuudennes vastaajista arvioi sen olevan pikemminkin kielteinen. Avointiin kysymyksiin annetuissa vastauksissa tuli kuitenkin esiin huolestuttava määrä tietoja negatiivisista ja välinpitämättömistä asenteista saamelaisten kielellisiä oikeuksia kohtaan.

Vastaajat arvioivat saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutuvan organisaatioissaan kohtuullisesti tai hyvin. Neljä viidestä vastaajasta katsoo oikeuksien toteutuvan vähintään kohtuullisesti, kun taas viidennes pitää toteutumista heikkona tai olemattomana. Merkittävän ristiriitaista tuoksissa on, että samaan aikaan ainoastaan kolmannes vastaajista (33 %) ilmoittaa saamenkielistä palvelua tarjottavan aina asiakkaan sitä pyytäessä, vaikka kyseisen palvelun tarjoaminen on vastaajien organisaatioiden lakisääteinen velvoite.

Organisaation saamelaisten kielellisiä oikeuksia edistävien tekijöiden koettiin vaikuttavan jokseenkin tasaisesti. Näitä tekijöitä ovat tiedon riittävyys, taloudelliset resurssit, henkilöstöresurssit, palveluiden tarve, palveluiden kysyntä sekä organisaation ilmapiiri. Yleisimmiksi esteiksi nousivat henkilöstöresurssit, taloudelliset tekijät ja tiedon puute, ja nämä tekijät korostuivat erityisen voimakkaasti Lapin hyvinvointialueen työntekijöiden vastauksissa. Mielenkiintoista on myös, että lähes puolet vastaajista arvioi palveluiden vähäisen tarpeen tai kysynnän olevan esteenä saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumiselle ainakin jonkin verran. Nämä tekijät nousivat korostuneesti esiin valtiollisten palveluntuottajien (valtio ja valtion liikelaitokset, välillinen julkishallinto, tuomioistuin sekä muu oikeuslaitos) vastauksissa, mikä viittaa siihen, että kysynnän ja tarjonnan kohtaaminen on merkittävä ongelma nimenomaan valtiollisissa palveluissa.

Avoimissa vastauksissa tuotiin esiin, että kielellisen ilmapiirin ja saamelaiden kielellisten oikeuksien toteutumiseen vaikuttavat erityisesti:

- henkilöstöresurssit
- taloudelliset resurssit
- tiedon ja tiedottamisen saatavuus
- selkeät lait ja niiden toimeenpanon ohjaus
- saamenkielisten palveluiden ohjaus organisaatiossa
- organisaation kieli-ilmapiiri ja asenteet
- mahdollisuus opiskella saamea
- saamen kielen osaamisesta maksettava kielilisiä
- johdon ja esihenkilöiden tuki
- saamenkielisen materiaalin saatavuus
- yhteistyö muiden toimijoiden kanssa
- palveluiden kysynnän ja tarjonnan yhteensovittaminen sekä asiakkaiden tietoisuus

Aineiston analyysissä nousi esille mielenkiintoinen seikka koskien palvelujen toimivuuden arviointia. Kuntien koulutus- ja varhaiskasvatusalan työntekijät arvioivat oikeuksien toteutuvan heikommin kuin muut kuntatyöntekijät ja valtion työntekijät. Vastaajien kokemukset poikkesivat olennaisesti aiempien saamebarometrien (2016 ja 2020) tuloksista, joiden mukaan saamenkieliset palveluiden käyttäjät olivat tyytyväisiä erityisesti varhaiskasvatukseen ja opetukseen, mutta kokivat valtiolliset palvelut heikosti toimivina saamen kielellä. Silti kuntien työntekijöihin kuuluvista vastaajista jopa 57 % tuntee omasta organisaatiostaan tapauksia, joissa saamelaiden kielelliset oikeudet eivät ole toteutuneet, kun taas valtion organisaatioissa työskennelevistä vastaajista vain 13 % tuntee sellaisia tapauksia. Nämä tulokset eivät voi johtua siitä, että vuoden 2020 saamebarometrin jälkeen valtion saamenkieliset palvelut olisivat ratkaisevasti parantuneet, ja samalla kuntien saamenkieliset varhaiskasvatus- ja koulutuspalvelut olisivat olennaisesti huonontuneet. Todennäköisin

selitys tuloksille on se, että koulutus- ja varhaiskasvatusalan työntekijät ovat tietoisempia kielellisistä oikeuksista ja kunnianhimoisempia niiden toteuttamisessa, kun taas valtion organisaatioissa tietoisuus oikeuksista on vähäisempää ja edellytykset arvioida oikeuksien toteutumista ovat puutteelliset. Voidaan myös pohdita, tuntevatko valtion työntekijät ja organisaatiot edellisten saamebarometrien tuloksia ja suosituksia.

Asiakkaiden ohjaus saamenkielisiin palveluihin toteutuu kyselyn mukaan pääosin heikosti. Kolmasosa vastaajista ilmoitti, että asiakkaalta kysytään palvelukielestä aina tai usein, mutta neljännes ei tee tätä lainkaan. Kolmasosa kertoo palvelupisteissä olevan tiedotteita saamenkielisten oikeuksista aina tai usein, ja vajaa puolet ilmoittaa, että organisaation verkkosivuilla opastetaan saamenkielisiin palveluihin aina tai usein. Saamenkielisiä palveluja ei siis tarjota järjestelmällisesti. Pyydettyessä saamenkielisiä palveluja vain joka kolmas vastaaja ilmoittaa tarjoavansa niitä aina, ja noin joka kymmenes vastaaja ei koskaan tarjoa saamenkielisiä palveluita edes pyydettyessä. Tulos on hälyttävä, kun otetaan huomioon, että vastaajien organisaatioilla on lakisääteinen velvollisuus tarjota saamenkielistä palvelua.

Vastaajat pitävät organisaationsa digitaalisia palveluja kohtalaisen hyvinä. Kysytyessä organisaation kyvystä tarjota digitaalisia palveluja saameksi, hieman yli puolet vastaajista arvioi kyvyn olevan hyvä tai kohtalainen. Toisaalta lähes kuudesosa kertoi, ettei heidän organisaationsa kykene lainkaan tarjoamaan digitaalisia palveluja saameksi. Monissa avoimissa vastauksissa mainittiin, että organisaatiolla on saamenkielisiä verkkosivuja, lomakkeita tai tiedotteita, mutta kattavien saamenkielisten digitaalisten asiakaspalveluiden puute koettiin ongelmaksi. Digitaalisia palveluita tulisi kehittää, sillä ne mahdollistavat saamenkielisten palvelunsaamisen riippumatta.

Lähes kolme neljäsosaa vastaajista arvioi, että esihenkilöt tuntevat saamelaisten kielelliset oikeudet hyvin tai melko hyvin. Neljännes vastaajista koki, että esihenkilöiden oikeuksien tuntemus on heikko. Työntekijöiden kohdalla tulos oli hieman heikompi, mutta edelleen melko myönteinen, sillä lähes kaksi kolmasosaa katsoo työntekijöiden tuntevan saamelaisten kielelliset oikeudet hyvin tai kohtalaisesti. Tämä jättää kuitenkin parantamisen varaa, sillä kolmasosa arvioi, että oikeudet tunnetaan heikosti tai ei lainkaan.

Työntekijöiden ohjeistus saamelaisten kielellisiin oikeuksiin liittyvissä kysymyksissä vaihtelee. Kun esihenkilöiltä kysyttiin, ovatko he ohjeistaneet alaisiaan asiasta, hieman yli puolet kertoi tekevänsä näin ainakin toisinaan. Viidennes ilmoitti, etteivät he ole ohjeistaneet alaisiaan kielellisiin oikeuksiin liittyen. Työntekijöiden vastaukset

esihenkilöiden ohjeistuksesta olivat samansuuntaisia: puolet kertoi saaneensa ohjeistusta hyvin tai tyydyttävästi, mutta lähes kolmasosa ilmoitti, ettei ohjeistusta ole tullut lainkaan.

Esihenkilöiden ja työntekijöiden arviot eroavat siinä, miten hyvin työntekijät tietävät, keneltä voivat kysyä saamelaisten kielellisiin oikeuksiin liittyvistä asioista organisaatiossa. Neljä viidestä esihenkilöstä arvioi, että heidän alaisensa tietävät, kenelle voivat osoittaa kysymyksiä, mutta kaksi viidestä työntekijästä ilmoitti, ettei tiedä, kenen puoleen kääntyä näissä asioissa. Organisaatiossa on selvästi tarvetta selventää asiaa.

Saamen kielen taitoisten vastaajien keskuudessa kokemukset saamenkielisyyteen liittyvästä tietämättömydestä, välinpitämättömydestä ja ennakkoluuloista työpaikalla ovat suhteellisen yleisiä: noin neljännes vastaajista ilmoitti kokeneensa tällaisia asioita usein. Häirinnän ja syrjinnän kokemukset ovat harvinaisempia, mutta silti yli kolmasosa vastaajista ilmaisi kokeneensa häirintää ja syrjintää ainakin jossain yhteydessä. Asiakkaiden arvioitiin myös kohtaavan jonkin verran tietämättömyyttä, välinpitämättömyyttä, ennakkoluuloja, häirintää ja syrjintää hakiessaan saamenkielisiä palveluja.

Vastaajat tuntevat jonkin verran aiempia suosituksia ja toimenpide-ehdotuksia liittyen saamelaisten kielellisiin oikeuksiin. Avoimista vastauksista käy ilmi, että saamenkielisten palvelujen tarjoaminen edellyttäisi esihenkilöiltä myönteisiä asenteita, henkilöstö- ja taloudellisten resurssien lisäämistä, kielellisten oikeuksien huomiointia strategiatasolla ja saamenkielisten työntekijöiden rekrytointia.

7 Laadukkaita saamenkielisiä palveluita tuottavan organisaation toimintamalli

Seuraavassa esitellään ne saamenkielisten palveluiden kehittämiseen liittyvät keskeiset seikat, jotka nousevat esiin koko tämän barometrin kyselyaineistossa. Kuvauksen kohteena on hyvin toimiva saamenkielisiä palveluita tuottava organisaatio.

Edellytykset sille, että organisaatio kykenee tuottamaan toimivia ja laadukkaita saamenkielisiä palveluita, voidaan jakaa yhdeksään osa-alueeseen:

1. Tieto saamenkielisten kielellisistä oikeuksista

- Organisaatio tunnistaa ja tuntee sitä koskevan lainsäädännön koskien saamelaisten kielellisiä oikeuksia.
- Organisaatio huolehtii siitä, että kaikki organisaation työntekijät tietävät näiden lakien koskevan organisaatiota. Saamelaisten kielelliset oikeudet ovat osa uusien työntekijöiden perehdystä.
- Organisaatio tiedottaa, ketkä organisaatiossa antavat saamenkielistä palvelua, ketkä vastaavat palvelusta, ja keneen voi ottaa yhteyttä palvelua koskevissa asioissa.
- Organisaatio varmistaa, että tieto saamenkielisestä palvelusta on asiakkaiden saatavilla.
- Organisaatio käsittelee asiaa koskevat kantelut ja valitukset avoimesti henkilöstön kesken.

2. Työn ohjaaminen

- Organisaatiossa varmistetaan, että saamenkielisen palvelun johtamisen rakenne on selkeä.
- Organisaatiossa kiinnitetään erityistä huomiota siihen, että esihenkilöt tuntevat saamelaisten kielelliset oikeudet.
- Organisaatiossa tiedetään, kenen vastuulla saamenkieliset palvelut ja niistä tiedottaminen ovat.

3. Saamenkielinen palvelupolku

- Organisaatiossa varmistetaan, että saamenkielisen palvelun polku on kaikkien saatavilla ja tiedossa. Polussa kuvataan saamenkielisen palvelun saaminen ensikontaktista lähtien: kuinka asiakkaan mahdollinen halu ja tarve saamenkieliseen palveluun selvitetään, mihin asiakas tässä tapauksessa ohjataan ja miten saamenkielinen palvelupolku jatkuu.
- Organisaatio asettaa saamenkielisen palvelupolun kaikkien työntekijöiden ja asiakkaiden nähtäville.
- Organisaatio arvioi palvelupolkua säännöllisesti ja päivittää sitä tarpeen mukaan.

4. Taloudelliset resurssit

- Organisaatio varmistaa, että sillä on riittävät taloudelliset resurssit saamenkielisten palveluiden toteuttamiseen.
- Organisaatio tuntee saamenkielisiin palveluihin käytettävät taloudelliset resurssit sekä ohjaa ne oikeaan kohteeseen. Organisaation henkilöstö tuntee saamenkielisiin palveluihin kohdistuvan resurssin.
- Organisaatio hakee mahdollisia lisäresursseja palveluiden kehittämiseen.
- Organisaatio tiedottaa ylemmille organisaatioille resurssien tarpeesta ja puutteesta.

5. Henkilöstöresurssit

- Organisaatio rekrytoi tehokkaasti saamenkielistä henkilöstöä ja pitää saamen kielen osaamista ansiona työtehtäviin.
- Organisaatio tunnistaa saamenkieliset resurssit ja hyödyntää saamen kielen taitoisen henkilöstöresurssin saamenkielisiin palveluihin koko organisaatiossa.
- Organisaatio turvaa mahdollisuuden opiskella saamea työaikana. Mahdollisuutta kieliopintoihin tarjotaan myös niille, jotka osaavat saamea, mutta tarvitsevat lisäopintoja.
- Organisaatio tarjoaa tarpeen mukaan saamenkieliselle henkilöstölle saamen kielen kirjoittamiseen liittyviä kursseja, jotta mahdollisuus palvella saameksi laajenee.
- Organisaatio etsii keinoja, joilla saamenkielinen työntekijä voi kouluttaa itseään eri palvelujen asiantuntijaksi (esimerkiksi hankkia lisäkelpoisuuden).
- Organisaatio tiedottaa aktiivisesti mahdollisuudesta opiskella saamea.
- Organisaatio varmistaa saamenkielisen henkilöstön työssaviihtyvyyden sekä palkitsee kielitaidosta.
- Organisaatio varmistaa tulkkien ja kääntäjien saatavuuden, jos saamenkielistä henkilöstöä ei ole.

6. Saamenkielinen palvelu ja materiaali

- Organisaatio varmistaa, että se tiedottaa saameksi ja on saavutettavissa saameksi.
- Organisaatio kääntää tarpeelliset dokumentit saameksi.
- Organisaatio huolehtii, että verkkosivujen ja muiden digitaalisten palveluiden olennaiset asiat ovat myös saameksi.

- Organisaatio kehittää digitaalisia palveluitaan saamenkielisen asiakkaan näkökulmasta. Tässä huomioidaan erityisesti se, että vanhempien ikäluokkien saamen kielen lukutaito on heikko. Digitaaliset palvelut ja mobiililaitteiden hyödyntäminen voivat merkittävästi parantaa saamenkielisten palveluiden saatavuutta eri alueilla.
- Organisaatio tiedottaa muita palvelualan materiaaleja tuottavia organisaatioita saamenkielisen materiaalin tarpeesta ja käännättää muualta tulevat tarpeelliset materiaalit.

7. Ilmapiiri ja asenteet

- Organisaatio laatii mittarin, jolla saamenkielisten asiakkaiden tyytyväisyyttä voidaan mitata ja palvelua arvioida.
- Organisaatio varmistaa, että saamenkielinen asiakas tietää, mihin ottaa yhteyttä, jos kokee, ettei saa omakielistä palvelua tai kohtelu ei ole asianmukaista.
- Organisaatio työskentelee positiivisen ja kannustavan ilmapiirin luomiseksi saamenkielisten palvelujen tuottamisessa.
- Organisaatiossa keskustellaan avoimesti palveluista ja niiden tarpeista.
- Organisaatiossa puututaan tehokkaasti ilmenneisiin ilmapiiriongelmiin sekä epäasialliseen puheeseen saamelaisista tai heidän oikeuksistaan.
- Saamenkielisiä palveluita antavalta työntekijältä kysytään säännöllisesti työnteon ilmapiiriin liittyvistä seikoista.

8. Palaute- ja kehittämisjärjestelmä

- Organisaatiossa tuodaan asiakkaalle selkeästi esille, keneen voi ottaa yhteyttä saamenkielisiä palveluja koskevilla asioilla.
- Organisaatio varmistaa, että se saa säännöllistä palautetta saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta organisaatiossa asiakkailta ja työntekijöiltä.

- Organisaatio kehittää palveluitaan palautteen perusteella.
- Organisaatio ohjaa asiakkaita tekemään kanteluita ja valituksia puutteellisista palveluista ja hyödyntää niitä palveluiden kehittämiseksi. Kantelut ja valitukset käsitellään aina asianmukaisesti ja niihin vastataan määräaikojen puitteissa.
- Organisaatiolla on konkreettinen suunnitelma saamenkielisten palveluiden kehittämiseksi, suunnitelman toteuttamisessa vastuut on jaettu selvästi ja suunnitelman toteuttamista seurataan.
- Organisaatio seuraa aktiivisesti saamenkielistä palveluista tehtyjä selvityksiä, suosituksia ja toimenpide-ehdotuksia sekä soveltaa niitä toimintaansa ja palvelujensa kehittämiseen.
- Organisaatio rakentaa aktiivisesti yhteistyöverkostoja ja arvioi voivatko eri organisaatiot ja kolmas sektori avustaa toisiaan saamenkielisten palvelujen tuottamisessa ja resurssien kohdentamisessa.

9. Edunvalvonta

- Organisaatio on tietoinen saamenkielisten palveluiden tilanteesta ja niitä koskevista muutoksista ja aikomuksista ja osallistuu niitä koskevaan keskusteluun ja asioiden valmisteluun.
- Organisaatio tiedottaa palveluiden järjestämistä koskevista haasteista ylempiä organisaatioita.
- Organisaatio edistää saamelaisten kielellisiä oikeuksia ja saamenkielisten palveluiden toimintaedellytyksiä oman alansa lainvalmistelutyössä.

8 Lopuksi

Saamebarometri 2024 on ensimmäinen saamebarometri, joka toteutettiin viranomaisille ja palveluntuottajille tehtynä kyselynä. Edellinen saamebarometri vuodelta 2020 oli toinen saamenkielisille suunnattu kyselytutkimus, joka seurasi vuoden 2016 puhelinhaastatteluun perustuvaa saamebarometriä. Vuonna 2020 kysely toteutettiin lomakekyselynä, joka lähetettiin kaikille täysi-ikäisille, joiden äidinkielenä oli väestörekisterissä merkitty saame. Huomionarvoista on, että vaikka tutkimus kattoi vain osan saamenkielisistä Suomessa, kaikilla saamelaisilla on oikeus saamenkielisiin palveluihin riippumatta väestörekisteriin merkitystä äidinkielenä. Vastausprosentti oli 19 %, sillä 291 henkilöä vastasi kyselyyn. Vuoden 2020 saamebarometri erosi edeltäjästään kahdella tavalla: se sisälsi kysymyksiä myös kotiseutualueen ulkopuolella asuville saamelaisille ja siinä kartoitettiin vastaajien kokemuksia asuinkuntansa kielellisestä ilmapiiristä sekä suomen- ja saamenkielisten välisistä suhteista.

Vuoden 2020 saamebarometrin tulokset osoittivat selvää turhautumista vastaajien keskuudessa. Barometrin ensimmäinen ja tärkein suositus toteaa, että Suomessa on kerätty riittävästi tietoa saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta ja saamenkielisten palveluiden tilanteesta, ja selvitysten tekemisestä olisi siirryttävä konkreettisiin tekoihin tilanteen parantamiseksi. Saamebarometrin ympärillä käydyissä keskusteluissa on käynyt ilmi, että vaikka palvelutilannetta on selvitetty laajasti, merkittäviä käytännön parannuksia ei ole nähty.

Näiden tietojen perusteella todettiin, että saamenkielisten palveluiden käyttäjien laajamittainen haastattelu olisi tutkimuseettisesti kyseenalaista ja päätettiin, että saamebarometri 2024 toteutetaan viranomaisille ja palveluntarjoajille suunnattuna kyselytutkimuksena. Kyselyllä selvitettiin, miten hyvin viranomaiset ja palveluntarjoajat tuntevat saamelaisten kielelliset oikeudet, miten he ottavat nämä oikeudet huomioon työssään, miten saamenkieliset palvelut heidän mielestään toimivat, ja mitkä seikat vaikuttavat aiempien suositusten ja toimenpide-ehtotusten toteuttamiseen.

Aineiston keräämisen onnistumista on vaikea arvioida, koska työryhmällä ei ollut käytettävissä tietoa siitä, paljonko organisaatioissa on henkilöstöä, joita kysely koskee ja kenelle kirjaamot kyselyn lähettivät. Kyselylomakkeen pituus vaikutti

kuitenkin luultavasti siihen, että kaikki vastaajat eivät täyttäneet lomaketta loppuun. Kokonaisuudessaan vastaajia kertyi kuitenkin 159, ja aineisto on riittävän laaja antamaan monipuolisen ja perusteellisen kuvan selvitetystä aiheesta. Ilahduttavaa oli, että vastaajilla oli motivaatiota vastata myös avoimiin kysymyksiin ja tuoda näin työryhmälle runsaasti konkreettista tietoa palveluiden toimivuudesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä.

Näistä syistä työryhmä päätyi uudenlaiseen lähestymistapaan: suositusten ja **toimenpide-ehdotusten sijaan tulosten perusteella laadittiin organisaatioille laadukkaan toiminnan malli saamenkielisten palvelujen toteuttamista varten**. Vastaajien avoimiin kysymyksiin kirjaama aineisto yhdessä työryhmän omien tietojen ja kokemusten kanssa antoi hyvän pohjan tämän mallin luomiselle. Malli toivottavasti auttaa organisaatiota tarkastelemaan ja kehittämään saamenkielistä palvelutoimintaansa.

Kaiken kaikkiaan työryhmä haluaa painottaa, että tämän(kin) selvityksen tiedot ja tulokset koskevat pääosin pohjoissaamea. Inarin- ja koltansaame ovat toki mukana selvityksessä, mutta näiden kielten osalta vastaajamäärä oli pieni – johtuen osittain siitä, että palveluja näillä kielillä ei ole tarjolla. **Koltan- ja inarinsaame tarvitsevat erillistä huomiota ja suunnitelmaa, jotta näiden kielten puhujien kielelliset oikeudet tulevat näkyviksi ja toteutuvat.**

Olennaista on myös, että kaikessa saamenkielisten kielellisiä oikeuksia koskevassa lainsäädännössä ja niiden valmistelussa tulisi huomioida tilastot ja saamen kielen elvyttämishjelman päätavoitteet. Jatkuvasti suurempi osa saamelaisista ja saamenkielisistä asuu saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Jotta voidaan kokonaisuudessaan parantaa saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumista, tulee huomioida kaksi seikkaa: **1) mitä oikeuksia tulisi laajentaa koskemaan saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolisia alueita, ja toisaalta 2) kuinka lisätään kotiseutualueen elinvoimaa ja varmistetaan laadukkaat palvelut kotiseutualueella, kun asukkaiden ja saamenkielisten määrä vähenee (Inarin kuntaa lukuunottamatta)**. Saamen kielen elivoimaisuuden kannalta esimerkiksi Utsjoen saamenkielisten määrän jyrkkä lasku on hälyttävä asia. Samaan aikaan Inarin elinvoiman toivoisi tukevan inarin- ja koltansaamen elvyttämistä.

Saamenkielisen työvoiman puute nousee esille joka selvityksessä, oli tarkastelussa sitten sosiaali- ja terveysala, varhaiskasvatus- ja opetusala tai saamenkieliset palvelut kokonaisuudessaan. Mitään yksinkertaista ratkaisua asiaan ei luonnollisesti ole, mutta lukuisia esityksiä on tehty työvoiman saatavuuden parantamiseksi. Kerrattakoon tässä yhteydessä vielä, että olennaisinta on asian kokonaishallinta:

1. Tulee alakohtaisesti päättää, kuka asiaa ratkoo, ja osoittaa tähän tarvittavat resurssit.
2. Tulee laatia suunnitelma siitä, missä ja millä tavalla saamenkielisiä voidaan kouluttaa tai täydennyskouluttaa eri alojen asiantuntijoiksi.
3. Tulee laatia suunnitelma siitä, miten eri alojen asiantuntijoita voidaan kouluttaa saamenkielisiksi.
4. Tulee osoittaa kullekin koulutustehtävälle vastuutahot ja näille selkeä rahoitus.
5. Tulee suunnata rahoitus myös opintojen aikaiseen toimeentuloon.

Erilaisia täydennyskoulutusmalleja on saamen kielten tilanteessa sovellettu kohtalaisen menestyksekkäästi, mutta kaikki mallit ovat olleet hankeluontoisia ja perustuneet erilliseen rahoitukseen. Jatkuvuus olisi tässäkin asiassa kestävin toimintatapa.

Yhtä lailla **taloudelliset seikat** nousevat esille selvitys toisensa jälkeen. Tulisikin tarkastella kokonaisuudessaan sitä, minkälaisia taloudellisia resursseja saamelaiden kielellisten oikeuksien toteuttaminen lain mukaisesti vaatii, minkälaiset resurssit siihen nyt ohjautuvat, ohjautuvatko resurssit oikeaan paikkaan, ja miten resursointia tulisi ja voisi parantaa, jotta oikeus palveluun toteutuisi. Saamenkielisen varhaiskasvatus- ja opetustoimen rahoitusmallit vaikuttavat tuottavan ainakin asiakkaan näkökulmasta parhaita palveluita. Kartoituksen perusteella voidaan todeta, että **digitaalisten palveluiden** kehittämisessä on suuri potentiaali ja niiden avulla voitaisiin parantaa saamenkielisten palveluiden tilannetta alueesta riippumatta. Niidenkin kehittäminen vaatii resursseja.

Näiden asioiden tarkastelu ja eteenpäin vieminen jäävät seuraavien selvitysten asiaksi.

LÄHTEET

- Aikio-Puoskari, Ulla 2007: Saamelaisopetus osana suomalaista peruskoulua - kielen-
vaihdoksen vai revitalisaation edistäjä? - Teoksessa: A. Aikio & J. Ylikoski (toim.)
Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21.
beaivve 2007. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia = Mémoires de la Société
Finno-Ougrienne 253. Helsinki 2007. 73–84.
- Arola, Laura 2021: Saamebarometri 2020 – selvitys saamenkielisten kielellisten
oikeuksien toteutumisesta. Giellagas-instituutti, Oulun yliopisto. Oikeusministe-
riön julkaisuja, selvityksiä ja ohjeita 2021:1. Helsinki.
- Heikkilä, Lydia 2024: Saamelaiset sote-palvelujen asiakkaina. Katsaus saamelaisten
sosiaali- ja terveystalvija koskevaan tutkimukseen Suomessa. Valtioneuvoston
julkaisuja 2024:12. Helsinki.
- Härmälä, Marita, Sarivaara, Erika, Laihonen, Petteri ja Huhtanen, Mari 2023: ”Paljon
on tehty, mutta paljon on vielä kehitettävää” Saamen kielten etäyhteyksiä hyö-
dyntävän opetuspilotin arviointi 2022. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus.
Julkaisut 3:2023.
- Näkkäläjärvi, Klemetti 2007: Saamen kielilain toteutuminen vuosina 2004–2006.
Kertomus saamen kielilain toteutumisesta. Saamen kielineuvosto / saamen kielen
toimisto. Saamelaiskäräjät. Inari.
- Olthuis, Marja-Liisa, Trosterud, Trond, Sarivaara, Erika, Morottaja, Petter, Niskanen
Eljas 2021: Strengthening the Literacy of an Indigenous Language Community:
Methodological Implications of the Project Čyeti čälled anaráškielân, ‘One
Hundred Writers for Aanaar Saami’ - Teoksessa P. Virtanen, P. Keskitalo ja T. Olsen
(toim.) Indigenous Research Methodologies in Sámi and Global Contexts. Brill/
Sense: Leiden/Boston. 175-200.
- Pasanen Annika 2016: Saamebarometri 2016: Selvitys saamenkielistä palveluista
saamelaisalueella. Oikeusministeriön julkaisu 39/2016. Helsinki.
- Rasmussen, Torkel 2021: Skoltesamisk språksituasjon i Norge. Strategier og tiltak for
vitalisering av språket. Sámediggi. Kárášjohka.

Saamelaiskäräjät 2023: Saamelaisten lukumäärä vuoden 2023 saamelaiskäräjien vaaleissa. Inari.

Saamelaiskäräjät 2024: Kertomus saamen kielilain toteutumisesta 2020–2023. Saamen kielilain 29 §:n mukainen kertomus Saamelaiskäräjille. Inari.

Saamen kielen elvyttämishojelman laatimisen työryhmä 2012: Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Korkeakoulu- ja tiedepolitiikan osasto. Helsinki.

Tammenmaa, Corinna 2020: Usean kielen merkitseminen väestötietojärjestelmään. Oikeusministeriön julkaisuja. Selvityksiä ja ohjeita 2020:8. Helsinki

Lainsäädäntöä

Laki hyvinvointialueesta (611/2021)

Lain potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992)

Laki saamelaiskäräjistä (1995/974)

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000)

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä (612/2021)

Laki Yleisradio OY:stä (1380/1993)

Lastensuojelulaki (417/2007)

Saamen kielilaki (1086/2003)

Sosiaalihuoltolaki (1301/2014)

Perusopetuslaki (628/1998)

Vammaispalvelulaki (675/2023)

Varhaiskasvatuslaki (540/2018)

Oikeusministeriö
PL 25
00023 Valtioneuvosto
www.oikeusministerio.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 Statsrådet
www.justitieministeriet.fi

ISSN 2490-0990 (PDF)
ISBN 978-952-400-186-1 (PDF)